

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Katedra veřejné a sociální politiky

Diplomová práce

2023. Bc. Julie Diane Bartoňová-Dobenínová

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Katedra veřejné a sociální politiky

**Integrace z pohledu dětí:
Případová studie dětí v adaptační skupině pro cizince
dětí migrující z Ukrajiny**

Diplomová práce

Autor práce: Bc. Julie Diane Bartoňová-Dobenínová

Studijní program: Veřejná a sociální politika

Vedoucí práce: PhDr. Marie Jelínková, Ph.D.

Rok obhajoby: 2023

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne ... 22.7. 2023

Bc. Julie Diane Bartoňová-Dobenínová

Bibliografický záznam

BARTOŇOVÁ-DOBENÍNOVÁ, Julie Diane. *Integrace z pohledu dětí: Případová studie dětí v adaptační skupině pro cizince dětí migrující z Ukrajiny*. Praha, 2023. 98 s. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií, Katedra veřejné a sociální politiky. Vedoucí diplomové práce PhDr. Marie Jelínková, Ph.D.

Rozsah práce: 138 265 znaků

Abstrakt

Diplomová práce se věnuje ukrajinským uprchlickým dětem, které přišly do České republiky vlivem válečného konfliktu na Ukrajině a zkoumá jejich pohled na integraci do České republiky. Zabývá tím, jaké jsou překážky, kterým tyto děti při začleňování do českého prostředí čelí, jaké je postavení ukrajinských uprchlických dětí v problematice integrace do České republiky, proč je důležité je považovat za veřejně politické aktéry a jaký je přínos výzkumu s dětmi. Opěrnými body diplomové práce jsou teoretické koncepty migrace a integrace, která je specifikována na teoretický koncept sociální integrace a její dílčí aspekty. Dále diplomová práce využívá zahraničního modelu od Häkli a Kallio (2013), který staví dítě jako agenta v politickém dění. Praktická část výzkumu obsahuje poznatky ze zúčastněné pozorování v adaptační skupině Mateřského centra Na zámečku, o.p.s. v Nové Městě nad Metují, a doplňuje jej rozhovor s dětskou psychologičkou z Ukrajiny.

Abstract

This diploma thesis focuses on Ukrainian refugee children who came to the Czech Republic due to the war conflict in Ukraine and examines their perspective on integration into the Czech Republic. It discusses the obstacles these children face in integrating into the Czech environment, the position of Ukrainian refugee children in the issue of integration into the Czech Republic, why it is important to consider them as public policy actors, and the contribution of research with children. The theoretical concepts of migration and integration are the mainstays of the thesis, which is specified into the theoretical concept of social integration and its sub-aspects. Furthermore, the thesis uses the foreign model by Häkli and Kallio (2013), which posits the child as an agent in the political process. The practical part of the research includes findings from participant observation in an adaptation group in the non-profit organization Na zámečku Mother Centre in Nové Město nad Metují and is complemented by an interview with a child psychologist from Ukraine.

Klíčová slova

integrace, sociální integrace, migrace, uprchlíci, děti, adaptační skupina, perspektiva dětí, dítě jako politický aktér

Keywords

integration, social integration, migration, refugees, adaptation group, child's perspective, children as actors

Title/název práce

Integration from the child's perspective: Case study of children in the adaptation group for children of foreigners migrating from Ukraine

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala vedoucí diplomové práce PhDr. Marii Jelínkové, Ph.D. za vstřícný přístup, zpětnou vazbu během psaní diplomové práce a za rady a komentáře, které mi pomohly nasměrovat podobu této diplomové práce. Ráda bych poděkovala mé rodině za oporu a klid při psaní. Dále bych také ráda poděkovala Mateřskému centru Na zámečku, o.p.s., které mi uskutečnilo provést výzkum v jejich adaptační skupině a v neposlední řadě děkuji ukrajinským dětem, se kterými jsem mohla strávit celé léto.

Obsah

Úvod	3
1. Cíl diplomové práce a výzkumné otázky	5
2. Teoretická východiska	7
2.1. Teoretický koncept migrace	7
2.1.1. Typologie migrace	7
2.1.2. Migrant či uprchlík, je to to samé?	8
2.1.3. Uprchlíká teorie	9
2.1.4. Migrační teorie a modely spojené s nucenou migrací	10
2.2. Teoretický koncept integrace	10
2.2.1. Sociální exkluze	12
2.2.2. Sociální participace	13
2.2.3. Sociální kapitál	14
2.2.4. Míra sociální integrace	15
2.2.5. Sociální integrace dětí	17
2.3. Integrace dětí-migrantů	17
2.3.1. Současná situace ukrajinských dětí-migrantů v České republice	20
3. Dítě jako veřejně politický aktér	23
4. Migrační politika ČR	26
5. Integrační politika ČR	27
6. Válečný konflikt na Ukrajině a přístup ČR	30
7. Představení výzvy „Adaptační skupiny pro děti cizince migrující z Ukrajiny 2022“	33
8. Metodologie	35
8.1. Výzkum s dětmi	35
8.2. Metody výzkumu	37
8.3. Metody sběru dat	38
8.4. Etika výzkumu	40
8.5. Metody analýzy dat	41
9. Analytická část	43
9.1. Reflexe Adaptační skupiny	43
9.1.1. Prvotní setkání s dětmi	44
9.1.2. Chování dětí	45
9.1.3. Vztah k českým a ukrajinským asistentům	48
9.1.4. Reflexe formálního nastavení adaptační skupiny pod Výzvou Adaptační skupiny pro děti cizince migrující z Ukrajiny 2022	49
9.2. Integrace z pohledu dětí	50
9.2.1. Vnímání krizové situace	50
9.2.2. Vnímání přechodu do České republiky	51
9.2.3. Přidružené problémy integrace do českého prostředí	54

9.2.4. Vliv kulturních rozdílů	55
9.3. Zasazení dítěte do veřejně politické problematiky	57
9.3.1. Ukrajinské děti jako agenti v politickém dění	58
10. Reflexe výsledků výzkumu	60
11. Závěr	62
12. Summary	66
Použitá literatura	70
Online zdroje	73
Webové stránky	75
Zákony a úřední dokumenty	76
Teze Diplomové práce	77
Seznam grafických prvků	87
Seznam obrázků	87
Seznam grafů	87
Seznam příloh	87
Příloha č.1: Závěrečná zpráva o realizaci aktivit	88
Příloha č.2: Otázky k rozhovoru s psychologkou	89
Příloha č.3: Informovaný souhlas s nahráváním a využitím rozhovoru	90
Příloha č. 4: Informovaný souhlas s výzkumem v adaptační skupině	91

Úvod

Současné dění na Ukrajině způsobilo nárůst velkého množství ukrajinských nucených migrantů, a to zejména žen s dětmi, do mnoha zemí Evropy, včetně České republiky. K červnu 2023 bylo v České republice zaznamenáno 341 745 příchozích ukrajinských uprchlíků, kteří museli opustit svou zemi v důsledku válečného konfliktu způsobeným ruskou agresí a Ministerstvo vnitra vydalo celkem 520 695 dočasných ochranných povolení (UNHCR 2023). Česká republika je zemí s nejvyšším počtem přijatých ukrajinských uprchlíků na počet obyvatel ze všech zemí, které nabídly uprchlíkům dočasnou ochranu. S tímto náhlým počtem nově příchozích ukrajinských dětí se začala řešit otázka začleňování těchto dětí do české společnosti. Téma vzniku adaptačních skupin pro děti cizinců migrujících z Ukrajiny se stalo jedním z velmi probíraných témat ve společnosti.

Tato diplomová práce se zabývá výzvou Adaptační skupiny pro děti cizince migrující z Ukrajiny 2022 vyhlášenou Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy. K březnu 2022 bylo v České republice zaznamenáno zhruba 125 tisíc nové příchozích dětí ve věku 3 až 18 let přicházejících z Ukrajiny (ČT24 2022). Vznik této výzvy můžeme považovat za reakci Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy na nově vzniklý problém v oblasti předškolní péče a školství – nedostatek kapacit pro příchozí ukrajinské děti v mateřských a základních školách v České republice. Konečný počet ukrajinských dětí v českém školství nebylo v době vyhlášení výzvy (duben 2022) vzhledem k nejisté politické situaci na Ukrajině možné přímo odhadnout. Tehdejší ministr školství Petr Gazdík uvedl, že jednoznačnější čísla budou k dispozici až po 15. červenci 2022, kdy skončí zápisy v českých školách (Gazdík pro Deník.cz 2022).¹ Až na základě těchto počtů přihlášených dětí mohli ředitelé a zřizovatelé škol řešit změny prostorových kapacit a kapacity zaměstnanců (tamtéž). Do té doby měly adaptační skupiny sloužit převážně jako dočasná neformální forma vzdělávání a péče o ukrajinské děti. Po zmíněných zápisech se ukázalo, že ukrajinských uprchlických dětí se zapsalo méně, než bylo očekáváno. Důvodem mohl být odchod některých ukrajinských rodin zpět do vlasti. Adaptační skupiny měly do té doby sloužit jako výplň předpokládané kapacitní mezery.

¹ Ani v srpnu v roce 2022 nebylo zcela jasné, kolik ukrajinských uprchlických dětí nastoupí. I přesto, že se jich zapsalo zhruba 57 tisíc, ředitelé škol v České republice si nebyly jisti, kolik jich ve skutečnosti nastoupí a bude se výuky účastnit (ČT24 2022, b).

Výzkum diplomové práce odkazuje na počátky integrace a adaptace po příchodu ukrajinských uprchlíků do České republiky v roce 2022 a konkrétně se zabývá adaptační skupinou pro ukrajinské děti ve věku 3 až 6 let. Tyto adaptační skupiny měly nahradit, či spíše doplnit, české mateřské školy. Do mateřských škol nenastoupilo po vypuknutí válečného konfliktu na Ukrajině až 75 % ukrajinských dětí v České republice (ČŠI, MV ČR 2022). Důvodů je mnoho, nicméně tím hlavním a nejčastějším problémem byly právě kapacity mateřských škol. K 15. 5. 2022 bylo evidováno 19 301 ukrajinských dětí ve věku 3 až 5 let s oprávněním k pobytu na území České republiky vzhledem k válečné situaci na Ukrajině (tamtéž). Zapojení dětí do předškolního vzdělávání není žádoucí pouze z pohledu participace rodičů (rodiče) na trhu práce, ale i z důvodu zapojení se do společnosti. Malé děti jsou schopny vstřebávat informace snadněji. Z toho důvodu je potřeba, aby byly v kontaktu s českým prostředím co nejdříve. Jestliže české mateřské školy neměly kapacity pro přijetí těchto dětí, byly adaptační skupiny druhým nejlepším řešením. Adaptační skupiny pod výzvou Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy tak měly zajistit podporu adaptace a socializace, podpořit rozvoj jazykových znalostí, přispět k duševní pohodě a zdraví dětí a v neposlední řadě mají připravit ukrajinské děti k nástupu do českých škol (MŠMT 2022).

1. Cíl diplomové práce a výzkumné otázky

Výzkumů zabývajících se problematikou začleňování dětí s odlišným mateřským jazykem v českých školách existuje mnoho², málokdy však reflektují pohled dětí, jejichž hlas tak není slyšet. Příchod do České republiky je pro ukrajinské děti, které prchají před válkou na Ukrajině, významnou životní událostí, která obsahuje náhlou změnu prostředí a může mít dlouhodobé účinky. Výzkum se proto snažil postihnout téma integrace z perspektivy dětí samotných, jelikož si můžeme myslet, že víme, co tyto děti prožívají, avšak ne vždy to tak musí být. Děti totiž vnímají podněty jinak než dospělé osoby a jejich pohled je mnohdy zcela odlišný (Ellingsen 2014). Tradiční přístup pohlíží na dítě jako na objekt ve výzkumu, jelikož považuje dítě za osobu, za kterou je jednáno ostatními, nežli za subjekt, který je jednání schopen sám o sobě (Christesen & Prout 2002). Nepovažuje tedy dítě za sociální bytost, která by mohla působit ve výzkumu z důvodu své závislosti na rodičích (tamtéž). Novější přístupy³ nahlíží na děti již jako na individuální a samostatné aktéry, kteří se účastní výzkumu plnohodnotně.

Pohled dětí je obzvláště důležitý v momentě, kdy prožívají zásadní změny ve svém životě (Christesen & Prout 2002), jako je právě v tomto případě nucené opuštění domova, útěk před válkou a adaptace na nové české prostředí. Jejich zkušenosti a vnímání dané situace může napomoci k udání směru řešení problematiky (tamtéž) integrace ukrajinských uprchlických dětí v adaptační skupině pro uprchlické děti z Ukrajiny. Hlavním výzkumným cílem je tedy zkoumat integraci ukrajinských dětí v adaptační skupině pro uprchlické děti z Ukrajiny z pohledu zúčastněných dětí.

Na potřebnost migračních výzkumů z pohledu dětí upozorňuje například výzkumná kancelář UNICEF Innocenti, která podotýká, že dat ohledně migrace dětí existuje málo (UNICEF Innocenti b.r.). Ta také vyzývá k tvorbě výzkumů o migrujících dětech a zdůrazňuje jejich důležitost, protože data z těchto výzkumů poslouží lepšímu porozumění, jak chránit práva a well-being migrujících dětí (tamtéž). Největším přínosem je však samotný pohled dětí na migraci a integraci (tamtéž).

² Obzvláště na pedagogických fakultách, viz. například Horová 2017, Havrdová 2021, Koppová 2017 nebo Rýdlová 2022.

³ Např. dítě jako sociální aktér a dítě jako účastník a spoluúčastník výzkumu (Christesen a Prout 2002). Tyto přístupy jsou popsány níže v kapitole *Výzkum s dětmi*.

Dále je cílem práce chápat dítě jako veřejně politického aktéra v problematice integrace migrantských dětí z Ukrajiny. Děti nebývají zpravidla považovány za veřejně politické aktéry, avšak zahraniční výzkumy si postupně začínají všimnout důležitosti pohledu dětí ve veřejné politice. Většina politických teorií však děti do politických aktérů nezahrnuje (Oswell 2018). Nicméně je důležité, abychom vnímali děti jako politické aktéry, obzvláště v momentech sociální změny, která se dětí týká (tamtéž). Sice jsou děti považovány za „občansko-politicky“ neaktivní (např. nemohou volit) a za bezmocné (Toots, Worley & Skorsireva in Melton 2013), avšak stále se plně účastní společenského života, a jejich pohled by proto měl být zahrnut do veřejně politického dění.

Cílovou skupinou výzkumu byla adaptační skupina Mateřského centra Na zámečku v Novém Městě nad Metují, která se skládala z dětí ve věku 3 až 6 let a dvou zaměstnanců (jeden český a jeden ukrajinský asistent). Hlavním zkoumaným subjektem byly děti, které docházely do výše zmiňované adaptační skupiny.

K výzkumnému cíli diplomové práce se váže hlavní výzkumná otázka:

Jak vnímají ukrajinské uprchlické děti integraci do českého prostředí?⁴

Dále navazují i další vedlejší výzkumné otázky:

Jak vnímají ukrajinské uprchlické děti přechod do České republiky?

Jakým překážkám čelí ukrajinské uprchlické děti při integraci do českého prostředí?

Proč je důležité považovat dítě za politického aktéra v problematice integrace migrantských dětí z Ukrajiny?

Jaký je přínos výzkumu integrace z pohledu dětí?

⁴ Pojem uprchlík je zde používán i pro osoby, kterým byla udělena dočasná ochrana.

2. Teoretická východiska

2.1. Teoretický koncept migrace

Migrace označuje proces přesunu z jednoho místa na druhé. Lidská migrace odkazuje na pohyb obyvatel z jednoho území na jiné. Můžeme na tento proces nahlížet z několika úhlů, tedy podle různých kritérií.

2.1.1. Typologie migrace

Henig (2007) rozlišuje migraci na základě kritéria lokalizace, příčiny a časovosti. Z pohledu lokalizace můžeme na migraci nahlížet jako na migraci mezinárodní a vnitřní. Mezinárodní migrace označuje přesun z jedné země do druhé země (Henig 2007). Jedná se tedy o migraci mezi jednotlivými zeměmi, kterou lze dále diferencovat na migraci mezikontinentální a kontinentální (tamtéž). V rámci kontinentální migrace můžeme dále určit migraci v rámci jednoho regionu. Za regionální migraci označujeme například migraci v rámci regionu zemí Evropské unie nebo zemí Visegrádské skupiny (V4) (tamtéž). Interní migrace znamená migraci uvnitř jednoho státu (tamtéž), z jednoho území státu na druhé území stejného státu. Podobně jako u mezinárodní migrace, lze interní migraci dále rozlišit na migraci regionální a lokální (tamtéž).

Migrace může mít mnoho příčin, které závisí na vůli příchozího jedince nebo skupiny. Hlavní dělicí linií je dobrovolnost celého procesu. Jestliže migraci předcházelo úmyslné a dobrovolné rozhodnutí, šlo o dobrovolnou migraci (Henig 2007). Často sem patří migrace za účelem sjednocení rodin, studia a práce (tamtéž). Obecně lze dobrovolnou migraci považovat za výsledek vývoje, kdy příchozí jedinec či skupina se nedostává uspokojení potřeb v dané zemi a přesun do země jiné k následnému uspokojení těchto potřeb (Petersen 1958). Nedobrovolné migraci předchází nedobrovolné volby opustit svou zemi (Henig 2007). Zpravidla bývá podněcována okolními faktory, které příchozí jedinec či skupina nemůže ovlivnit. Důvody nucené migrace bývají politické, enviromentální nebo náboženské (Henig 2007). Úřad Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky popisuje tento akt jako nucené vysídlení, ke kterému došlo v důsledku všeobecného násilí, pronásledování (pro víru), porušování lidských práv nebo válečného konfliktu (UNHCR 2014). Osoby, které podnikly nedobrovolnou migraci, jsou označovány za „nucené migranty“ či „vysídlené osoby“ (European Commission 2022). Případně mohou být označeni za „uprchlíky“, avšak

ti již získávají od hostujícího státu právní ochranu a další benefity. Nedobrovolnou migraci lze podle její síly odlišovat na vnucenou migraci a vynucenou migraci (Henig 2007). Vnucená migrace odkazuje na mocenské síly, které svým vlivem donutí daného jedince či skupiny opustit zemi (tamtéž). Příkladem toho je právě válečný konflikt. K vynucené migraci dochází převážně vlivem přírodních katastrof a jiných enviromentálních hrozeb (tamtéž). Například může jít o povodně, půdní sesuvy, sucho, epidemie a další (tamtéž).

Z hlediska času rozlišujeme migraci dočasnou a permanentní (Henig 2007). V dočasné migraci přebývá příchozí jedinec či skupina na území hostující země pouze po určitou dobu, než se přesune zpět do domovské země nebo dál na území jiné země. Příkladem toho může být pracovní migrace, kdy jedinec či skupina jedinců je zaměstnavatelem vyslána na území jiné země za účelem rozšíření pracovních vztahu. Nebo naopak nucená migrace, kdy jedinec či skupina jedinců pobývá na území hostující země za účelem azylu z důvodu nepříznivých podmínek v domovské zemi (např. válečný konflikt). Při permanentní migraci příchozí jedinec či skupina jedinců přichází do hostující země s účelem pobytu na trvalo, často s mizivou vidinou návratu do domovské země.

V neposlední řadě je nutné zmínit masovou a individuální migraci. Dobrovolná migrace bývá často právě individuální migrací, kdy jedinci či malé skupiny jedinců migrují na základě vlastního rozhodnutí (Petersen 1958). Oproti tomu masová migrace vzniká častokrát v důsledku nedobrovolného rozhodnutí. Nahlížíme na ni jako na kolektivní chování na základě, kterého se může vyvinout společenský vzorec (tamtéž). Vývojem dopravní infrastruktury se masy lidí začaly více stěhovat. Příkladem toho je urbanizace.

2.1.2. Migrant či uprchlík, je to to samé?

Často se ve veřejné debatě a obzvláště v médiích setkáváme, s tím, že se pojmy migrant a uprchlík zaměňují. Avšak nejedná se o synonyma a z právního hlediska musíme mezi těmito označeními rozlišovat jisté rozdíly.

Pojem uprchlík označuje osobu, která se ocitá mimo území domovské země a je chráněna mezinárodním právem (UNHCR ČR 2016). Tyto osoby opustili své domovské prostředí z důvodů obav z násilí, konfliktu či pronásledování, a proto potřebují mezinárodní ochranu jiné země (tamtéž). Jejich domovské prostředí je pro ně ohrožující a potřebují najít domov v jiné zemi, kde jsou pro ně podmínky přijatelnější a hlavně bezpečnější. Zamítnutí pobytu v hostující zemi by mohlo být pro tyto osoby tragické. Jak již bylo zmíněno, uprchlíci mohou pobývat v jiné zemi na základě tzv. mezinárodní ochrany uprchlíků. Její základy

nalezneme v článku 14 Všeobecné deklarace o lidských právech, která praví, že každá osoba má právo na to nalézt a užívat azylu (Všeobecná deklarace lidských práv 1948). Nicméně zásadním dokumentem pro uprchlíky je Úmluva o právním postavení uprchlíků na jejímž provádění je povereno UNHCR (UNHCR ČR 2016).

Pojem migrant popisuje osobu, která se přesunula z jednoho území na druhé. OSN uvádí definici migranta jako osoby, která se zdržuje mimo území země svého původu po dobu déle než jeden rok (Amnesty International b.r.). Neexistuje jednotná právní definice pojmu migrant a z tohoto důvodu bývá často zaměňován s pojmem uprchlík (UNHCR ČR 2016). Obecně je migrace chápána jako dobrovolný proces a často s ní bývají spojováni ekonomičtí migranti či migranti studenti. Nicméně migrace je obsáhlý proces zahrnující i nucenou migraci, která není dobrovolná. U dobrovolných migrantů není zohledňován důvod opuštění domovské země. K těmto osobám se neváže stejná právní ochrana jako k uprchlíkům. Nemůžeme avšak říci, že uprchlíka nemůžeme označit za migranta, jelikož také migrují. Uprchlíky tedy považujeme za specifickou podskupinu migrantů.

2.1.3. Uprchlíká teorie

Kunz (1981) vytvořil model rozdělení uprchlíků na základě toho, jaký je jejich pohled na opuštění domovské země. Bez ohledu na to, co bylo faktorem jejich vysídlení, lze je identifikovat do tří kategorií. Jedná se o typologii usídlení či zapojení do hostitelské společnosti.

První kategorií jsou majoritně identifikovaní uprchlíci, kteří jsou přesvědčeni o tom, že s jejich důvodem příchodu soucítí místní krajané (Kunz 1981). Identifikují se s národem hostující země, avšak ne s jejich vládou (tamtéž).

Druhá kategorie uprchlíků jsou událostně odcizení uprchlíci. Snahou těchto uprchlíků povodně bylo se stát součástí majoritní společnosti, avšak neochota majority je přijmout je vyčlenila (tamtéž). Majoritní společnost nescítí s důvodem jejich příchodu. Často se jedná o náboženské skupiny nebo skupiny jiné rasy.

Poslední skupinou jsou uprchlíci, kteří nemají v zájmu se jakoliv asimilovat k majoritní společnosti. V žádném případě se nechtějí identifikovat s národem hostující země (Kunz 1981).

2.1.4. Migrační teorie a modely spojené s nucenou migrací

Mezinárodní migraci můžeme rozdělit do kategorií na základě faktorů, které ovlivňují migraci. Jennissen (2004) uvádí ve své studii čtyři kategorie mezinárodní migrace. A to pracovní migraci, zpětnou migraci, řetězovou migraci a azylovou migraci (Jennissen 2004). Bell a kol. (2010) rozděluje mezinárodní migraci pouze do tří kategorií. Těmi jsou pracovní migrace, nucená migrace a mezinárodní důchodová migrace. Nicméně asi nejjednodušší rozdělení mezinárodní migrace je na nucenou a nucenou migraci. Nad tímto rozdělením se shoduje většina vědecké komunity. Právě touto dichotomií se zabýval Demuth (2000), který následně rozděлил nucenou migraci na migraci zapříčiněnou živelnými katastrofami a migraci způsobenou porušováním lidských práv.

Existuje řada migračních teorií vysvětlujících mezinárodní migraci. Jejich klasifikace se odvíjí od charakteristik, která jsou zde již zmíněná. Na migrační teorie můžeme pohlížet skrze jednotlivé úrovně migrace – mikro, meso a makro. Makro úrovně teorie vysvětlují migraci jako rozhodnutí ze souhrnného hlediska. To znamená, že se zde bere v potaz ekonomická struktura země (Wickramasinghe & Wimalaratana 2016). V centru mikro úrovně stojí rozhodnutí jedince, jeho touhy a očekávání (tamtéž). V rámci meso úrovně se rozhodnutí nachází na pomezí dvou předchozích úrovní (tamtéž). Když hovoříme o nucené migraci, zaměřujeme se spíše na makro faktory než mikro faktory. Fenomén válečného konfliktu je jedním z makro faktorů, které způsobuje masové nucené vysídlování. Studie zabývající se vysídlováním uprchlíků potvrzují, že intenzita vysídlení zpravidla odpovídá míře násilí konaného v zemi původu (Bosswell 2002). Avšak pro vnější aktéry je náročné zakročovat do této problematiky a zabývat se těmito příčinami vysídlení (tamtéž). Proto je důležité se zaměřit i na základní příčiny nucené migrace.

2.2. Teoretický koncept integrace

Na integraci lze nahlížet z mnoha pohledů – ekonomická integrace, rezidenční integrace nebo politická integrace. Teoretický koncept integrace se v této diplomové práci opírá o její specifickou část - sociální integraci, kterou lze definovat jako proces, v rámci kterého minority jsou začleňovány do sociální struktury hostující společnosti (Alba, a kol. 1997). Sociální integrace představuje spolu s ekonomickou integrací a integrací identity tři hlavní rozměry příchodu nového člověka do hostující společnosti (tamtéž). Sociální integrace je multidimenzionálním konstruktem ve kterém se jedinci zapojují do různorodých

sociálních vztahů a aktivit (Holt-Lunstad a kol. 2020). Během tohoto procesu si jedinci utváří svoje sociální role (tamtéž) a učí se pravidlům hostující společnosti (Vida 2003).

Studiem integrace jako takové se jako jedni z prvních zabývali autoři Burges a Valle (1969). Tito dva autoři skrze studium asimilace definovali integraci jako „*proces vzájemného pronikání a prolínání, v němž si osoby a skupiny osvojují vzpomínky, pocity a postoje jiných osob a skupin a sdílením jejich zkušeností a historie se s nimi zapojují do společného kulturního života*“ (Burges & Valle v Park a kol. s. CC 1969).

Jak již bylo zmíněno, sociální integrace je multidimenzionální koncept zahrnující interakce a vztahy mezi sociálními aktéry. Nicméně tyto aspekty integrace nelze považovat vždy za harmonické, jelikož během integrace může dojít k řadě konfliktů a nestabilitě mezi příchozími jedinci a hostující společností. Integrace představuje jednotlivé aspekty vývoje, které ovlivňují propojení souvisejících prvků do společenského systému, společenství či jakékoliv jiné jednotky (Vida 2003). Jedná se kontinuální proces.

V sociální integraci je kladen důraz na aspekty jako je odlišnost jednotlivých společností, kulturní otázky odlišnosti, kulturní hierarchie, symbolické zdroje a vzájemné vztahy mezi jednotlivci a různými skupinami (Gordon 1964 in Vida 2003). Sociální integrace si vyžaduje jasnou diskuzi ohledně rozdílů v sociální skupině a taktéž ohledně různých strategiích, které využívají jedinci v sociální skupině (Vida 2003). Zásadním prvkem odlišnosti v sociální integraci je etnická příslušnost neboli národnost jedince, nežli zaměstnání jedince a příjem, které neberou v potaz kreativitu a aktivní roli jedinců sociální skupiny (tamtéž). Rozdíly na trhu práce se spíše vztahují k teorii sociální stratifikace, která není hlavním zájmem této diplomové práce. Odlišnost v národnosti lze také vnímat skrze teorii konstrukce statusu, která říká, že jedinci si uvědomují odlišnosti ostatních, co se rasy, pohlaví a národnosti týče, a skrze tyto odlišnosti je hodnotí (tamtéž). V důsledku toho může dojít k tomu, že určití jedinci ve skupině se dostanou na nižší příčky hodnocení a tím poté mohou být vyloučeni ze sociální skupiny či sociální sítě (McGuire in Vida 2003).

Sociální integrace se úzce váže k sociální topografii jedince. Jeho postavení v hostující společnosti hraje zásadní roli při integraci do dané společnosti. Obzvláště ta, kterou jedinec sám vnímá v rámci sociálního kontextu (Vida 2003). Podstatná je i jedincova viditelnost v sociální síti hostující společnosti (tamtéž). Jinými slovy, jak symbolicky velkou hodnotu má pozice, kterou zastává daný jedinec v hostující společnosti (tamtéž). Vida (2003) uvádí, že jedinci s nižším stupněm dosaženého vzdělání, menší mírou organizace a mobilizace jsou spíše upozaděovány a tím pádem méně viditelní v dané společnosti.

Koncepty sociální exkluze, sociální participace a sociálního kapitálu mohou jako teoretické koncepty stát samy o sobě. Nicméně Vida (2003) zmiňuje, že na ně lze pohlížet i v rámci sociální integrace jako na její doplňující prvky, které tvoří podstatnou složku konceptu sociální integrace.

2.2.1. Sociální exkluze

Sociální exkluzi, také nazývané jako sociální vyloučení, můžeme definovat jako proces kdy dochází k vydělování jedince či skupiny jedinců mimo obvyklý způsob života v společnosti a nemožnost zpětného zapojení v důsledku nelehké životní situace (MPSV 2022). Jedinec či skupina jedinců se ocitají buď na okraji společnosti, tento proces nazýváme marginalizace, či zcela mimo ni. To má za následky nashromažďování dalších problémů jedince nebo skupiny jedinců a prohlubují se tím tak negativní vlivy ve společnosti. V konceptu sociálního vyloučení není pohlíženo na společnost horizontálním rozdělením na chudé a bohaté, ale vertikálním rozdělením na to, kdo je vně a uvnitř společnosti.

Obecně je v rámci sociální exkluze poukazováno na nedostatek materiálních a sociálních příležitostí a chybějící schopnosti se skutečně účastnit kulturního, politického, ekonomického a sociálního životě a vztahuje se k odcizení z přední části společnosti (Klasen 1998). Sociální exkluze také upozorňuje na fakt toho, že je jedinci či skupině jedinců zamítnuta politická, občanská a sociální práva vztahující se k občantví (tamtéž). Z tohoto důvodu může být na sociální exkluzi pohlíženo jako na nerovnoměrné rozvržení jmenovaných práv (tamtéž). Je opakem sociální inkluze. Jedincům jsou odebírány možnosti se účastnit sociálních výměn a tvorby sociálních vztahů, které jsou zásadní pro sociální integraci (Andersen 1999). Koncept sociální exkluze naznačuje existenci dvou skupin – uzavřená skupina představující sociální dimenzi či společnost, a druhá skupina, která nevykazuje ty samé charakteristiky uzavřené skupiny, a tudíž jsou z ní vyčleňováni (Combes 1998).

Na sociální exkluzi má vliv nejen okolí jedince či skupiny jedinců, ale i jejich predispozice a samotné vnímání exkluze. Buď jedinec či skupina jedinců může svoje vyloučení přijmout s pocity bezmoci a tímpádem se dále nesnaží svoji situaci vylepšit vzhledem k tomu, že pociťuje, že mu to tak bylo předsouzeno (Vida 2003). Nebo může vyloučení jedince či skupiny jedinců vést k deviálnímu chování směřující k překonání bariér, které zamezují účasti na integraci do společnosti (tamtéž). Zdroje, které jedinec či skupina jedinců vlastní mohou být využity pro zamezení sociální exkluze, a to tak, že jednotlivé

sféry, do kterých jednotlivci či skupina jednotlivců přináležejí, můžeme uspořádat podle míry jejich integrace nebo zapojení ostatních jednotlivců do společných nebo samostatných zájmových sfér podle míry jejich exkluze (tamtéž). Sociální exkluzi lze tak pojmout jako protilehlou vůči inkluzi a tím analyzována jako rezulát dezintegrace nebo alternativa k integraci (tamtéž).

2.2.2. Sociální participace

Jak již bylo výše mnohokrát zmíněno, pro úspěšnou integraci musí jedinec či skupina jedinců navazovat vztahy ve společnosti a tím pádem se tedy i plně účastnit celého procesu. Konecept sociální participace je multidimenzionální konceptem a v rámci sociální integrace je využíván v nejširším pojetí (Vida 2003). V záběru sociální participace nalezneme mnoho problematik jako je podle Vida (2003) například politická a etnicky nedělitelná občanská participace, účast ve skupinách spoluobčanů, zapojení do ekonomického, politického a kulturního života společnosti a zastoupení na různých úrovních řízení.

Na sociální participaci lze pohlížet jako na jednu z dimenzí sociální integrace. Myšleno ve smyslu zájmu na konstrukci a rekonstrukci sociální reality anebo na tvorbě a přenosu sociálního života (Vida 2003). K další dimenzi patří i pocit náležitosti a členství ve skupině (Kamali 1999). Sociální participaci se učíme. Anderson (1996) tvrdí, že se participaci učíme sociálně a je sociálně stimulována. Jedinec si na základě svých kompetencí a schopností, které mu umožňují jednat uvnitř zvolené sociální reality, utváří vztah se sociální realitou (Anderson 1996). Z tohoto důvodu jsou charakteristiky jako je symbolická a kulturní hlediska a občanská věrnost země ve které žijí při identifikaci národnostních skupin podstatnější nežli jazyk, kterým hovoří, pokrevnost, společná historie a běžná slušnost (tamtéž). Všeobecně sociální participace závisí na členství a aktivitě v společenských celcích (Vida 2003). Jedinci, kteří se aktivně účastní v organizacích a dalších spolcích ve společnosti se dostávají lepšího statusu ve společnosti (Hodge & Treiman 1968). Naopak jedinci s nižší mírou participace ve společnosti se pak ocitají v nižších třídách společnosti (tamtéž) a tedy i blíže k sociálnímu vyloučení. Hodge a Treiman (1968) uvádí, že mezi sociální participací a sociálním statutem je pozitivní vztah.

Jedince či skupiny jedinců v sociální skupině lze posuzovat jako aktivně sociálně participující a neaktivně sociálně participující. Od míry participace poté se odvíjí jednotlivé formy a způsoby sociálního života a je tím pádem jedním z nejdůležitějších faktorů sociální integrace (Vida, 2003). Naopak, jak již bylo zmíněno, neparticipace může podněcovat

národnostní štěpení či úplné vyloučení ze společnosti (tamtéž). Proto je důležité se aktivně podílet na společenské životě v sociální skupině. Zároveň jedním z rizik participace národnostní skupiny v sociální realitě hostující společnosti je diskriminace vůči národnostní skupině, a je možno, že dojde k jejímu sociálnímu vyloučení (tamtéž). Národnostní skupina se v tomto případě stane terčem diskriminace a marginalizace do kterého hostující společnosti střílí v rámci své obrany (tamtéž).

2.2.3. Sociální kapitál

Pojem sociální kapitál naskýtá různá pojetí a můžeme na něj pohlížet z různým úhlů pohledu. Pierre Bourdieu je jedním z hlavních autorů, kteří se zabývali sociálním kapitálem. Ve svém díle „The Forms of Capital“ rozlišuje mezi třemi druhy kapitálu. Těmi jsou kulturní kapitál, ekonomický kapitál a sociální kapitál (Bourdieu 1986). sociální kapitál definuje jako: „*souhrn skutečných nebo potenciálních zdrojů, které jsou spojeny s vlastnictvím trvalé sítě více či méně institucionalizovaných vztahů vzájemné známosti a uznání*“ (tamtéž). Konceptem sociálního kapitálu se zabýval i James S. Coleman, který spojil myšlenku lidského a fyzického kapitálu v jeden kapitál, a to sociální (Coleman in Jackman a kol. 1998). Colemanova myšlenka sociálního kapitálu vznikla jako součást jeho snahy o obecnou a souvislou teorii sociálních vztahů (Jackman a kol. 1998). Lidský kapitál představuje jedincovy schopnosti a vědění (méně hmotné investice), kdežto fyzický kapitál odkazuje na investice do nástrojů a strojů či dalších výrobních zařízení (tamtéž). Coleman zformoval jasný rozdíl mezi těmito dvěma kapitály a tím jasně vymezil definici sociálního kapitálu (tamtéž). Sociální kapitál se odkazuje na různé postaty, nicméně vždy mají dvě společné složky (Coleman 1988). První složkou je, že se všechny skládají z určitého prvku sociální struktury, druhou složkou, že ulehčují specifické činnosti aktérů uvnitř této struktury (tamtéž). Oproti tomu Putnam (2001) nahlíží na sociální kapitál jako na propojení mezi jedinci ve společnosti. Konkrétně sociální sítě a normy vzájemnosti a důvěryhodnosti (tamtéž). Ať už na sociální kapitál nahlížíme jakkoliv, obecně řečeno se jedná o důsledek participace v sociální souvislosti (Vida 2003).

Ohledně sociální integrace je nejzáhodnější na sociální kapitál pohlížet z perspektivy jeho funkce. Podle Portes (2000) rozdělujeme tři funkce sociálního kapitálu. První funkcí je sociální kontrola, která je založena na základě vzájemných závazků a uzavřených vztahů (Portes 2000). Druhou funkcí je podpora, která se často přisuzuje roli rodiny, a v neposlední řadě třetí funkcí jsou sociální sítě, které se nejčastěji používají ve kontextu sociální

stratifikace (tamtéž). Jestliže mluvíme o sociální integraci, nahlížíme na sociální kapitál jako na problémy se sociální mobilitou, schopnost si najít zaměstnání nebo úspěšnost různých sociálních transakcí (Vida 2003). Sociální kapitál klade v rámci procesů sociální integrace větší důraz na důležitost vzdělávacích, zdravotnických a dopravních systémů a na významnost infrastruktury (tamtéž).

2.2.4. Míra sociální integrace

Integrace je velmi komplexním fenoménem, který postihuje širokou škálu faktorů. Míra sociální integrace nejčastěji odkazuje na to, do jaké míry se příchozí jedinec či skupina jedinců přizpůsobí místním sociálním vztahům, praktikám a tradicím (Jacob 2008). Nejčastěji se míra sociální integrace měří podle míry ovládnutí místního jazyka, velikosti sociální sítě a (mezikulturní) sňatky (tamtéž). Integraci nelze měřit po jednotkách, jako například „jedna tuna integrace“ nebo „tři kila integrace“ (Council of Europe 1997).

Míra sociální integrace se měří pomocí mnoha indikátorů. Neexistuje shoda o konkrétní podobě indikátorů pro míru sociální integrace. Jejich určení se může zdát jednoduché, avšak opak je pravdou. Například někteří autoři by použili jako indikátor frekvenci komunikace a čas strávený s přáteli příchozího jedince či skupiny, zatímco ostatní by jako indikátor použili pouze počet přátel příchozího jedince či skupiny jedinců. Takto se opomíjí intenzita a kvalita vztahu. Jinde zase nalezneme jako indikátor zapojení příchozího jedince či skupiny do místních sportovních oddílů a přístup na sociální aktivity celkově (viz. Nessler, Gomez-Gonzales & Dietl 2019 či Dietl, Gomez-Gonzales, Moretti & Nessler 2021).

Vzhledem, že se tato diplomová práce zaměřuje primárně na sociální integraci migrantů, je důležité zmínit určité indikátory migrantské integrace. Nejistota v konkretizaci indikátorů vychází z nedostatku dat o začleňovaných migrantech (Council of Europe 1997). Obzvláště u migrantů se málokdy často setkáváme s přístupnými statistikami, které jsou přesné, kvalitní a v žádoucí podobě (tamtéž). Většina dostupných a relevantních dat ohledně sociální integrace migrantů je založena na malém vzorku (tamtéž), a tudíž nevypovídají o vybrané skupině zkoumaných jedinců. Z tohoto důvodu mohou být závěry uskutečněné o integraci migrantů zkresleny.

Eurostat (2021), který vydává statistiky ohledně integrace migrantů, uvádí tyto indikátory sociální integrace: zaměstnání, vzdělání, sociální inkluze, aktivní občanství. Tyto jednotlivé indikátory jsou podrobněji poté rozepsány, aby byly lépe měřitelné. U zaměstnání

se měří například, jak moc je jedinec aktivní na trhu práce, zda vyhledává či nevyhledává zaměstnání, míra nezaměstnanosti a typ úvazku (Migrant integration statistics: 2020 edition 2021). Zatímco v sociální inkluzi se zaměříme na míru ohrožení chudobou, dětskou chudobu či vnímání vlastního zdravotního stavu (tamtéž). U Entzinger a Biezeveld (2003) tvoří základní sféru integrace migrantů kulturní, občansko-politická, socioekonomická oblast a vztah většinové populace k příchozím migrantům, ze kterých vzešly i jednotlivé indikátory. Jinde se indikátory rozdělují podle časové osy integrace migrantů. Angel a kol. (2006) rozdělují indikátory na okamžité indikátory a budoucí indikátory. Jinými slovy indikátory, jejichž data jsou již dostupná a indikátory pro které bude data teprve potřeba získat.

V neposlední řadě je důležité zmínit i Migrant Integration Policy Index (MIPEX), který slouží jako ojedinělý nástroj s předem určenou sadou indikátorů pro měření politiky integrace migrantů do jednotlivých zemí (MIPEX 2020). Zahrnuje všechny členské země Evropské unie i se Spojeným královstvím a další země z celého světa. MIPEX se zaměřuje politiku integrace v oblastech mobility na trhu práce, zdraví, sloučení rodiny, trvalého pobytu, politické účasti, přístupu ke státnímu občanství, vzdělávání a antidiskriminace a zdraví (tamtéž). Tyto oblasti dohromady obsahují 58 indikátorů⁵ (tamtéž).

Indikátory integrace cizinců jsou nezbytným prvkem pro hodnocení průběhu a zdařilosti procesu integrace. Otázkou je vhodné zvolení indikátorů, jejich rozsah, porovnání a relevance vůči zkoumané situaci a zemi. Indikátory integrace slouží jako odrazový můstek pro tvorbu opatření v této oblasti a napomáhají k pravidelnému vyhodnocování vývoje cizincova začlenění do majoritní společnosti nejen na mezinárodní úrovni, ale i na národní. V České republice dlouhodobě chyběla struktura indikátorů k monitorování průběhu a efektivity integračního procesu cizinců, což vedlo k obtížnému monitorování celé situace kolem integrace cizinců z třetích zemí. Avšak během posledních pár let, vlivem požadavků Evropské unie (Vavrečková & Bastýř 2010), vznikla soustava kvantitativních indikátorů monitorující integraci cizinců z třetích zemí, která bývá průběžně aktualizována pomocí projektů Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí (RILSA). Tato soustava mimo jiné bere v potaz i postoje Čechů vůči příchozím migrantům.

⁵ Celý seznam je dostupný zde: <https://www.mipex.eu/indicators>

2.2.5. Sociální integrace dětí

Sociální integrace dětí se zabývá začleněním dětí s různými odlišnostmi do kolektivu dětí. Mnohdy se jedná o handicap typu zdravotní a duševní postižení, odlišný mateřský jazyk, sociální znevýhodnění či jiné sociokulturní prostředí nebo naopak integrace nadaných dětí⁶. Zpravidla se jedná o integraci ve školním prostředí, kde děti tráví velké množství času, učí se nejen novým znalostem, ale i sociálním dovednostem, které jsou pro rozvoj dítěte velmi důležité. Pomocí sociálních dovedností se dítě učí komunikovat a fungovat v každodenních situacích. Proto je jejich rozvoj považován za podstatný pro úspěšnou integraci dětí do kolektivu.

2.3. Integrace dětí-migrantů

Pro lepší pochopení procesu začlenění ukrajinských dětí do české společnosti, kterému se práce dále věnuje, je potřeba zmínit, co víme o integraci dětí migrantů. Ze začátku je nutné rozlišit pojmy integrace dětí cizinců a dětí s odlišným mateřským jazykem, jelikož se nejedná o ten samý fenomén. Děti s odlišným mateřským jazykem nemusí být zpravidla jiné národnosti. V praxi se může jednat o děti ze smíšených manželství či děti migranty, kteří již české občanství získaly, avšak stále se potýkají s jazykovou bariérou (Linhartová a kol. 2018). Status cizince odkazuje k určitému právnímu postavení. Specifikum odlišnosti mateřského jazyka je mnohdy mnohem určující nežli cizinecký status dítěte, obzvláště z pedagogického hlediska (tamtéž). Tato diplomová práce pracuje s fenoménem integrace dětí migrantů ve smyslu cizinců.

V české literatuře existují studie na integraci a adaptaci dětí cizinců, avšak v nízkém počtu a většinou se zaměřují na oblast vzdělávání. Konkrétně se jedná o studie a výzkumné zprávy v kontextu povinné školní docházky. Vzdělávání je považováno za stěžejní aspekt dobré sociální integrace a později i začlenění na trh práce (Dronkers, Levels & Kraaykamp 2008; Schneeweis 2009 in Vavrečková & Dobiášová 2012). Proto je integrace dětí migrantů do českého vzdělávacího systému velmi důležitá pro celkovou stabilitu České republiky. Vavrečková a Dobiášová (2012) identifikují 7 oblastí, ve kterých nacházíme rozdíly ve školních výsledcích mezi dětmi migranty a dětmi z majoritní společnosti:

1. Socioekonomické postavení rodin migrantů,

⁶ Viz. Šenovská (2012), Chobotová (2008) či Hříbková (2004)

2. *Míra integrace migrantů do majoritní společnosti,*
3. *Školní segregace (větší koncentrace žáků s migrační historií,*
4. *Nastavení migrační politiky hostitelské země,*
5. *Dosažená úroveň vzdělávání rodičů,*
6. *Doba příchodu do hostitelské země (první versus druhá generace migrantů).*

(Vavrečková & Dobiášová, 2012)

Tyto rozdíly ovlivňuje řada faktorů. Například jak dlouho děti migranti pobývají v zemi majoritní společnosti, kdy začaly navštěvovat česká vzdělávací zařízení, zda se socioekonomický status migrantských rodin rovná socioekonomickému statusu rodin majoritní společnosti, četnost hovoření jazykem majoritní společnosti, jak si dané vzdělávací zařízení nastaví rozložení dětí migrantů ve škole (nediskriminační prostředí) a celkové nastavení migrační politiky v zemi majoritní společnosti⁷ (Vavrečková & Dobiášová 2012). Podobnými determinanty rozdílů ve školském prostředí se zabývá Kostecká, Hána a Hasman (2017), kteří tyto determinanty rozdělují na společenské a individuální. Společenské determinanty zahrnují například působení domácí země a země majoritní společnosti (Kostecká, Hána & Hasman 2017). Obecně k úspěchu integrace dítěte migranta nepřispívá pouze vliv migrační politiky země majoritní společnosti, ale i vliv země původu dítěte migranta a jeho komunity (tamtéž). K individuálním determinantům patří hlavně demografické údaje, jako je pohlaví a věk, a rodinné prostředí, ve kterém se dítě migrant nachází (tamtéž).

Nejen v českém prostředí jsou vzdělávací instituce považovány za jedno z primárních míst integrace dětí migrantů. I zahraniční literatura, která je sice na toto téma rozšířenější, avšak stále počtově omezená, se k tomuto směru přiklání. Arun, Bailey & Szymczyk (2021) nahlíží na problematiku integrace dětí migrantů skrze koncept „sociálního kotvení“⁸ při kterém si jedinec tvoří svoji identitu kotvením na ostatní jedince v kolektivu. Při migraci a sociální integraci si takto děti migranti vytváří nová zakotvení v majoritní společnosti a tím naopak opouštějí stará zakotvení v domovské zemi (Arun, Bailey

⁷ Přístupy k migrantům některých evropských zemích se značně liší. Například Francie zastává více konzervativní postoj, co se odlišných náboženských projevů týče, kdežto Nizozemí je v tomto ohledu liberálnější (Kostecká, Hána & Hasman 2017).

⁸ Z anglického „social anchoring“ (Grzymala-Kazłowska 2016, 2018).

& Szymczyk 2021). I přesto, že tento koncept často čelí kritice kvůli jeho vágnosti a mlhavosti (Hess 2004), Arun, Bailey & Szymczyk (2021) argumentují, že tento koncept vyzdvihuje faktory jako je rasa a historie migrace při integraci dětí migrantů. Mimo jiné ve své práci popisují největší bariéry, které se mohou naskytnout při začleňování dětí migrantů do školního kolektivu, do kterého se nejčastěji tito mladí migranti chtějí zapojit (Arun, Bailey & Szymczyk 2021). Hlavní překážky integrace dětí migrantů vedou k zpochybňování jejich identity, komunity a sounáležitost, znalosti jazyka, prožitého traumatu a stresu (tamtéž). Obzvláště pak u dětí, které migrovaly bez rodičů a hledají v nové zemi azyl, tyto bariéry poukazují na otázky diskriminace a nenávisti a střety s majoritní společností (tamtéž).

Další bariéry odkazují na odlišnost kultur, omezený přístup ke kvalitnímu předškolnímu vzdělávání (Huddleston & Wolffhardt 2016 in Arun, Bailey & Szymczyk 2021), horší dostupnost sociálních služeb a nestálý příjem v domácnosti (Metu 2014 in Arun, Bailey & Szymczyk 2021). Zvláště ve školním prostředí děti migranti narážejí na vnucování většinové kultury v dominantní výuce a naopak potlačování kultury přichozího dítěte migranta, což může být záminkou pro vyučujícího k (ne)záměrné diskriminaci (tamtéž). Kaloyirou (2018) uvádí, že kultura dítěte migranta může ovlivnit to, jak učitel reguluje své emoce a jednání vůči žákovi s odlišnou kulturou než je kultura majoritní společnosti. Odlišná kultura dětí migrantů může také vést k nálepkování a vyčlenění z dětského kolektivu ve třídě. To může vést k sociální exkluzi. Přestože právo na vzdělávání se by mělo mít každé dítě, děti migranti se potýkají s četnými překážkami, které omezují jejich přístup ke vzdělávání (Arun, Bailey & Szymczyk 2021).

Zahraniční literatura se shoduje na tom, že pro zmírnění či celé vymazání těchto integračních bariér je potřeba podporovat aktivní školní docházku od nejútlejšího věku (Arun, Bailey & Szymczyk 2021). Existuje řada doporučení pro zlepšení přístupu k dětem migrantům ve vzdělání. Příkladem je publikace *„Překážky v přístupu ke vzdělání pro děti migrantů“*⁹ od Luga et. al. (2018), která byla připravena speciálně pro státy patřící do skupiny G20. Ostatní autoři jako je například Jager (2016 in Arun, Bailey & Szymczyk 2021) se shodují v tom, že zásadní je zapojit děti migrantů do předškolního vzdělávání, aby se zabránilo odcizení práva na kvalitní vzdělávání nejzranitelnějším skupinám. Ilescu (2017 in Arun, Bailey & Szymczyk 2021) je zastáncem takzvaného „překladatelského přístupu“,

⁹ V plném znění zde: https://www.global-solutions-initiative.org/policy_brief/barriers-to-access-to-education-for-migrant-children/

který napomáhá učitelům zachovat jazykové a kulturní zkušenosti dětí migrantů jako přínos nežli překážku. Janta a Harte (2016 in Arun, Bailey & Szymczyk 2021) považují za důležité si při učení nového jazyka stále zachovat vztah k mateřskému jazyku dítěte migranta. Zajímavý je přístup Evans a Liu (2018 in Arun, Bailey & Szymczyk 2021), jehož cílem je, aby vzdělávací systém zahrnoval všechny jazyky, jelikož to podporuje celkový vývoj dítěte. Další autoři jako Vižitin (2016 in Arun, Bailey & Szymczyk 2021) poukazují na nedostatečný multikulturalismus vyučujících a jejich schopnostech výuky. K doporučení k lepší integraci ve vzdělávacím systému se vyjádřilo mnoho dalších autorů a expertů a všichni se shodují v pozitivním přístupu k příchozímu dítěti.

2.3.1. Současná situace ukrajinských dětí-migrantů v České republice

Jak již bylo zmíněno výše, integrace dětí migrantů do české společnosti probíhá nejčastěji ve školním prostředí, kde mají děti své vrstevníky. V loňském školním roce (2021/2022) navštěvovalo mateřské, základní a střední školy celkem 52 699 dětí cizinců (ČSÚ 2021). Podle české legislativy má každé dítě pobývajícím na území České republiky právo na to se vzdělávat, v rámci povinné školní docházky i bez ohledu na prokázání legitimacy pobytu (Zákon č. 561/2004 Sb.). Právo dětí na vzdělávání obecně garantuje Úmluva o právech dítěte. Školský zákon rozděluje děti cizince na dvě skupiny – občané Evropské unie a jejich rodinní příslušníci a občané tzv. třetích zemí (tamtéž). Jediná odlišnost mezi těmito dvěma skupinami je, že děti spadající do skupiny „občané tzv. třetích zemí“ mohou studovat na středních a vysokých školách pouze po prokázání legitimacy k pobytu (tamtéž).

Specifickou skupinou jsou děti azylanti, kteří užívají dočasnou ochranu nebo teprve žádají o mezinárodní ochranu. Vzdělávací zařízení přistupují k těmto dětem podle Metodického pokynu k školní docházce žadatelů o azyl v rámci kterého zařazují děti mezi skupinu žáků se specifickými potřebami a mají díky tomu nárok si zažádat o speciálního asistenta pedagoga (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy 2002). Příchozí ukrajinské děti bývají označovány za uprchlíky, avšak z pobytového hlediska se v praxi o uprchlíky nejedná a tvoří specifickou skupinu osob s přiznanou dočasnou ochranou.

Příchod tak velkého množství ukrajinských dětí do českého vzdělávacího systému je neobvyklou situací pro české školky a školy. Ukrajinské děti, které přišly do českých škol, jsou pod dočasnou ochranou kvůli opatřením v souvislosti s ozbrojeným konfliktem na území Ukrajiny vyvolaným invazí vojsk Ruské federace. Vztahuje se k nim povinná

školní docházka, avšak pouze pokud pobývají na území ČR déle než 90 dnů (Zákon č. 67/2022 Sb.). Tato situace představovala pro českou společnost značnou výzvu, která vyžadovala rychlé a flexibilní jednání nejen od vzdělávacích zařízení, ale i dalších aktérů kolem. V září loňského roku bylo v evidenci českých škol všech úrovní 67 316 dětí (MŠMT 2022). Studií ohledně této problematiky vzhledem ke své aktuálnosti zatím ještě není mnoho. Nicméně i tak existují data ohledně vzdělávání ukrajinských dětí. O června roku 2022 se postupně navyšuje procento ukrajinských uprchlíků navštěvujících základní školy, už téměř 90 % dětí podstupuje povinnou školní docházku (Kavanová 2023). Zbýlých 10 % nenavštěvuje základních školy z různých důvodů – odmítnutí školy, neznalost způsobu zápisu dítěte do školy, nedostatečná znalost češtiny dítěte, plánovaný návrat na Ukrajinu či dostatečné dálkové studium (tamtéž).

S nárůstem počtu žáků, kteří přišli do České republiky v důsledku válečného konfliktu na Ukrajině můžeme pozorovat trend ukrajinských asistentů pedagoga. Celkem české školy přijaly v akademickém roce 2022/2023 656 ukrajinských pedagogických pracovníků (MŠMT 2022). Ukrajinský asistent pedagoga napomáhá k příznivé integraci ukrajinských dětí do kolektivu v mateřských, základních a středních školách (edu.cz 2022). Vznikly také řady svépomocných skupin a svoji působnost rozšířily i komunitní centra, která se věnují adaptaci a integraci uprchlických ukrajinských dětí do českého prostředí. Začleňování těchto dětí probíhá velmi živelně a podle toho se taky liší přístupy jednotlivých škol (Šedřová 2023). Studie Národního institutu SYRI (2023) zmiňuje, že centrální metodická podpora byla mnohdy nedostačující vlivem své obecnosti, a proto přistupovaly jednotlivé školy k ukrajinským uprchlickým dětem různými způsoby. Zajímavým faktem je to, že čím méně problémů při adaptaci těchto žáků školy identifikovaly, tím méně adaptčních mechanismů školy využily (Šedřová 2023). Z další studie stejného institutu je zřejmé to, že se školy v první řadě zaměřují na sociální adaptaci uprchlických ukrajinských dětí (tamtéž). I přesto, že se může zdát, že tato primární integrace do dětského kolektivu může probíhat bezproblémově, postupně se opakuje jev odstupnosti: „*Naše data ukázala, že ve třídách, kde je přítomno více ukrajinských žáků, mají tendenci vytvářet především vazby mezi sebou navzájem a od českých žáků si drží odstup.*“ (Šedřová 2023). Tento jev nepředstavuje nic překvapivého. Obecně bývá doporučováno, aby počet dětí s odlišným mateřským jazykem nebyl ve třídě příliš veliký. Národní pedagogický úřad ČR doporučuje nekumulovat větší počet těchto dětí v jedné třídě, jestliže se nejedná o třídu pro jazykovou přípravu, vyrovnání či přípravnou třídu (Šindelářová 2011). Ideálním počtem jsou 3 až 4 děti

v jedné třídě (tamtéž), nad čímž se shodují i doporučení OECD. Realita avšak často bývá taková, že je počet dětí ve třídě vyšší a české školství s tímto problémem dlouhodobě nepracuje.

3. Dítě jako veřejně politický aktér

Během posledních pár let se zvýšil zájem o postavení dětí v politickém světě (Häkli & Kallio 2013). Děti, stejně jako ostatní občané na tomto světě mají právo být vyslyšeny, a tudíž se i podílet na politickém procesu. Hlavním spouštěčem zájmu o děti jako politické aktéry můžeme považovat Úmluvu o právech dítěte z roku 1989, která vymezuje občanská, ekonomická, sociální, kulturní, a hlavně i politická práva každého dítěte bez ohledu na jeho rasu, náboženství nebo schopnosti (Save the Children). Organizace Spojených národů se k ustanovením právům dítěte vyjádřila, že i ti nejmenší děti mají nárok na to být respektováni jako samostatné osoby (UN 2005 in Häkli & Kallio 2013). Tudíž názory, porozumění a zkušenosti dětí můžeme interpretovat jako základ celé praxe, rozhodování a plánování týkající se dětí a jejich života, a to na všech úrovních tvorby politik po celém světě (Häkli & Kallio 2013).

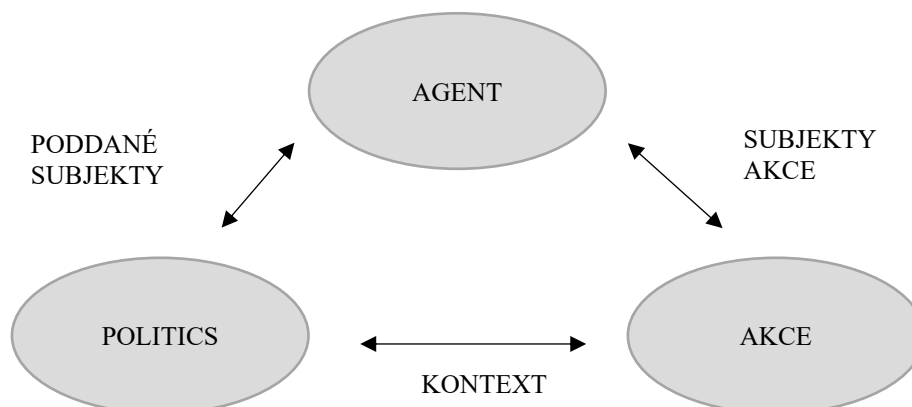
Děti do věku 18 let nemají právo se účastnit voleb, a tudíž jim bývá přisuzován status politicky neaktivního občana, kterého se politické procesy netýkají. Společností jsou vnímány jako osoby nekompetentní, nezodpovědné a neúplné, a proto je potřeba je před politickými procesy spíše ochránit, než je začleňovat (Skelton 2009; Toots, Worley & Skorsireva in Melton 2013). Avšak existují případy, například kriminální činnost, kdy společnost děti jako odpovědné a způsobilé (Skelton 2009). V rámci politicky-legální struktury se děti nachází v jakési šedé zóně (tamtéž). Což z nich dělá obzvláště zajímavé politické subjekty.

Děti bývají často vyčleňovány ze zájmů politické teorie. Myšlenka na jejich uvedení do kontextu politické teorie bývá považována za obskurní jak pro děti, tak pro politiku (Häkli & Kallio 2018). I přesto, že dojde k účasti dětí na politickém dění, bývají zpravidla vnímány takovým způsobem, který má tendenci je odprošťovat od jakékoliv spontánní agendy stejně politicky relevantní jako u dospělých (tamtéž). Dětství je pouze jedním ze stádií vývoje jedince, než se stane dospělým. Až dospělost je to, co bere politická teorie v potaz (tamtéž). Avšak Philo a Smith (2003) tvrdí, že právě dětství je obzvláště vhodným obdobím pro řešení otázky obecného politického dění. Účast dětí na politickém dění podporuje rozvoj sebeúcty, důvěry, zlepšuje schopnosti se vyjadřovat a další schopnosti napomáhající k rozvoji dítěte¹⁰.

Häkli a Kallio (2013) přinášejí koncept dítěte jako agenta v politickém dění. Tento koncept je nejlépe vystižen ve schématu níže:

¹⁰ Viz. Matthews & Limb (2003) nebo Bosco (2010).

Graf č.1: Dítě jako agent v politickém dění

(Vlastní zpracování podle Häkli & Kallio, 2013)

Děti, v tomto schématu jako „agent“, zastávají ve svém politickém a sociálním prostředí a institucích malou pozici (Häkli & Kallio 2013). V politickém světě nalezneme dualitu, jak jsou děti vnímány. Na jednu stranu jsou to subjekty poddané politickému dění. Na stranu druhou, se politického dění účastní, a tudíž se jedná o subjekty akce politického dění. „Politics“ v tomto grafu představuje prostor ve kterém se nachází politická dimenze dětského agenta (Häkli & Kallio 2013).

Šipka grafu mezi agentem a politics indikuje to, že politické formování dětí je výrazně formováno jejich postavením v politickém kontextu (tamtéž). Současně si bere v potaz to, že děti si během těchto procesů vytvářejí svůj politický svět (tamtéž). Děti se stávají politickými činiteli a současně si utvářejí svůj žitý svět jak v přítomnosti, tak do budoucna se zřetelem na minulost (tamtéž). Šipka mezi agentem a akcí naznačuje, že děti jako agenti mohou být identifikovány skrze jejich jednání v jejich sociální a politické bublině (tamtéž).

Děti mohou být nepřímo dotčeny danou politikou, nebo naopak se může na ně přímo vztahovat, a tudíž se stávají její součástí. Ne každé dítě se na dané politice podílí stejným dílem. Proto je důležité se zaměřit na kontext postavení dítěte v dané politice (Häkli & Kallio 2013). Jak bylo znázorněno výše, vnímání dítěte jako politického agenta se odvíjí podle jeho subjektivizace. Omezení a potenciál dětí jako politických agentů v jejich působnosti je předáváno implicitními procesy subjektivace a jejich kontextem činnosti (tamtéž). Postavení dětí v politickém dění nelze jednoznačně označit pro všechny situace stejně. Vždy záleží

na kontextu dané situace a jaké postavení v ní děti zastávají. Podle toho, o jakou situaci se jedná a jak je s dětmi v ní zacházeno se liší jejich možnosti politicky jednat.

4. Migrační politika ČR

Migrační politika České republiky spadá pod Ministerstvo vnitra ČR, v rámci ministerstva se touto problematikou zejména zabývá Odbor azylové a migrační politiky (OAMP). Záměrem české migrační politiky je zajistit bezpečnou migraci, čímž se odkazuje na Zásady migrační strategie České republiky¹¹ (Ministerstvo vnitra ČR 2023). Strategie migrační politiky ČR podněcuje pozitivní hlediska migrace a snaží se co nejvíce zamezit negativní dopady migrace (tamtéž). K předním oblastem strategie patří integrace cizinců, mezinárodní ochrana, ochrana hranic, volný pohyb osob v Evropské unii, součinnost v Schengen prostoru, nelegální migrace a návratová politika, vnější dimenze migrace a v neposlední řadě legální migrace a spojitost se společnými migračními politikami Evropské unie (tamtéž).

Česká migrační politika je často charakterizována restriktivními a sekuritizovanými tendencemi (Stojanov et. al. 2021). To je v souladu s důrazem na bezpečnostní aspekty migrace do České republiky. V praxi se jedná o komplikované a zdlouhavé administrativní procesy, neposkytování dostatečného množství informací a nedostatek transparentnosti v celém migračním procesu (tamtéž). Česká migrační politika je často kritizována právě kvůli nedostatku soudržného, systematického a koncepčního přístupu (tamtéž). Je to jedna ze slabin migračního přístupu České republiky, která dlouhodobě postrádá rychlá reakční opatření (tamtéž). Avšak jak současná situace příchodu velkého počtu ukrajinských uprchlíků na území České republiky ukázala, česká migrační politika se z části proměnila v reaktivní. Nejedná se o změnu migrační politiky jako celku, ale spíše o větší vstřícnost k ukrajinským uprchlíkům.

¹¹ V plném znění zde: <https://www.mvcr.cz/migrace/clanek/zasady-migracni-strategie.aspx>

5. Integrační politika ČR

Integraci můžeme považovat za oboustranný proces, kterého se účastní jak příchozí cizinci, tak většinová česká společnost (Ministerstvo práce a sociálních věcí 2023). Obdobně jako u migrační politiky i integrační politikou se převážně zabývá Ministerstvo vnitra ČR, konkrétně odbor azylové a migrační politiky (OAMP). Jedná se však o průřezové téma, jehož rozdělení kompetencí a odpovědností mezi jednotlivé resorty určuje Koncepce integrace cizinců (2016). Ministerstvo práce a sociálních věcí, školství, mládeže a tělovýchovy, pro místní rozvoj kultury, průmyslu a obchodu, zdravotnictví a zahraničních věcí musí podle Koncepce integrace cizinců (2016) průběžně spolupracovat s Ministerstvem vnitra ohledně plnění úkolů koncepce a kontinuálně plnit jim zadané úkoly. Problematika integrace cizinců se dotýká převážně sociálních aspektů, a proto je koordinace integrační politiky z velké části v rukou Ministerstva práce a sociálních věcí (tamtéž). Cílem integrační politiky České republiky je *„podporovat začlenění legálně pobývajících cizinců do společnosti a zajistit nekonfliktní a oboustranně přínosné společné soužití mezi cizinci i majoritou, předcházet vytváření uzavřených komunit cizinců, jejich společenské izolaci či sociálnímu vyloučení cizinců.“* (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2023). Integrace má sloužit jako prostředek k předcházení ekonomickým, sociálním a kulturním rizikům, která by mohla rozdělovat společnost (tamtéž). Integrační politika by měla cizinci napomoci stát se ekonomickou a sociálně soběstačnou jednotkou v české společnosti, která se orientuje v kultuře a místní zvycích, je si vědoma svých práv a povinností, ví, kde v případě problémů vyhledat pomoc, komunikuje v českém jazyce a v neposlední řadě se považuje za součást české společnosti (Ministerstvo vnitra ČR 2023).

Cílovou skupinou integrační politiky jsou především cizinci z třetích zemí, jejichž pobyt v České republice je legální, částečně však i občané EU (tamtéž). Integrační prvky jsou přístupné i občanům s mezinárodní ochranou pro které existuje speciální Státní integrační program. Jak již bylo zmíněno, integrace je oboustranný proces, tudíž se za cílovou skupinu integrační politiky ČR považuje i majoritní (česká) společnost (Ministerstvo vnitra ČR 2023).

Zásadním dokumentem pro českou integrační politiku je Koncepce integrace cizinců – Ve vzájemném respektu¹². Koncepce by se měla aktualizovat každých pět let, ale

¹² Dostupná v plném znění zde:

https://www.cizinci.cz/documents/551336/568677/Aktualizovana+KIC+a+Postup_2016.pdf/bad52999-ec65-fc0f-440f-abf64e4a8bc2

naposledy k tomu došlo v roce 2016. Vláda ke koncepci vydává další dokument – Postup při realizaci aktualizované Koncepce integrace cizinců, který stanovuje konkrétní kroky a úkoly vlády pro nacházející roky (Ministerstvo práce a sociálních věcí 2023). Koncepce integrace cizinců se zaměřuje na čtyři zásadní oblasti ohledně cizinců. Těmi jsou ekonomická soběstačnost, znalost češtiny, vztahy cizince a většinové společnosti a orientace cizince ve většinové společnosti (tamtéž).

Od 2009 existují v České republice krajská integrační centra neboli Centra na podporu integrace cizinců (CPIC), která se postupně rozšířila do každého kraje (Ministerstvo vnitra ČR 2023). Tato centra působí jako střediska integračních aktivit v kraji a uskutečňují státní integrační politiku (Čech Valentová 2018). Jejich úlohou je sledovat situaci cizinců ve vybraném regionu a následně poskytování těchto informací obcím a zaměstnavatelům v regionu (Ministerstvo vnitra ČR 2023). Dále je jejich úkolem poskytovat rovné příležitosti k integraci pro jednotlivé cizince v kraji (tamtéž).

Na lokální úrovni by se cizincům měly věnovat obce skrze různé projekty¹³, které cílí na podporu řádné integrace cizinců. V praxi se převážně setkáme pouze s kurzy českého jazyka pro cizince, které jsou v současné době i tak pro ukrajinské uprchlíky nedostupné. Nevyhovující časy či nemožnost hlídání dětí se jeví jako hlavní překážky pro ukrajinské uprchlíky při zdokonalování svých jazykových dovedností a posléze získání lepšího zaměstnání. Integrační strategií disponuje pouze Praha a Brno. Zbylé projekty se spíše zabývají již zmiňovanou podporou výuky českého jazyka či jinými aktivitami, které nejsou nijak rozsáhlé. Mimo Prahu, Plzeň a Brno a pár dalších měst nenajdeme téměř žádný regionální ani lokální systematický přístup k integraci (Čech Valentová 2018). Důvodem je nedostatečná dostupnost konzistentní strategie pro oblast integrace cizinců (tamtéž). Pro lepší integrační politiku doporučuje Konsorcium nevládních organizací pracujících s migranty (2018) obcím využívat projekty na podporu integrace cizinců. U těchto projektů umožňuje Ministerstvo vnitra využít metodickou podporu, která obsahuje mimo jiné i konzultace a mentoring (tamtéž). Avšak opět v praxi se setkáváme s malým množstvím uskutečňovaných projektů obcemi.

Integrační politikou se v České politice zabývá i řada nestátních neziskových organizací jako je Arcidiecézní Charita Praha, Centrum pro integraci cizinců, Organizace pro pomoc uprchlíkům, Sdružení pro integraci a migraci či již zmiňované Konsorcium

¹³ Aktuální projekty obcí zde: <https://www.mvcr.cz/migrace/clanek/seznam-podporenych-projektu-obci-na-podporu-integrace-cizincu.aspx>

nevládních organizací pracujících s migranty. V praxi se setkáme s tím, že jsou to právě tyto organizace, které jsou nositeli pro-integračních opatření. Obzvláště nevládní organizace, které často v mnoha oblastech integrační politiky nahrazují roli státu a zároveň tak vytvářejí dlouhodobý tlak na transformaci integračních politik v zemi (Jelínková & Valenta 2022).

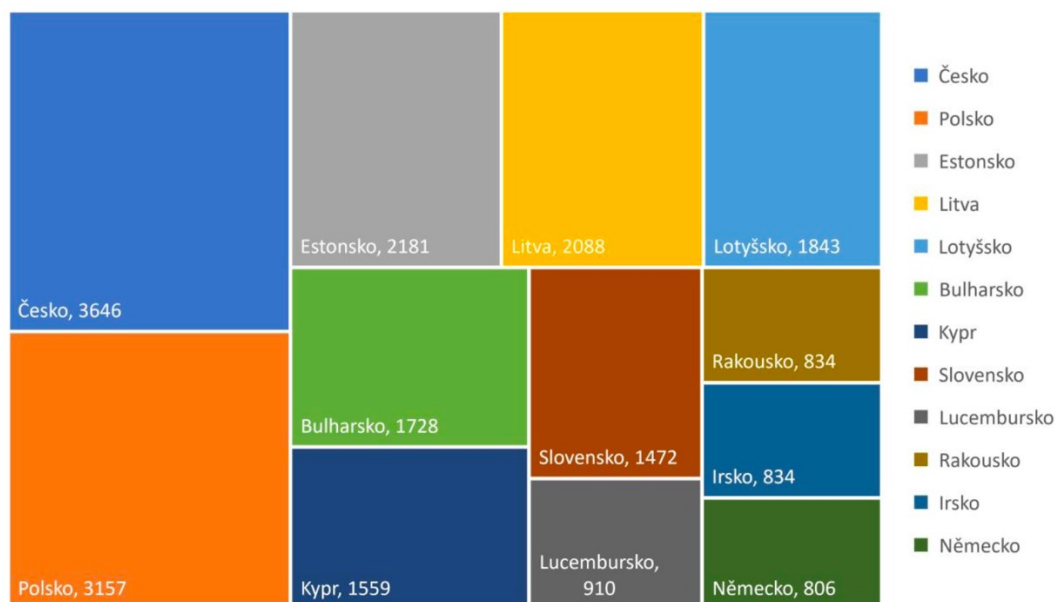
6. Válečný konflikt na Ukrajině a přístup ČR

Pro kontext této diplomové práce je důležité stručně zmínit okolnosti a důvody nucené migrace a posléze tedy i integrace a adaptace uprchlických ukrajinských dětí. Tím je válečný konflikt na Ukrajině způsobený ruskou agresí na nezávislý stát. Jedná se o ozbrojený válečný konflikt, který započala Ruská federace, která jej avšak označuje za „speciální vojenskou operaci na Ukrajině“. Zaútočení Ruské federace nebylo náhlým aktem, jedná se o vyvrcholení dlouholeté rusko-ukrajinské krize. Ruský útok na Ukrajinu začal 24. února 2022 a pokračuje i nadále během roku 2023.

Důsledkem této události byl příchod nebývalé migrační vlny, v průběhu které odšlo z domovské Ukrajiny zhruba 8 miliónů¹⁴ osob a rozmístilo se po jednotlivých zemích v Evropě (UNHCR 2023). Nejvíce ukrajinských uprchlíků našlo své přechodné útočiště v okolních zemích, obzvláště v Polsku, které zatím přijalo přes 1,5 miliónu ukrajinských uprchlíků. Následuje Česká republika, která přijala necelý půlmilión ukrajinských uprchlíků (UNHCR 2023) a stala se tak jedním z předních podporovatelů Ukrajiny. Její velkorysost v nejen přijímání uprchlíků z Ukrajiny, ale i v materiální podpoře jak v zemi, tak zaslané na válečné fronty v Ukrajině ocenily nesčetkrát vrchní představitelé ukrajinské diplomacie (ČT24 2022).

¹⁴ Data jsou aktuální k datumu 28.2. 2023.

Obr. č.1: Počty uprchlíků z Ukrajiny v přepočtu na 100 000 obyvatel (data aktuální k 9.7. 2022)

(Klimešová, Šatava & Ondruška, 2022)

Obrázek výše dokazuje, že v přepočtu na 100 000 obyvatel byla Česká republika, v období fungování projektu adaptační skupiny, zemí s největším počtem přijatých uprchlíků. Početný zájem ukrajinských uprchlíků se uchýlit právě v České republice není náhodný. Česká republika je třetí nejvíce cílenější zemí ukrajinských uprchlíků v Evropské unii (Klimešová, Šatava & Ondruška 2022). Jedním z hlavních důvodů je již existující velká ukrajinská komunita v České republice ještě před začátkem invaze Ruské federace na Ukrajinu.

Na základě dat Ministerstva práce a sociálních věcí z roku 2022 se přichodící ukrajinská uprchlická diaspora skládá převážně z žen s dětmi, které jsou ve školním věku (Klimešová, Šatava & Ondruška 2022). Obvykle se jedná o složení jedné dospělé osoby a jednoho dítěte, z čehož většinou se jedná o dítě ve věku do 5 let (tamtéž). Právě tato skupina představuje nejzranitelnější skupinu uprchlíků z Ukrajiny. Přichodící uprchlíky tvoří ze 44 % procent ženy a 36 % děti (tamtéž), nicméně se postupně navyšuje i počet nově přichodících mužů v mladším věku. Tři čtvrtiny dospělých uprchlíků jsou do věku 45 let a velký podíl je i mezi uprchlíky do 30 let, což přináší ČR rozvojový potenciál (tamtéž).

Podle Kunzovy uprchlické teorie (1981) bychom mohli ukrajinské uprchlíky v ČR

označit za majoritně identifikovatelné uprchlíky s důvodem jejich příchodu soucítí většina české společnosti. Solidarita Čechů se předvedla v poskytnutí bydlení pro ukrajinské uprchlíky. Nejčastěji se jedná o typ solidárního bydlení, v rámci kterého má poskytovatel nárok na příspěvek na solidární domácnost (Klimešová, Šatava & Ondruška 2022). Zajímavé je, že na solidárních domácnostech se podílejí nejen Češi, ale i obyvatelé ukrajinské národnosti žijící v České republice ještě před vypuknutím válečného konfliktu na Ukrajině (tamtéž). To pouze potvrzuje fungování sociálních sítí skrze sounáležitost a případné usnadnění adaptace a integrace do českého prostředí.

7. Představení výzvy „Adaptační skupiny pro děti cizince migrující z Ukrajiny 2022“

Výzva Adaptační skupiny pro děti cizince migrující z Ukrajiny 2022 byla vyhlášena v dubnu roku 2022 a její realizace byla možná již ten samý měsíc. Záměrem této výzvy bylo podporovat volnočasové adaptační skupiny pro ukrajinské děti ve věku 3 až 15 let, které pobývají v České republice v důsledku války na Ukrajině (MŠMT 2022). Dotaci, kterou Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy poskytlo na adaptační volnočasové skupiny, bylo možné čerpat v období 1. dubna 2022 až 31. srpna 2022 (MŠMT 2022). Věcným zaměřením Výzvy bylo uskutečňování volnočasových aktivit, které se zabývají snižováním negativních dopadů s ohledem na válečný konflikt, v adaptační skupině pro ukrajinské uprchlické děti (tamtéž). Poskytnutá dotace měla za účel „*podpořit adaptaci a socializaci ukrajinských dětí na české prostředí, podpořit rozvoj jazykových dovedností, zejména řečových v českém jazyce, připravit děti na nástup do českých škol, podpořit duševní zdraví dětí*“ (tamtéž, str.2). Tento účel byl splněn skrze uskutečňování tří aktivit:

*„Aktivita A – Volnočasové adaptační skupiny pro děti cizince od 3 do 6 let věku,
Aktivita B – Volnočasové adaptační skupiny pro děti cizince od 6 do 15 let věku,
Aktivita C – Volnočasové adaptační skupiny pro děti cizince od 3 do 15 let věku
organizované obcemi I. a II. typu“*

(MŠMT, 2022).

Celkovou alokací Výzvy bylo 1 250 000 000 Kč (MŠMT 2022). Žadatelé mohli maximálně žádat o 75 000 000 Kč, minimálně o 150 000 Kč a za pobyt dítěte v adaptační skupině nesměl být požadován poplatek od zákonného zástupce (tamtéž). O Výzvu mohli žádat a následně ji zřizovat veřejné školy, územní samosprávné spolky, městské části hlavního města Prahy a dobrovolné svazky obcí, příspěvkové organizace zřízené obcí, krajem, hl. městem Prahou, městskou částí hlavního města Prahy nebo dobrovolným svazkem obcí, právnická osoba vykonávající činnost školy a školského zařízení zapsaná ve školském rejstříku, obce svýkonem přenesené působnosti v základním rozsahu, obce s výkonem přenesené působnosti v rozsahu pověřeného obecního úřadu a nestátní neziskové organizace (tamtéž).

Adaptační skupina zřízená obecně prospěšnou společností Mateřské centrum Na zámečku v Novém Městě nad Metují provozovala aktivitu A – Volnočasové adaptační

skupiny pro děti cizince od 3 do 6 let věku, jejíž časovou dotací bylo 20 hodin týdně. Přesněji minimálně 20 hodin po dobu 5 pracovních dní s možností nerovnoměrného rozložení hodin během těchto 5 pracovních dní (výjimkou státních svátků, dnech pracovního volna a pracovního klidu) (MŠMT 2022). Výstupem těchto 20 hodin měly být „*volnočasové aktivity s doprovodným rozvojem řečových dovedností u dětí cizinců*“ (MŠMT 2022). Aktivita A měla své specifické podmínky. Adaptační skupinu muselo navštěvovat alespoň 12 dětí, maximálně 24, které v současné době nejsou žáky české mateřské školy (tamtéž). Avšak po dobu letních prázdnin mohli adaptační skupinu navštěvovat i ukrajinské děti, kterou jsou už žáky českých mateřských škol (tamtéž). Po celou dobu realizace programu musela být dětem zajištěna strava a pitný režim (tamtéž). Adaptační skupinu musely zajišťovat dvě zletilé osoby, a alespoň jedna z nich musela být rodilým mluvčím českého jazyka či umět český jazyk na úrovni B2 CEFFR (tamtéž).

Adaptační skupiny vznikaly po celé České republice. Přes 300 příjemců využilo tuto výzvu a pomohlo tím adaptovat děti na české prostředí. Nejčastěji vznikaly přímo v mateřských školách, základních školách, domovech dětí a mládeže a ve vysokých školách. Povinnost zřídit adaptační skupinu jednotlivé obce v České republice neměly, proto se této iniciativy často zúčastňovali právě nadšenci pro pomoc Ukrajincům nebo neziskové organizace. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy se rozhodlo v srpnu výzvu prodloužit do prosince vyhlášením nové navazující výzvy, tentokrát i pro děti až do věku 18 let. Podle ministerstva se jedná o úspěšný způsob integrace nejmenších migrantů, kteří nově přišli do České republiky (Šelepová 2022) a hodlá v této výzvě tedy pokračovat. Ukrajinským uprchlickým dětem ve věku 15 až 18 let byly do srpna státem hrazeny pouze jazykové kurzy a jejich návštěvnost nebyla nijak vysoká (tamtéž). Mnoho uprchlických ukrajinských dětí se nedostalo na střední školu právě kvůli neznalosti českého jazyka (tamtéž). Proto byla výzva rozšířena o tuto věkovou kategorii, aby se děti lépe připravily na české střední školy, socializovaly se a zlepšily si své dovednosti v českém jazyce (Lednová in Šelepová 2022).¹⁵

¹⁵ Adaptační skupina nenahrazuje střední školu, tudíž její účastníci nemají status studenta.

8. Metodologie

8.1. Výzkum s dětmi

V této diplomové práci probíhal výzkum, jehož subjektem byly děti. Děti jsou velmi specifickou skupinou, se kterou se musí zacházet obzvláště obezřetně. Výzkum, který zahrnuje děti musí brát v potaz jistá omezení, která děti jako skupina respondentů přináší. Christesen a Prout (2002) zmiňují čtyři přístupy k dětem ve výzkumu – dítě jako subjekt, dítě jako objekt, dítě jako sociální aktér a dítě jako účastník a spoluúčastník výzkumu. První dva přístupy bychom zařadili spíše k tradičním přístupům používaných v sociologických výzkumech, kdežto poslední dva můžeme považovat spíše za novější a ne zcela často používané přístupy ve výzkumu. Existence tohoto členění neznamená, že se ve výzkumu používá striktně pouze jeden přístup k dětem ve výzkumu, ale prolínají se (Christesen a Prout 2002). I v této diplomové práci můžeme vidět prolínání těchto čtyř přístupů k výzkumu s dětmi. Nicméně záměr této diplomové práce je pohlížet na problematiku z pohledu dětí, tudíž se přístup k uskutečněnému výzkumu přiklání k přístupům vnímajících děti jako samostatných jednotek.

Nejtradičnějším přístupem je vnímat dítě ve výzkumu jako objekt za který je v reálném světě jednáno (Christesen a Prout 2002). Tento přístup zanedbává potenciál dítěte jednat jako sociální aktér ve společnosti a uskutečnit svá práva (tamtéž). Obecně jsou děti v tomto přístupu nejvíce distancovány od metodiky výzkumu, považovány za neschopné samotnému výzkumu porozumět, souhlasit s jeho průběhem a tudíž i v rámci něho jednat. Druhým přístupem, je vnímání dětí jako subjekty výzkumu. Tento k dětem centralizovaný přístup se odkazuje na vývojovou psychologii¹⁶ a vychází ze subjektivity dítěte, kterou uznává (tamtéž). Dítě se stává součástí výzkumu na základě jeho sociálních schopností a kognitivních kompetencí, které soudí výzkumník (tamtéž). Proto je zde důležité se zaměřit na vyspělost samotných dětí a jejich způsobilost k výzkumu. Děti jsou do výzkumu často zapojovány na základě určitého kritéria jako je věk či schopnosti dělat jisté úkony (např. umět číst, psát a počítat atd.). Třetí přístup k dětem ve výzkumu se zcela odprošťuje od prvního přístupu dítěte jako objekt a zaměřují se spíše na sociální participaci dítěte. Přístup, který považuje dítě za sociálního aktéra, navazuje na myšlenky dětské subjektivity a přikládá důležitost jejich zkušenostem a porozumění (tamtéž). Charakteristikou tohoto

¹⁶ Více Woodhead & Faulkner (2000).

přístupu je fakt, že děti mají ve výzkumu ústřední a nezávislý koncepční status (Corsaro 1997; Prout and James 1990; Thorne 1993 in Christesen a Prout 2002). Děti jsou ve výzkumu viděny jako samostatné jednotky, nezávislé na větších sociálních objektech jako je třída, rodina nebo celá škola. V neposlední řadě je důležité zmínit, že tento přístup nerozlišuje děti a dospělé ve výzkumu (Christesen a Prout 2002). Z tohoto přístupu se poté odvíjí poslední čtvrtý přístup, který nahlíží na děti jako účastníky a spoluúčastníky výzkumu. Děti se účastní výzkumu stejně plnohodnotně jako sociálního života (Alderson 2000; Thomas & O’Kane 1998 in Christesen a Prout 2002). Hlavní charakteristikou tohoto přístupu je to, že děti jsou ve výzkumu zapojeny, vyslyšeny, informovány a konzultovány v průběhu celého výzkumu (Christesen a Prout 2002). Tento přístup do značné míry odráží zásady již zmíněných práv dětí od Organizace spojených národů, která podporují možnost dětí participovat na společenském dění (tamtéž).

Autoři jako je Punch (2002) či Christensen & James (2017) se shodují v tom, že výzkum prováděný s dětmi je zcela odlišný od výzkumu s dospělými osobami. V této diplomové práci se k tomuto názoru přikláním, a proto zde uvádím některé zásady pro uskutečnění výzkumu s dětmi. Odlišnost výzkumu s dětmi spočívá převážně v jeho provedení. Děti nemusí udržet tak dlouho pozornost, a proto nemůžeme předpokládat, že vydrží u dlouhého strukturovaného rozhovoru. Vzhledem k jejich věku a schopnostem číst a psát nemůžeme u každého dítěte očekávat vyplnění dotazníku. Proto musí výzkumník zvolit takové metody výzkumu, které jsou příslušné k jejich věku a schopnostem. Konkrétně v případě této diplomové práce se jedná o děti ve věku 3 až 6 let, které navíc nehovoří českým jazykem. To je jednou z hlavních překážek, kvůli které musí výzkumník uzpůsobit svůj výzkum. Druhou zásadní odlišností výzkumu s dětmi jsou etická dilemata. Děti jsou neplnoprávným subjektem, který nemůže za sebe legálně rozhodovat. Dítě nemusí zcela rozumět tomu, co je informovaný souhlas, a tudíž by se měl výzkumník v tomto případě obrátit na rodiče, který udělí souhlas s provedením výzkumu za něj.

Mimo výše zmíněné limity se výzkumník dále může setkat s tím, že jako dospělá osoba nemusíme kompletně rozumět dětskému světu, který zkoumáme. Fine a Sandstorm (1988) uvádí, že jako výzkumník můžeme vytvářet mylné předpoklady, jelikož si myslíme, že dětem rozumíme a známe je. Ale právě tyto předpoklady mohou představovat metodologický problém, jelikož to, že jsme jednou dětmi byli, neznamená, že pro ně máme stejné pochopení. K tomu se můžeme u dětí střetnout s fenoménem lhaní. Není zde velký prostor pro zjištění validity a reliability tvrzení dětí. Proto se naskytá otázka, zda dětem

můžeme opravdu vše věřit. Setkáme se s domněnkou toho, že děti nedokáží rozlišit skutečnost od fikce (Punch 2002). Samozřejmě, že lhát z různých důvodů mohou i dospělé osoby ve výzkumu. Nicméně u dětí je větší potenciál zranitelnosti nerovnému mocenskému vztahu mezi dětskými subjekty a dospělými výzkumníky (Alderson and Goodey 1996; Boyden and Ennew 1997; Hood et al. 1996; Mauthner 1997 in Punch 2002). K tomu se pojí i koncept moci a pocit důvěry dětí k výzkumníkovi. Děti mohou své odpovědi upravit pro uspokojení dotazovatele, či zcela pozměnit, ze strachu zklamání či jiné reakce na jejich odpověď (Punch 2002). Je proto velmi důležité, aby výzkumník získal důvěru dotazovaných dětí. V následujících kapitolách rozepisují tyto zásady více do detailu ve vztahu k použitým metodám.

8.2. Metody výzkumu

Pro účely této diplomové práce jsem zvolila kvalitativní výzkum skrze přístup jedno případové studie. Případová studie umožňuje se intenzivně zabývat jedním či více případy. Případová studie se věnuje složitosti a specifické povaze vybraného případu (Stake 1995 in Bryman 2016) za účelem lepšího a komplexnějšího pochopení zkoumaného fenoménu.

Existuje řada pojetí typologií případových studií. Hendl (1997) člení případové studie na osobní případové studie, zaměřující se na konkrétní hledisko zkoumané jednotky (osoby), případové studie komunity vztahující se ke studiu komunity v určité lokalitě, případové studie sociálních skupin, případové studie organizací a institucí a v neposlední řadě případové studie zkoumající události, role a vztahy. Stake (1995) rozděluje případové studie na intrinsitní, instrumentální a kolektivní. Intrinsitní případová studie se zabývá pouze případem samotným bez jakéhokoliv vztahování k všeobecné problematice (Stake 1995). Instrumentální případová studie zkoumá případ na základě vybraného obecnějšího jevu, který následně reprezentuje (tamtéž). Kolektivní případová studie sleduje více případů najednou s cílem získat širší vhled do zkoumané problematiky (tamtéž). Na základě těchto typologií se jedná o instrumentální případovou studii zkoumající události, role a vztahy. V rámci této práce je zkoumán jev integrace ukrajinských uprchlických dětí do české společnosti a tu představuje případ adaptační skupiny dětí zřízené Mateřským centrem Na zámečku, o.p.s.. Zkoumanou událostí je příchod dětí z Ukrajiny do České republiky. Jednotkou výzkumu jsou děti cizinců migrujících z Ukrajiny ve věku 3 až 6 let, které docházely během léta roku 2022 do zmíněné adaptační skupiny, reprezentující širší populaci

integrovaných dětí. Konkrétně integraci cílové populace ukrajinských dětí do české společnosti.

Adaptační skupina dětí Mateřského centra Na zámečku, o.p.s. nebyla zvolena náhodně. Její výběr spočíval v tom, že během léta 2022 (měsíce červenec až srpen) jsem dostala nabídku se v mém domovském městě podílet na provozu této adaptační skupiny jako český asistent a na základě této možnosti jsem se rozhodla svoji diplomovou práci uskutečnit právě na toto téma. Jedná se tedy o nenáhodný výběr účelový, kde záměrně vybíráme vzorek reprezentující populaci, avšak je zde malý prostor pro širokou generalizaci (Jeřábek 1992).

8.3. Metody sběru dat

Převážná část sběru dat probíhala v období červenec až srpen 2022, kdy jsem se jako český asistent účastnila projektu adaptační skupiny Mateřského centra Na zámečku, o.p.s. v Novém Městě nad Metují. Hlavní metodou sběru dat byla kombinace skrytého zúčastněného pozorování v adaptační skupině a nestandardizovaných rozhovorů s dětmi ve skupině.

Metoda pozorování je často používanou vědeckou metodou pro sběr dat, jelikož umožňuje cílené smyslové vnímání jevů a procesů v okolí výzkumníka. Pomocí této metody dochází k malému zkreslení výsledků výzkumu, protože výzkumník pozoruje jevy, které nebyly prvotně vyvolány zásahem výzkumníka (Jeřábek 1992). Pozorování můžeme obzvlášť považovat za vhodnou metodu sběru dat ve výzkumu s „malými dětmi“, se kterými není možné komunikovat jiným způsobem.

Metodu pozorování můžeme označit za metodu výběrovou, protože vybraný subjekt musí odpovídat zkoumané problematice. Nemůžeme pozorovat jev, který s cílem výzkumu zcela nesouvisí. Cílem diplomové práce je zkoumat integraci ukrajinských dětí v adaptační skupině pro uprchlické děti z Ukrajiny z pohledu zúčastněných dětí. Jedná se o zcela nový jev, v rámci kterého chceme pochopit chování určité skupiny. Jeřábek (1992, str. 61) uvádí, že pozorování je vhodnou metodou pro výzkum, „*pokud se nám jedná o porozumění chování nějaké speciální skupiny, o vysvětlení podstatného sociálního problému v současnosti*“.

Uskutečněné pozorování bylo skryté a zúčastněné, protože jsem byla součástí adaptační skupiny, do které jsem docházela minimálně dvakrát týdně po dobu dvou měsíců. Během tohoto času mě děti vnímaly jako jejich kamaráda, což bylo pro zúčastněné pozorování zásadní. U zúčastněného pozorování je totiž důležité, aby se výzkumník rozsáhle zapojil do sociálního života zkoumaných jednotek výzkumu (Bryman 2016). Mou snahou

bylo se stát součástí zkoumaného sociálního organismu a svým postavením se účastnit sociálních vazeb v adaptační skupině (srov. Jeřábek 1992). Pozorování bylo skryté v sociálním smyslu. Děti nevěděly, že jsou pozorovány. Jednalo se o velmi zranitelnou skupinu a považovala jsem sdělení informace o výzkumu za ohrožující, jelikož by se děti mohly chovat jinak. To by mohlo posléze způsobit zkreslení výsledků. Mým cílem bylo zachytit co nejvíce autentický obraz zkoumaného jevu. To znamenalo neovlivňování jednotek výzkumu jakýmkoliv způsobem.

Rozhovory s dětmi neměly předem stanovenou strukturu ani přesné znění otázek, měly spíše podobu přátelského povídání s dětmi o jejich zážitcích a zkušenostech. Jednalo se o nestandardizované rozhovory. Ty umožňují okamžité reakce na odpovědi respondentů, konkrétní situaci a celkově flexibilnější přístup, který je u výzkumu s dětmi vítán. Zároveň jsou nestandardizované rozhovory vhodnou metodou sběru dat při zkoumání odlišných kultur (Jeřábek 1992). V případě této diplomové práce je to kultura ukrajinských dětí. Rozhovory s dětmi ve skupině probíhaly spíše nahodile a podle atmosféry skupiny dětí v daný den. Největší část rozhovorů probíhala venku u houpačky, která představovala zásadní bod pro komunikaci. Ukázalo se, že děti byly více sdílné, když jsem s nimi komunikovala jeden na jednoho než v kolektivu. Proto jsem vždy využívala situace, kdy jsem houpala po jednom dítěti na houpačce a často se stalo, že děti začaly samy od sebe vyprávět. Opodstatněním nestrukturace rozhovorů je věk dětí, jazyková odlišnost, denní program adaptační skupiny a v neposlední řadě postupné získávání důvěry u dětí. Hlavní překážkou komunikace s dětmi byla neznalost ukrajinského jazyka. Děti se sice rychle učily česky a základní domluva byla možná, ale ne už dále na úrovni plynulé konverzace. Docházelo tedy i k nonverbální komunikaci s důrazem na řeč těla dítěte. Neverbální komunikace umožňuje vyjadřování emocí, postojů a prezentace osobnosti (Liu 2001). Doplnuje tak verbální komunikaci a nechává vyplout na povrch to, co by z čistě mluvené či psané komunikace nebylo možné.

Nižší úspěšnost v získání dat připisuji právě zmíněným faktorům, jelikož jsem měla k dětem ve věku a sociálním postavení ne příliš blízko (Jeřábek 1992). V plánu bylo realizovat i standardizované rozhovory, ale ty se nakonec ukázaly být nerealizovatelné vzhledem k již popsaným událostem.

Pro lepší pochopení problematiky integrace dětí a také konzultaci určitých vzniklých situací z průběhu adaptační skupiny byl uskutečněn expertní rozhovor s dětskou psychologičkou z Ukrajiny, která působí ve stejném městě, kde proběhl výzkum v adaptační

skupině. Rozhodla jsem se pro ukrajinskou psycholožku, jelikož jsem dostala na ni kontakt od zřizovatele adaptační skupiny, a zároveň je sama běžencem. Tudíž může přinést do rozhovoru svůj vlastní pohled na integraci dětí v kontextu válečného konfliktu na Ukrajině. Jednalo se o polostrukturovaný rozhovor s předem určenými otázkami. Tyto otázky sloužily jako vodítko pro vedení rozhovoru a pro otevření prostoru pro případné další otázky a doptávání se, které může vyplynout během až rozhovoru. Během rozhovoru byly také konzultovány situace, které proběhly během výzkumu v adaptační skupině. Vzhledem k jazykové bariéře mezi respondentkou a výzkumníkem byly respondentce otázky zaslány dopředu k přeložení a následně se rozhovoru také zúčastnil interkulturní pracovník/tlumočník, který během rozhovoru překládal pro obě strany. Rozhovor se uskutečnil 20. 3. 2023 v Novém Městě nad Metují a trval něco málo přes hodinu. Po ukončení rozhovoru mi respondentka ještě zaslala doplňující písemné odpovědi k rozhovoru v ukrajinském jazyce. Tento dokument jsem si přeložila do českého jazyka pomocí internetového překladače DeepL.

8.4. Etika výzkumu

Ke každému výzkumu, obzvláště jehož součástí jsou děti, neodmyslitelně patří i uvedení etiky výzkumu. Některé limity a nástrahy provádění výzkumu s dětmi byly již nastíněny výše. Nicméně jako každý výzkum, i tento výzkum by měl podléhat třem základním pravidlům etiky výzkumu, a to zásadě dobrovolnosti, získání informovaného souhlasu a nepoškození účastníků. Se sběrem dat souhlasil zřizovatel adaptační skupiny v Novém městě nad Metují, který byl o formě a cílech výzkumu předem informován. Jelikož sběr dat probíhal pomocí metody skrytého zúčastněného pozorování, nebylo zcela možné získat informovaný souhlas od jednotlivých respondentů. Zásadním faktorem také bylo to, že děti byly ve nesvéprávném věku, kdy nemusí plně rozumět k čemu udávají souhlas a získání informovaného souhlasu od rodičů nebylo zcela možné. Důvodem byla nepřítomnost rodičů, jazyková bariéra a odtažitost od českého asistenta. V otázce bylo i riziko toho, jestliže by se rodiče dozvěděli, že jejich děti jsou zkoumány, zda by jednaly jinak, čímž by narušily přirozenost působení dětí v adaptační skupině. Také jsem nechtěla ohrozit fungování adaptační skupiny. Oznámení výzkumu rodičům by mohlo ovlivnit jejich rozhodnutí přivést dítě do adaptační skupiny. Cílem bylo zachytit co nejpřirozenější chování a jednání ukrajinských uprchlických dětí, což by sdělení této informace mohlo do značné míry ovlivnit a tím pádem i zkreslit výsledky výzkumu.

Dětem nebyla během výzkumu způsobena žádná újma, nebyly nuceni odpovídat na případné otázky, celý podíl na sběru dat probíhal na kamarádké bázi. Jelikož se jedná o velmi citlivou skupinu, od které nebyl získán informovaný souhlas, jsou jejich identity anonymizovány, pouze jejich věk je uveden v závorce.

Při expertním rozhovoru s dětskou psycholožkou byly respondentce důkladně vysvětleny podmínky rozhovoru a byl podepsán informovaný souhlas. Vzhledem k zranitelnosti respondentky bude v této diplomové práci uváděna jako „*Psycholožka N.*“.

8.5. Metody analýzy dat

Data získaná během pozorování jsem si na konci každého dne výzkumu zapisovala do dokumentu Word na počítači (tzn. field notes), spolu s vyplněním takzvaného záznamu aktivit s podpořenými dětmi (třídní knihou), který byl podmínkou vykazování dotační výzvy. Psát si poznámky v průběhu dne v adaptační skupině nebylo možné, protože jsem se snažila veškerý čas věnovat práci s dětmi. Pro analýzu sepsaných poznatků z pozorování a třídní knihy adaptační skupiny jsem zvolila metodu kódování. Maříková, Petrušek & Vodáková (1996) definují metodu kódování jako proces během kterého jsou kvalitativním datům přisuzovány kódy. Tyto kódy představují jakési kategorie či slovní spojení, které jsou přiřazovány částem zkoumaného textu. Účelem metody kódování je přetvořit kvalitativní data takovým způsobem, aby mohla být vyhodnocována zpravidla pomocí počítače (Maříková, Petrušek, Vodáková 1996). V analýze výzkumu této diplomové práce se jednalo spíše o volné kódování, kdy kódy sloužily k tématickému rozkrytí jednotlivých poznatků a následné reflexe. Tímto se poznatky z pozorování vztáhly přímo ke zkoumanému jevu a výzkumným otázkám. Kategorie pro kódování vyplynuly z těchto oblastí: vztah dětí k českému asistentovi; chování dětí v adaptační skupině - projevy nevole, projevy patriotismu; jazyková bariéra a kulturní rozdíly. Podle těchto kategorií jsou následně data prezentována v analytické části diplomové práce. Ke kódování nebyly využity žádné softwarové programy, kategorizace poznatků proběhla ručně.

Během pozorování v adaptační skupině jsem od dětí dostávala obrázky, které jsem se rozhodla také použít jako primární data do výzkumu. Důvodem jsou obsahy nakreslených obrázků, které souvisí se zkoumanou problematikou. U obrázků jsem posuzovala námět, funkci a produkci, kulturní a společenský kontext (Puchovská 2021). Jednalo se převážně o jednoduché obrázky, ke kterým nepatřily okolní metadata a texty a nebyly součástí většího kolektivu jiných vizuálních materiálů.

Pro analýzu uskutečněného rozhovoru s psycholožkou byla taktéž zvolena metoda kódování. Zde pro kódování byly zvoleny obdobné kategorie vztahující se ke kódům analýzy poznatků pozorování. Informace získané z rozhovoru byly analyzovány takovým způsobem, aby byly vyzdviženy ty data, která doplňují data z pozorování.

Jako poslední proběhla sekundární analýza dokumentů, které se váží k provozu a fungování adaptační skupiny. Tato metoda se odkazuje k práci s daty, které již někdo vytvořil, mnohdy za jiným účelem. Výsledkem této analýzy je reflexe formálního nastavení adaptační skupiny, která je součástí analytické části diplomové práce.

9. Analytická část

9.1. Reflexe Adaptační skupiny

Adaptační skupina při Mateřském centru Na zámečku, o.p.s. v Novém Městě nad Metují financována pomocí výše uvedené výzvy fungovala od 8.4. 2022 do 26.8. 2022. V rámci této adaptační skupiny bylo celkem podpořeno 24 ukrajinských dětí, které přišly do České republiky v důsledku válečného konfliktu na Ukrajině. Vznik této adaptační skupiny byl podmíněn nedostatkem míst v mateřských školách ve městě. V důsledku toho si sami ukrajinské matky vytvořily na ubytovně skupinu na hlídání dětí, která byla posléze převedena na adaptační skupinu s řádným personálem pod záštitou Mateřského centra Na zámečku, o.p.s..

Cílem projektu této adaptační skupiny bylo pomoci dětem se adaptovat na české prostředí a naučit se základní pojmy českého jazyka, které jim napomohou ke každodenním aktivitám a také v budoucím školním prostředí. Dále bylo cílem této adaptační skupiny seznámit děti s okolím Nového Města nad Metují, místními zvyklostmi a kulturou českého životního stylu, tak aby adaptované děti mohly samostatně a spokojeně žít a učit se v českém školském systému (Krákorová 2022).

Adaptační skupina fungovala na podobné bázi jako dětské skupiny, kam každý den docházelo minimálně dvanáct ukrajinských dětí ve věku 3 až 6 let. Nejednalo se o stálou skupinu dětí, jelikož některé děti se vracely zpátky na Ukrajinu a některé zase nově přijely. Tudiž jsme se skoro každý týden seznamovali s novými členy skupiny a loučili s těmi odchozími. Avšak byly zde děti, které chodily po celou dobu trvání adaptační skupiny a se kterými jsem měla možnost se lépe poznat.

K dispozici byla herna, místnost na odpolední spaní a venkovní hřiště s pískovištěm, houpačkami a velkým fotbalovým hřištěm. Herna se nacházela v podkroví bývalého internátu, který v té době sloužil jako sociální ubytování pro příchozí ukrajinské uprchlíky. Realizované aktivity s dětmi se odvíjely od počasí a momentální nálady dětí. Předním tématem aktivit bylo hlavně děti zapojit do každodenního života v české společnosti (Krákorová 2022). Každý den jsme procvičovali česká slovíčka pomocí obrázkových karet, názorného ukazování na těle a v okolí, říkanek, písniček a čtení z českých knížek. Seznamovali jsme děti s českou kulturou, rozvíjeli jsme jemnou motoriku a věnovali se výtvarným aktivitám, hráli pohybové a říkankové hry (např. „Cukr, káva, limonáda, Mrazík,

Slepá bába, ... „), učili se základům slušného chování a v neposlední řadě se snažili o co nejlepší spolupráci mezi dětmi samotnými. Po celou dobu těchto aktivit probíhala komunikace s dětmi v češtině s případným překladem do ukrajinštiny od ukrajinského asistenta. Postupem času ukrajinský překlad nebyl potřeba.

9.1.1. Prvotní setkání s dětmi

První setkání s dětmi proběhlo přímo v herně adaptační skupiny. Při vstupu do herny jsem byla ihned uvítána ukrajinskými asistentkami, které v adaptační skupině působily od začátku projektu, a představily mě dětem. I přesto, že jsem se dětem představila jako Julie, oslovovaly mě „Jula“. Mojí domněnkou bylo, že „Jula“ je ukrajinským ekvivalentem pro jméno Julie, jelikož po celou dobu mého působení v adaptační skupině ani jednou jméno Julie od dětí nezaznělo. Po následném vyhledávání na internetu jsem zjistila, že „Jula“ v ukrajinštině znamená červenec.

Děti byly od začátku velmi přátelské. U většiny bylo vidět, že rády vidí novou tvář, nicméně určitá odtažitost byla od dětí stále cítit. Ta však po pár dnech odezněla, v následujících dnech jsem už vcházela do dveří ověšená dětmi. Děti mě vítaly s jásotem a přes celou hernu se ozývalo „Jula, jupí!“. Z toho vyvozuji, že jako u jiných dětí, šlo pouze o sílu zvyku. Po přivítání mě děti přivedly k malým stolkům, kde děti již byly zvyklé v dopoledních hodinách sedět a vyrábět. Každý den jsme s dětmi tvořili něco jiného. Děti tato aktivita velmi bavila a zároveň jsme takto s dětmi rozvíjeli jemnou motoriku a procvičovali slovíčka v českém jazyce. Sedla jsem si na malou stoličku mezi děti a začali jsme vyrábět lištičku z papírového tácku. Dětem jsem se snažila pomáhat se střiháním, lepením a kreslením obličeje lištičky. Sdělila jsem dětem, jak se řekne liška česky a většina dětí se snažila po mně slovo opakovat.

Po vyrábění jsem pobídla ukrajinské asistentky k tomu, aby si děti sedly do kroužku na zem. Jelikož první seznámení proběhlo chaoticky, chtěla jsem abychom se ještě jednou vzájemně představili. Děti jsem se ptala na jména, počet sourozenců, zda mají nějaké domácí zvířátko a podobně. Tímto jsem se snažila se s dětmi lépe poznat, stát jejich kamarádem a získat jejich důvěru. Zprvu se zapojily všechny děti, avšak pozornost takto malých dětí je malá, a proto po 5 minutách se mnou kroužek tvořily pouze tři děti staršího věku. Ostatní děti začaly lehce dovádět v herně, a z toho důvodu jsme se spolu s ukrajinskými asistentkami rozhodly pro přemístění se ven před budovu bývalého internátu. Dětem jsem přinesla padák

na hraní, na kterém jsme si ukázali jednotlivé barvy v českém jazyce a některé děti si je už po prvním dni zapamatovaly a vesele vykřikovaly.

Celkový dojem z prvního setkání s dětmi považuji za převážně pozitivní. Na dětech bylo vidět, že si stále zvykaly na nové prostředí a navzájem se poznávaly. Psycholožka uvedla, že je zcela přirozené když k dětem přijde někdo cizí, nebudou mít k němu tak blízko. Obzvláště pokud se jedná o někoho, kdo nehovoří jejich jazykem.

„Samozřejmě, když přijde někdo, kdo hovoří tím jejich jazykem, tak mají k němu blíž. Protože vědí, jak mají s ním komunikovat. Ten člověk jim rozumí, kdežto, když přijde někdo s cizím jazykem a snažil se jakkoliv, tak ta bariéra tam je.“ (Psycholožka N. 2023).

Po příchodu domu se ve mně mísily různé pocity. Na jednu stranu jsem byla nadšená z dětí, jak mě přijaly. Věděla jsem, že to bude chtít čas než se stanu jejich kamarádem, společníkem. Cítila jsem jistý odstup, ale ten byl do jisté míry pochopitelný. Byli jsme jiné národnosti, mluvili jsme jiným jazykem a měli jsme odlišnou kulturu. Celkově bylo na dětech vidět, že jsou rády za zájem někoho z místního okolí. Na druhou stranu jsem si domů po prvním dni odnášela pocity rozpačitosti ohledně chování určitých dětí. Již první den se objevovala u dětí agresivita a neohleduplnost vůči ostatním dětem či jak českým, tak ukrajinským asistentům. Omlouvala jsem si jejich chování tím, že nevím, čím si tyto děti prošly, jaké situace mají doma a jak si zvykají či nezvykají na nové prostředí. Doufala jsem, že svojí přítomností a komunikací s dětmi si tento problém více objasním.

9.1.2. Chování dětí

Jak již bylo uvedeno výše, věk dětí v adaptační skupině se pohyboval v rozmezí 3 až 6 let. Z vlastní zkušenosti práce s českými dětmi v předškolním věku bych si nedovolila říci, že by se chování ukrajinských dětí v adaptační skupině výrazně lišilo. Všechny děti, až na výjimky, se zapojovaly do všech aktivit, které byly iniciovány buď mnou, jakožto českým asistentem, nebo ukrajinským asistentem. Bylo vidět, že některé děti byly na určité náročnější aktivity ještě moc malé, ale těm jsme se snažili co nejvíce pomoci. Například pomoc s vystřihováním u vyrábění nebo podepsání se na výrobek. Ne vždy však děti tuto nabízenou pomoc přijímaly. Obzvláště ty děti, které měly v adaptační skupině sourozence. Často se stávalo, že pokud asistent nabídl pomoc mladšímu sourozenci s vyráběním, přišel starší sourozenec, odmítl pomoc asistenta a udělat výrobek i za mladšího sourozence. Tuto sourozeneckou soudržnost bylo možné pozorovat během celého průběhu adaptační skupiny.

Obzvláště u dvojice sourozenců, kde starší bratr (6 let) se téměř nepřetržitě staral o svoji mladší sestru (3 roky). Nejednalo se pouze o ochranu své sestry, ale i výchovu ze strany staršího bratra. Mladší setra ještě moc česky nerozuměla. Její bratr, který česky už lehce rozuměl, to vyzoroval a začal jí pokyny překládat či vysvětlovat.

V rámci účelu projektu adaptační skupiny jsme se snažili ukrajinské děti naučit základní česká slova a slovní spojení, aby se poté lépe zapojily do českých školek a škol. Každý den jsme buď pomocí kartiček s obrázky nebo názorného ukazování představovali dětem nová česká slova, která jsme posléze spolu procvičovali. Některé děti se do těchto aktivit zapojovaly více a během pár týdnů už zvládly počítat v českém jazyce do desíti. Naopak některé děti zcela odmítaly jakoukoliv aktivitu, která by probíhala v českém jazyce stranily se od skupinky. Bylo vidět, že starší děti, obzvláště ty, které poté na podzim měly nastoupit do první třídy, měly větší zájem se učit česká slova a mnohdy vydržely nejdéle u aktivit tohoto charakteru. Zatímco mladší děti zopakovaly pár českých slov a poté je spíše více zajímaly hračky. Koncem léta už většina dětí rozuměla česky a uměly základní pojmy jako čísla, zvířátka, pozdravy, barvy nebo předměty týkající se školy.

Další prioritní aktivitou projektu adaptační skupiny byl rozvoj jemné motoriky a učení se kolektivního soužití. Tyto aktivity mnohdy vyžadovaly přípravu asistentů den dopředu. Bohužel jsme se někdy setkali s neochotou spolupracovat a nevážení si aktivit dopředu přichystaných asistentem. Příkladem byla situace, kdy jsem si pro děti připravila aktivitu s prvky Montessori – hledání plastových zvířátek v krabici s pískem. I po názorné ukázce a vysvětlení děti všechen písek rozsypaly po herně a plastová zvířátka rozházela kolem sebe. Dětem chyběla trpělivost. Těžko říct, jaké by to bylo u českých dětí, je to pouze subjektivní pocit bez žádné zkušenosti k porovnání.

Specificky opakujícím jevem v adaptační skupině byla zvýšená agrese a nepohoda u některých dětí. Děti často mezi sebou vyvolávaly zbytečné hádky, které často končily brekem a násilím ze stran dětí. Velký podíl času jsme s ostatními asistenty museli řešit, kdo daný konflikt začal a jak ho následně vyřešit. Nejčastějšími incidenty byly prosté neshody a nedorozumění mezi dětmi, braní si hraček a výtvarných pomůcek bez dovození, ničení báboviček na pískovišti nebo odmítání si hrát s tím druhým. Za nejvíce šokující incident považuji situaci, kdy dívka (3 roky) ostatním dětem zamačkávala oči do očních důlků z důvodu neshody nad hraní s panenkou. Po celou dobu tohoto incidentu se dívka smála a nebylo ji možné odtrhnout od ostatních dětí. Obdobně překvapujícím incidentem byla situace, dívka (3 roky) vzala fixu a začala s ní silně bodat dívku (4 roky) do hrudi po tom,

co ji starší dívka odmítla pustit na houpačku. Mezi opakované projevy nepohody dětí patřily řev a brek, vztekání se, ignorování asistenta, schovávání se za strom či mezi hračky, odloučení se od skupiny a úmyslné poškození vlastního výrobku. Za zajímavé považuji to, že k menším projevům agrese docházelo venku na zahradě, kde byly děti více rozptýlené nežli v herně.

„Už mnoho let se řeší, proč jsou děti agresivnější než dříve, i v České republice.“
(Psycholožka N. 2023).

Tyto situace jsme se snažili řešit tak, že jsme si vzali dítě v nepohodě stranou a vysvětlili mu, že toto není správný způsob chování. V mnoha případech to dítě nepochopilo nebo nerespektovalo nás jako postavu s autoritou.

„Hlavní je se snažit pochopit to dítě. Existuje jeden univerzální důvod nebo jakoby nástroj. Agresivní děti je potřeba „léčit“ svou zvýšenou pozorností, dobrotou a být k nim přívětivější. U agresivních dětí to je tak, že ta agrese vychází z toho, že to dítě je nešťastné, není spokojené a nese to „zlo“ dál.“ (Psycholožka N. 2023).

V těchto momentech jsem často narážela na dilema toho, jak k těmto dětem přistupovat. Nevěděla jsem, čím si tyto děti prošly, co v posledních měsících zažily a viděli a přesný důvod toho, proč se takto chovají. Domnívala jsem se, že zásadním faktorem pro tyto děti mohlo být neznámé prostředí s neznámými lidmi či jakýsi diskomfortu toho, že nejsou doma a musí bydlet v jedné místnosti na ubytovně. Později mi tato domněnka byla z části vyvrácena.

„Úplně to na to nehraje tak velkou roli, protože pokud tam byla ta agresivita teď, tak tam byla i předtím. U někoho to mohlo možná nastartovat nebo akcelarovat ten problém, ale tím, že přejel do České republiky se ta agresivita nestala.“

„Tím, že ty rodiče tady nejsou v pohodě, oni nechali doma všechno, nechali tam tu svoji dobrou práci, byt a všechny věci. Takže jo, jsou tu v nějakém stresu, jestli tady budou mít práci, jestli budou mít peníze na to, aby to dítě tady zabezpečili. Takže dá se říct, že ten stres hraje roli a může to následně dítě ovlivnit. Ne, že by to přímo vyvolalo tu agresivitu, ale může ji v tom dítěti otevřít.“

(Psycholožka N. 2023).

V rámci této adaptační výzvy nám nebyla poskytnuta žádná metodika Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy či jiného aktéra, jak zacházet s dětmi ve skupině, či jak na ně pohlížet jako na zranitelnou osobu. Proto ve chvílích, kdy nastaly situace, jako ty, které jsou výše popsány, panovala jakási nejistota ohledně opatření dítěte. Převážně jsem volila možná spíše razantnější přístup, jelikož jsem ve skupině chtěla mít určitý řád a autoritu. Avšak to mohlo neúmyslně rozvíjet větší nepohodu u dětí. V těchto chvílích bych uvítala rady psychologičky N., které by možná pomohly předejít podobným situacím.

„Ve chvíli, kdy u toho dítěte vidíme tu agresi, tak je potřeba odvést u něj pozornost, od objektu té agrese někam jinam. Není rozdíl mezi dospělým dítětem a malým dítětem, protože ta agrese vyjadřuje určitým způsobem snížení toho sebevědomí a kompenzuje si tím něco, co se v tu danou chvíli nedostává.“ (Psycholožka N. 2023).

9.1.3. Vztah k českým a ukrajinským asistentům

V předchozích kapitolách byly již lehce nastíněny rozdíly ve vztahu dětí k českému a ukrajinskému asistentovi, kde jazyk asistenta hrál hlavní roli. Od počátku fungování adaptační skupiny bylo možné poznat, že děti preferovaly spíše komunikaci a práci s ukrajinským asistentem, kde jazyková bariéra neexistovala. Není divu, že děti byly vůči mně ostražitě a držely si stále určitý odstup. Avšak postupem času jazyková bariéra vymizela.

„Ano ta jazyková bariéra dělá hodně ... Ono to je samozřejmě i hodně o zvyku na toho člověka. Jak moc toho kontaktu s tím dítětem má, ale samozřejmě, že časem se to pak zlepší.“ (Psycholožka N. 2023).

Prvotní komunikace takzvaně „rukama a nohama“ se postupem času s větší znalostí českého jazyka přeměnila na téměř bezproblémovou každodenní konverzaci. Důsledkem byla větší důvěra dětí v českého asistenta. Děti začaly být více náklonné a ke konci projektu adaptační skupiny se děti na mě při příchodu vrhaly, ověšovaly mi nohy a volali „Jupí Jula!“. Obzvláště poté, co jsem děti potkala ve městě mimo adaptační skupinu, se často stávalo, že se děti ke mně hlásily a představovaly mě svým maminkám a babičkám.

Mé působení v adaptační skupině v roli českého asistenta se neobešlo bez menších problémů a kolizí. Vyskytovaly se situace, kdy se některé děti chovaly nezpůsobně vůči mně. Například při ranní výtvarné aktivitě, kdy jsem dívce (4 roky) omylem podala jinou

barvu fixy, než kterou požadovala. Reakcí dívky bylo násilí. Fixem mě praštila do předloktí a začala se vztekat. Další incident se stal venku, při snaze zapojit chlapce (5 let) do společné aktivity. Ze strany chlapce nebyla moje snaha vítána a jako projev nesouhlasu mě chlapec praštil zlomenou trubkou fotbalové branky. Obdobné incidenty se děly i ukrajinskému asistentovi, avšak ne do takové míry jako v mém případě. Jednalo se většinou o verbální projev nesouhlasu, ne fyzický. Bylo možné vidět, že k ukrajinskému asistentovi děti zaujímají jiný postoj. Jednalo se o jakýsi dvojitý standard. Pochopitelným důvodem je to, že děti měly k ukrajinskému asistentovi jazykově blíže. To se projevovalo i při neshodách mezi mnou a dětmi, kdy při jejich řešení musel zasahovat ukrajinský asistent, který odhalil jazykové neporozumění jako jádro neshody. To považuji za hlavní problém našeho společného vztahu s dětmi. Mnohdy mohlo být konfliktům předejito, kdybychom si lépe rozuměli. Nicméně i se situacemi jako jsou tyto musíme počítat, brát je jako součást procesu integrace a adaptace a překonat je společně.

9.1.4. Reflexe formálního nastavení adaptační skupiny pod Výzvou Adaptační skupiny pro děti cizince migrující z Ukrajiny 2022

Mimo působení jako český asistent v adaptační skupině jsem se také během projektu podílela na jeho formální stránce a ke konci projektu pomáhala se sepsáním závěrečné zprávy o realizaci. Vzhledem k této skutečnosti jsem si dovolila stručně reflektovat formální nastavení dotační výzvy.

Každá dotační výzva má své formální náležitosti, a i v tomto případě je bylo potřeba dodržovat. Jak již bylo zmíněno v metodologické části této diplomové práce, během projektu bylo potřeba vést třídní knihu aktivit skupiny spolu se seznamem dětí. Asistenti měli přístup ke sdílenému elektronickému dokumentu na platformě Google Docs, kde každý den zaznamenal provozované aktivity s dětmi. Tento dokument byl následně důležitý pro sepsání závěrečné zprávy o realizaci, která z části formálně reflektovala vedenou třídní knihu. Vzhledem k tomu, že v adaptační skupině působilo více asistentů české a ukrajinské národnosti, docházelo někdy k nesouladu zápisů v třídní knize.

Za zásadní problém však považuji neexistenci metodiky adaptační skupiny či jakákoliv metodická doporučení ze strany zadavatele, Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy či Národního pedagogického ústavu, které měly sloužit jako forma náhradní péče o ukrajinské děti. I přesto, že se jednalo o neformální péči, specifikum opečovávané skupiny vyžaduje určitá kritéria a doporučení, jak s těmito dětmi zacházet. Situace, které

jsou popsány v analytické části této diplomové práce odrážejí nepřipravenost asistentů na zranitelné osoby. Asistenti, kteří o děti pečovali, nedisponovali kvalifikací a vzděláním pro péči o děti, jelikož to nebylo požadavkem dotační výzvy. Zásadním kritériem pro výběr osoby bylo pouze splnění jazykové úrovně českého jazyka. Je pochopitelné, že výzva vznikala urychleně vzhledem k nutnosti zajištění péče o ukrajinské děti, nicméně by bylo vhodné, aby asistenti absolvovali školení či obdrželi metodiku péče o takto specifické děti anebo měli přístup k psychologické pomoci a jiným konzultacím. Případně doplnit požadavek zkušenosti péče o děti. Důsledkem nedostatečné kvalifikace asistentů vznikaly konflikty a nepříjemnosti, které přibližovaly k pocitům chaosu a nejistoty. Dotační výzva působila dojmem toho, že bylo potřeba rychlého řešení vzniklé situace bez velkého rozmýšlení o tom, jak bude adaptační skupina nastavena.

9.2. Integrace z pohledu dětí

Následující kapitoly se vztahují k integraci do České republiky z pohledu dětí. I přesto, že veškeré poznatky nebylo vzhledem k věku dětí možné získat, je jejich pohled na tento proces z části interpretován skrze rozhovor s dětskou psycholožkou. Kapitoly dávají do kontrastu i vnímání integrace ze strany dospělých osob. Všechna tvrzení jsou podložena výpověďmi psycholožky či poznatky z pozorování v adaptační skupině.

9.2.1. Vnímání krizové situace

Válečný konflikt představuje neočekávaný a krutý zásah do života těch, kteří se v této situaci ocitli. Ovlivňuje sebepojetí, životní postoje a vznik reakcí na nové postoje. To se týká jak dětí, tak dospělých osob, které také ne vždy nemusely vnímat závažnost situace.

„Dospělé osoby okamžitě pochopily, co se před tím rokem děje, že je válka. A děti, u těch to je individuální. Hodně dětí nevědělo, co se děje, nebo věděly, ale neuměly si to představit, takže u dětí je to takové složitější.“ (Psycholožka N. 2023)

V těchto chvílích je dítěti třeba dodat pocit bezpečí a toho, „že život jde dál“. Pokud je to možné, je potřeba se snažit navázat na zvyky, tradice a rutinu, které dítě mělo ještě předtím, než válečný konflikt začal a muselo opustit svoji zemi. Většina dětí v adaptační skupině docházela na Ukrajině do mateřských škol, proto byla adaptační skupina koncipována podobným způsobem a snažili jsme se udržet přiměřeno rutinu – ranní

přivítání, výtvarné činnosti, pobyt venku na zahradě, oběd, čtení pohádky, odpolední spánek, volná herna. Některým dětem chvíli trvalo, než si na tento denní pořádek zvykly. Postupem času si děti na tento režim navykly.

„Rodičům už doma na Ukrajině jsem radila, aby dětem s sebou brali oblíbené hračky, obrázek, který mají rády, aby ten přechod byl co nejjemnější, a ne všechno hnedka změnit. Ono to teda není jednoduché. Někteří utíkali bez ničeho, s igelitkou. Ale i tady je třeba se snažit udělat jim ten přechod co nejplynulejší a nejjemnější.“ (Psycholožka N. 2023)

U dospělých osob je vnímání takovéto krizové situace podobné. Je zde sice větší zodpovědnost, ale i tak dospělé osoby prožívají pocity ohrožení, naprosté nejistoty do budoucna, strach o děti, obavy z adaptace a profesní realizace a v neposlední řadě obavy o příbuzné, které museli zanechat na Ukrajině. Na rozdíl u dětí, se u dospělých osob objevuje ještě pocit viny. Stydí se za to, že oni zvolili útěk do jiné země oproti těm, kteří na Ukrajině zůstali, bojují a snášejí všechny útrapy na přímo na místě.

„U hodně dospělých se ještě objevuje velký pocit viny, že tam nechali svého manžela, že odešli ze své práce, že tam nechali rodiče. Tam ten pocit v člověku zůstává a hraje velkou roli. Někdo může uvažovat o tom, že to je jakoby zrada, že nepomáhá v té své zemi.“ (Psycholožka N. 2023)

9.2.2 Vnímání přechodu do České republiky

Děti na rozdíl od dospělých osob dokáží lépe přijmout nové životní podmínky, na druhou stranu se u nich více projevuje smutek, nevole a potíže s vnímáním nové kultury a tradic nové země. Stýská se jim po škole, kamarádech a rodinných příslušnících. To bylo vidět i během provozu adaptační skupiny, kdy mi například dívka (5 let) nakreslila obrázek kočky a popsala, že se jedná o jejich kocoura „Mecioura“, kterého musela nechat doma na Ukrajině a chybí jí. Na otázku, kdo se o „Mecioura“ stará, zda tatínek, odpověděla, že ne, protože tatínek bojuje na „druhé straně“. To, že tatínek bojuje považovala za samozřejmost. Obdobným případem bylo, když chlapec (5 let) při volné herně nakreslil obrázek bojiště a poté mi vysvětlil, že se jedná o jeho tatínka, který musel zůstat doma na Ukrajině, aby mohl chránit jejich zemi. Chlapec poukázal na to, že se panáček na obrázku mračí, protože nechce bojovat, chce být se svojí rodinou.

Obr. č. 2: Obrázek bojiště od chlapce (5 let)

„Ta válka samozřejmě inspiruje ty děti k těmto obrázkům. My jsme znali válku jen z filmů nebo ze školy jsme to ještě věděli, takže taky jsme si hráli na vojáčky a tady je ještě nějaký ten patriotismus. Ta válka je v přímém přenosu, takže to vyjádření těch barev je odpovídající.“ (Psycholožka N. 2023)

U dětí je přechod do České republiky poměrně složitější, jelikož pro ně nebyl přechod plánovaný. To samé je možné říct i u dospělých osob, avšak ty si přechod zdůvodní, kdežto u dětí je to jako by je někdo vytrhl a přesadil do zcela nového a neznámého prostředí. U dětí je velmi důležitá rodina a její postavení vůči integraci do českého prostředí. Rozdíl je v tom, jestli rodina považuje svou migraci do České republiky za dočasnou či permanentní (Henig 2007). Jestliže rodič dítěte, v tomto případě převážně matka, dítěti opakuje, že se vrátí domů na Ukrajinu, nebude se dítě chtít tolik integrovat, jako to, které počítá s tím, že v České republice zůstane na delší dobu.

„Velkou roli hraje ten rodič nebo spíše v téhle situaci ta maminka, která když dítěti pořád říká „No my už pojedeme zpátky, nemusíš se učit tu češtinu, je to zbytečné, my se brzy vrátíme“ a říká to už rok v tuhle chvíli, tak to dítě nemá takovou motivaci, jak ta maminka, která říká, aby se učilo česky, protože se mu to neztratí ani ve chvíli, kdy se vrátí zpátky domů na Ukrajinu.“ (Psycholožka N. 2023)

V adaptační skupině bylo pár dětí v předškolním věku. Některé plánovaly nastoupit v září do první třídy v ČR, jiné zase plánovaly s rodiči se vrátit na Ukrajinu a nastoupit do první třídy tam. Dívka (6 let) mi na otázku, zda se těší do školy tady v ČR odpověděla, že ano, ale že by raději chodila do školy na Ukrajině, kde má kamarády, které zná. Cítila jsem, že má strach, což je pochopitelné. Přijde-li do třídy plné dětí, které nezná a mluví plynule jiným jazykem než tím, který ona od narození zná. Naopak jiný chlapec (6 let) se do české školy těšil. Jeho maminka mu zařídila doučování češtiny, opakovaně se nás při vyzvedávání syna z adaptační skupiny ptala, co vše je potřeba, aby uměl do první třídy a co mu má do školy pořídit, a také ho zapsala do kroužků s podobně starými dětmi, aby si postupně vytvořil stejně staré kamarády a nešel do první třídy s pocitem toho, že nikoho nezná. U dětí je podstatná podpora ve škole. Hodně důležité jsou mimoškolní aktivity, které ne vždy všude probíhají. Pro nově příchozí děti je důležité vytvořit sociální zázemí, které budou mít rádi, a tudíž se budou i lépe do něho integrovat. Je důležité, aby se ukrajinské děti zapojovaly i mimo vzdělávací instituce, do kterých dochází, vídaly se s českými dětmi a dělaly něco, co je baví, aby nebyly uzavřené pouze ve své komunitě.

Dospělé osoby, oproti dětem, vnímají a prožívají přechod do České republiky samostatně. Téměř bez podpory přijímají nové životní podmínky, v tomto případě převážně matky, které opustily své partnery a další členy rodiny, a hlavně se náhle staly hlavní podporou svých dětí. Přijetí přechodu do České republiky, či do jakéhokoliv jiného prostředí, probíhá u dospělých osob v několika etapách. Nejprve přicházejí příjemné dojmy – uvolnění, radostné a vděčné vnímání nových životních podmínek, obzvláště pokud přicházejí z válečných oblastí. Euforii poté střídá pocit zklamání, touha po domovu a přátelích, potíže ohledně uspokojování potřeb, hledání práce a porozumění jazyku a v neposlední řadě vyčerpání z podpory integrace vlastního dítěte. Všechny tyto faktory přispívají k celkové frustraci dospělého. Poslední etapou je přijetí nebo odmítnutí situace. Osoba se může buďto nalézt v nových podmínkách nebo naopak zcela zklamat a rozhodnout se pro návrat domů. Až teprve poté nastává fáze úplného přijetí, která přináší pocit spokojenosti s novým životem.

„Půl roku je zhruba ten horizont, kdy se člověk nebo kupa běženců začíná rozhodovat, jestli se budou integrovat a budou pokračovat v té zemi, kam přišli nebo zda pojedou zpět domů.“ (Psycholožka N. 2023)

Děti se tohoto rozhodování spíše neúčastní, zvláště pokud se jedná o děti v nižším věku. Řeší to za ně spíše rodiče. Pokud má dítě dobré zázemí v rodině, adaptuje se na nové prostředí lépe. Když jsem byla s dětmi venku na houpačce (kde jsem měla možnost si povídat s dětmi zvlášť), často jsem se jich ptala, jak se jim v České republice líbí. Některé přímo přiznaly, že se jim tu nelíbí, protože tu nemají kamarády a hlavně rodinu. Ostatní děti odpověděly, že se jim tu líbí a postupem času, jak se více rozpovídaly, sdílely poznatky, které naznačovaly, že se děti na české prostředí adaptovaly. Například, že si tu udělaly nové kamarády (převážně v adaptační skupině), že se jim líbí hřiště na náměstí, že jim nejvíce chutná krupicová kaše, že se jim líbí české pohádky, že rádi chodí na hrát fotbal na hřiště před budovou, že jejich oblíbenou českou hrou je „Cukr, káva limonáda“ a dokonce některé děti zmínily, že chtějí v České republice zůstat. To značilo, že integrace těchto dětí do českého prostředí směřuje dobrým směrem.

9.2.3. Přidružené problémy integrace do českého prostředí

Za největší problém či spíše překážku integrace dětí do nové země můžeme považovat jazykovou bariéru. Potvrzují to výše zmíněné zkušenosti z adaptační skupiny, kdy komunikace s dětmi byla obtížná, docházelo k nedorozumění a špatné kooperaci. To stejné vyplývá i z výpovědi rozhovoru s psychologkou. Neznalost jazyka ovlivňuje vznik vážných bariér komunikace. Pro mladší děti, cca do věku 3 let, nepředstavuje neznalost jazyka na tolik velkou překážku, tudíž je pro ně snazší a rychlejší se začlenit do nového života v nové zemi. Děti si v tomto věku rozvíjí slovní zásobu, a proto bude pro ně jednodušší si rozumět s dalším dítětem, které nemusí hovořit stejným jazykem.

Pro příchodí ukrajinské děti je důležité, aby se naučily český jazyk. Je to zásadní složkou úspěšné integrace do českého prostředí. Když dítě na začátku nerozumí, nemá možnost navazovat vazby, vytvářet si kamarády. Mohou se spolu zasmát nebo naopak na sebe brčet, ale nejedná se o plnohodnotný vztah. Někdy se mnou do adaptační skupiny docházela i moje mladší sestra (10 let), která se snažila si s dětmi hrát. Věkově měla k dětem blíže než já, a tudíž jsem očekávala, že i komunikace bude snazší. To se z části potvrdilo, avšak i tak bylo vidět, že děti se raději sdružovaly k sobě a neměly k ní takovou důvěru. Pohrály si spolu, zasmály se, ale jazyková bariéra je stále oddalovala a neumožnila jim zcela vytvořit důvěryhodný vztah.

Ke konci projektu adaptační skupiny byla většina dětí se schopna dorozumět v českém jazyce, avšak pro lepší integraci bylo potřeba, aby děti v rozvoji svých jazykových

schopností v češtině pokračovaly. Účast těchto dětí na mimoškolních aktivitách je podstatná. Po návratu ze školy se dítě vrátí do své komunity na ubytovnu či jinou formu ubytování, kde se převážně setkává pouze s ukrajinštinou. Proto je potřeba ukrajinské děti začlenit i do odpoledních aktivit, kroužků a sportů, kde se setkají s neformální a nepřímou formou výuky českého jazyka. Jak obdobně ve své studii popisuje Šedřová (2023), je potřeba, aby ukrajinské uprchlické děti byly v kolektivech s vyváženým počtem českých dětí, aby nedocházelo k oddělení ukrajinských dětí od českých. Problémem je však financování mimoškolních aktivit. Většina příchozích rodin si nemůže dovolit za tyto aktivity platit.

„Tohle by právě bylo důležité, aby se zapojovaly i mimo školu, školku. Určitě, aby nebyly uzavřené pouze ve své komunitě, aby chodily i mimo školu a školku do prostředí, kde jsou české děti a dělaly něco, co je baví, jako je třeba sport.“ (Psycholožka N. 2023)

U dospělých osob představuje jazyková bariéra také velkou překážku při integraci. Neznalost jazyka ovlivňuje jejich možnosti si nalézt adekvátní zaměstnání, které by odpovídalo jejich kvalifikaci. Získání dobrého zaměstnání je velkou motivací pro dobrou integraci. I přesto, že ukrajinskí uprchlíci jsou velmi pracovití a z většiny vděční za možnost si v České republice vydělat, špatné pracovní podmínky je mohou demotivovat. Objevují se případy, kdy zaměstnavatelé zneužívají situace a dávají ukrajinským uprchlíkům minimální mzdu, což přispívá k horší integraci.

„Úplně jinak se budou začleňovat, pokud budou pouze sedět doma a dostávat dávky, jsou nuceni tu práci dělat nebo mají jen 100 korun na hodinu. Celé to je demotivující a integrace vypadá jinak.“ (Psycholožka N., 2023)

9.2.4. Vliv kulturních rozdílů

V procesu integrace hrají roli i kulturní rozdíly. Může se zdát, že Ukrajinci a Češi mají k sobě velmi blízko. Oba národy spadají do skupiny slovanských národů, jejichž jazyky jsou si podobné. Avšak mentalitou jsou Ukrajinci spíše kolektivisticky zaměřeni, kdežto Češi více tíhnou k individualismu (Fingerland 2022). I přesto, že oba národy myšlením a kulturou mají k sobě blíže, narážejí obě strany při integraci a adaptaci na několik významných kulturních odlišností. Pokud vycházíme z náboženství, katolické a pravoslavné kalendáře jsou uspořádány jinak, tudíž i svátky jsou posunuté, například svátek sv. Mikuláše slaví Ukrajinci v jiný datum než Češi. Rozdíly v kultuře a tradicích jsou sice významné,

nicméně nepůsobí pro Ukrajinské uprchlíky jako hlavní překážka. Považují je spíše za zajímavosti a možnosti se přiučit něco nového.

„Pro nás to je naopak zajímavé, že se děje něco nového, sice jiné tradice, ale není to nic vzdáleného. V tomto ohledu to nepovažujeme za takový problém.“ (Psycholožka N. 2023)

Rozdíl je třeba i v rozložení dne a týdne. Uprchlíci, kteří přicházejí z větších měst jsou zvyklí, že všechny obchody jsou otevřené. Poté se dostali do malého města, kde jsou obchody na víkend zavřené a ulice prázdné. Jedná se však o maličkosti.

„Pro nás je obrovská změna lékárna. My na Ukrajině můžeme vejít do lékárny a koupit si jakýkoliv lék. Tady jsou předpisy i na antibiotika. Takže jsme přišli do lékárny a najednou zjistili, že potřebujeme recept.“ (Psycholožka N. 2023)

V čem můžeme pozorovat podstatný rozdíl je v mentalitě Ukrajinců. Ukrajinské děti jsou vedeny rodiči, aby se nedaly, bránily se. Jsou více nebojácné, což bylo možné vidět i během adaptační skupiny, kde si děti získávaly respekt vůči sobě skrze větší projev síly. Bylo vidět, že ukrajinské děti něco jen tak nerozhodí. Malý kluk se nebál uhodit většího kluka, kvůli tomu, že mu ublížil.

„Ukrajinské děti to mají spíš nastavené tak, aby se za sebe postavily a bránily, ne aby odešly z konfliktu. Dal ti někdo facku? Dej mu ji taky!“ (Psycholožka N. 2023)

U dětí bylo zajímavé pozorovat i vnímání své národnosti. Projevy hrdosti na svůj národ u dospělých nejsou v těchto chvílích nic neobyčejného. U dětí jsem byla překvapená. Děti zažívají válečný konflikt v přímém přenosu, tudíž mají také tendenci prokazovat svoji odvážnost a hrdost na svoji zemi. V adaptační skupině se to projevovalo ve vybarvování omalováněk žlutou a modrou barvou či náhlým zpěvem ukrajinských písniček. Děti mi samy vysvětlovaly, že záměrně vybarvují obrázky žlutou a modrou barvou, protože je to barva reprezentující jejich zemi. Dalším příkladem je píseň *Stefania* od Kalush Orchestra¹⁷, ukrajinské kapely, jejichž píseň si děti společně pobrukovaly ve volných chvílích. U dětí je důležité odpovídat na otázky ohledně probíhajícího konfliktu, avšak v takové míře, která šetří dětskou psychiku. Děti v adaptační skupině si byly vědomy toho, co se doma

¹⁷ Tato skupina vyhrála v roce 2022 pěveckou soutěž Eurovize a jejich píseň se tak stala velmi populární nejen mezi Ukrajinci, ale po celém světě.

na Ukrajině děje. V budově, kde adaptační skupina působila, byla společenská místnost s televizí. Často tam seděli ukrajinské babičky a dědečkové, kteří se dívali na zprávy v ukrajinštině. Děti se často pozastavovaly u televize a komentovaly to, co se ukazovalo na obrazovce. Říkaly, že jejich tatínek bojuje za jejich zemi a že to je Ukrajina, jejich domov, který mají rády.

Obr. č. 3: Použití barev ukrajinské barvy při vybarvování obrázků

9.3. Zasazení dítěte do veřejně politické problematiky

Ukrajinské děti jsou významnou součástí problematiky integrace ukrajinských uprchlíků do České republiky. Vzhledem k tomu, že představují velkou část integrované populace, vztahuje se většina integračních procesů a praktik právě k nim. Integrační politika (Lex Ukrajina) je formována právě tak, aby došlo k zajištění potřeb rodin, obzvláště dětí, které představují zranitelnou skupinu.

Ukrajinské děti, které docházely do adaptační skupiny, si nejspíš nebyly vědomy své pozice ve veřejně politickém dění. S ohledem na jejich nízký věk, nemůžeme ani toto uvědomění očekávat. I přesto hrají významnou roli, a proto je záhodné je zasadit do veřejně politického dění a jejich postavení respektovat.

9.3.1. Ukrajinské děti jako agenti v politickém dění

Graf č.2: Zasazení ukrajinských dětí do schématu

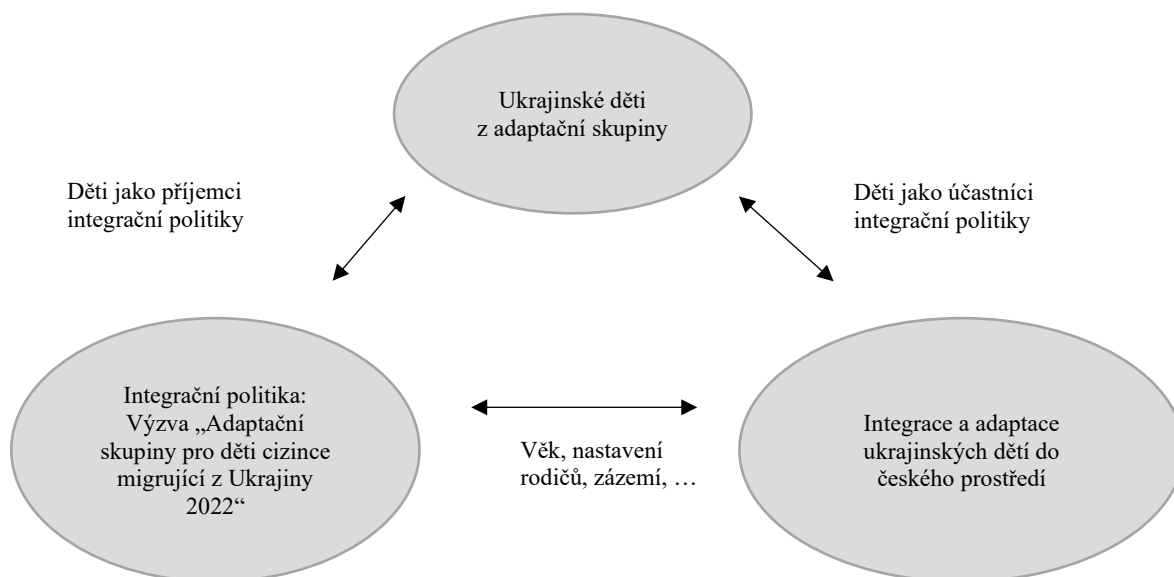

Schéma spojuje aktivní politické role dětí spolu s procesy, které rozvíjejí subjektivitu a identitu dětí, s prostorovou situovaností dětí do jednoho obrazu (Häkli & Kallio 2013). Ukrajinské děti v adaptační skupině, jakožto agenti zastávají malou roli v politických procesech a institucích a jsou konstantně subjektivizovány v politickém světě (tamtéž). Ukrajinské děti v adaptační skupině se staly subjekty integrační politiky, a přijaly ji nejen jako hotovou věc, ale i řídily svůj život podle ní. Staly se z nich tedy političtí činitelé, kteří si utvářejí svůj politický svět (tamtéž). Ukrajinské děti, respektive v tomto případě rodiče, přijali možnost docházení do adaptační skupiny, která měla sloužit k lepší adaptaci a integraci do českého prostředí. Přijaly část integrační politiky a řídily své životy podle ní. Děti docházely každý den do adaptační skupiny a staly se tak součástí procesu integrace skrze učení se českých slov, básniček a písniček, poznávání české kultury a českých zvyků a vzájemnou spolupráci v adaptační skupině. Takto si ukrajinské děti začaly formovat (ať už nevědomě) své politické dění tím, že se staly součástí integrační politiky v ČR. Zároveň byly ukrajinské děti v adaptační skupině subjekty jednání, které působí v dané politice a účastní se aktivit svého prožívaného prostředí (tamtéž). Ukrajinské děti určitým způsobem žily v politickém opatření integrační politiky ČR a podílely se tak na jejím průběhu, podílely se na akci daného procesu. Jejich nezapojení do procesu adaptace a integrace by bylo kontraproduktivní k integrační politice, jejímž cílem je společné soužití majoritní a minoritní

(integrované) společnosti. Tím, že děti docházely do adaptační skupiny a účastnily se jejich aktivit, napomáhaly tak nejen sobě, ale i celé společnosti. V tomto případě se pak mohly ukrajinské děti z adaptační skupiny lépe zapojovat do školních kolektivů tím, že znaly základní české pojmy a pokyny, uměly počítat v českém jazyce a byly zvyklé na českou kulturu. Celkově to ulehčilo příchod do nové školy v nové zemi jak ukrajinským dětem, tak předpokládáme i pedagogickým pracovníkům vzdělávacích zařízení.

Zapojení dětí do politického dění může mít různou formu. Od pouhých efektů a dopadů až po zcela aktivní zapojení (Häkli & Kallio 2013). Projevy zapojení mohou probíhat individuálně i kolektivně, v rámci skupiny vrstevníků, mezi sourozenci a také prostřednictvím vztahů dětí a dospělých (tamtéž). Lišit se může i prostředí, kde zapojení dětí probíhá. Buď v institucionálních zařízeních či v neformálním prostředí, ať už je jakékoliv, musí v něm pobývat dětští činitelé (tamtéž). Adaptační skupina představovala neformální formu péče o děti, kde se skupina dětských vrstevníků pomocí interakce mezi sebou, a i s dospělými asistenty, přijímaly integrační opatření, a zároveň se na něm účastnily. Ukrajinské děti se podílely a zapojovaly různým dílem – některé aktivity přijaly a lépe se tím integrovaly, kdežto některé aktivity odmítaly a jejich počáteční integrace nebyla natolik úspěšná. Avšak vždy závisí na kontextu situace dítěte a jeho okolí. Jak už bylo uvedeno v předchozích kapitolách, věk dítěte, postavení v komunitě nebo přesvědčení rodičů o návratu na Ukrajinu značně ovlivňuje celý proces.

10. Reflexe výsledků výzkumu

Tuto diplomovou práci můžeme považovat za pilotní vhléd na jedna z prvních integračních opatření v ČR pro ukrajinské uprchlické děti. Uskutečněný výzkum přináší zpětnou vazbu na první projekt adaptačních skupin v roce 2022 a skrze pohled dětí popisuje a vystihuje určitá místa s prostorem na zlepšení. Tato diplomová práce se nesnaží kriticky analyzovat a hodnotit děti, ale snaží se porozumět dětskému vnímání. Práce ukazuje, že je potřeba dbát zvýšenou pozornost ukrajinským dětem při začleňování se do českého kolektivu, a to nejen v tomto případě, ale ve všech případech, kde děti představují hlavní integrovanou populaci. Je potřeba je považovat za právoplatné subjekty integrační politiky, ne pouze objekty, na které je integrační opatření aplikováno.

Je nutné přiznat, že tato diplomová práce disponuje jistými omezeními ve výzkumu a čelila určitým etickým dilematům. Podíváme-li se na limity práce, nejsou úplně malé. Z podstaty svého charakteru (kvalitativní případová studie) nelze její zjištění zobecnit, což nebylo ani cílem této diplomové práce. Tato diplomová práce prezentuje prožitky z konkrétní adaptační skupiny, která nereprezentuje celou dětskou ukrajinskou společnost v ČR. Na druhou stranu práce poskytuje vhléd do minimálně prozkoumané oblasti (adaptační skupiny a integrace dětských uprchlíků), ve které se navíc soustředí na aktéra – dítě, což také není ve studiích veřejné politiky běžné. Zaměření se na děti s sebou nese i určité limity, kterým je jazyk, jež snižoval možnost porozumění, ale také například perspektiva dospělého z trochu jiného kulturního prostředí. Jak se ukázalo, věk dětí hrál také zásadní roli. Mladší děti nebyly úplně způsobilé k rozhovorům, což vedlo k nedostatečnému získání potřebných dat k interpretaci o této věkové skupině. Významnou otázkou pak pro mě byly etické otázky spjaté s výzkumem dětí i způsob interpretace získaných dat, jelikož o sběru dat nebyly děti ani jejich rodiče informováni.

Migrační přísun do ČR vlivem válečného konfliktu na Ukrajině bude mít na českou společnost ještě dlouhodobé následky, se kterými bude potřeba se vypořádat. Integrace ukrajinských uprchlických dětí do českého prostředí, kterou popisuje tato diplomová práce, je pouze prvotní fází. Bylo by užitečnější provést dlouhodobý longitudinální výzkum, aby se ukázaly podrobnější aspekty integrace z pohledu dětí. Případně, jaké problémy, které nejsou na první pohled zjevné, se mohou v průběhu pobytu ukrajinských dětí v ČR objevit až za delší časový úsek v důsledku dohry prvotní integrace. Výzkum diplomové práce poukazuje pouze na ty překážky a problémy, které jsou evidentní a neproniká příliš

do hloubky jako zahraniční výzkumy, které podrobněji poukazují i na sociální síť a kotvení dítěte v nové zemi (Arun, Bailey & Szymczyk 2021). Tyto ambice byly původním záměrem. Prvotní výzkumný design odkazoval na polostrukturované rozhovory s dětmi, avšak po prvním seznámení s dětmi se ukázalo, že vzhledem k jejich věku a jazykové bariéře není tento způsob sběru dat realizovatelný. Tento fakt považuji za největší negativum této diplomové práce. Přesto práce přináší na poli českého výzkumu integrace dětí v nízkém věku nové zajímavé poznatky.

11. Závěr

Tato diplomová práce se snažila o přiblížení integračního procesu ze strany těch, kterých se integrace do české společnosti vlivem války na Ukrajině týká nejvíce – ukrajinských dětí. Vlivem nucené migrace musely opustit známé prostředí a začít se integrovat do prostředí České republiky, které bylo pro většinu dětí zcela neznámým prostředím. Tato diplomová práce sice není přímým pohledem na integraci „očima dítěte“, avšak aspoň z části popisuje jejich prožitky, které doplňují poznatky odborníka. Přínosem této práce je obzvláště její aktuálnost v reakci na válečný konflikt na Ukrajině a inspirace ze zahraničí při vnímání postavení dětí ve veřejně politickém dění. Výzkum diplomové práce ukázal nejen zranitelnost těchto malých ukrajinských dětí z adaptační skupiny Mateřského centra Na zámečku, o.p.s. v Novém Městě nad Metují, ale i jejich statečnost a odhodlání se učit novým věcem.

Vnímání přechodu do České republiky je pro ukrajinské uprchlické děti odlišné než dospělé osoby. Příchod do ČR ovlivňuje děti v jiných oblastech než dospělé osoby převážně kvůli tomu, že dospělé osoby musí řešit nejen sebe, ale zodpovídají i za svoje děti a jsou jejich hlavní oporou během celého procesu. Ukrajinské děti neplánovaly se náhle přesunout do ČR. Musely opustit některé své členy rodiny, kamarády, domácí mazlíčky, byt či dům, kde bydlely, školu či školku do které docházely, zkrátka musely najednou opustit vše, co doposud znaly. Je tedy jasné, že to je pro ně velký zásah do života a každé dítě se s touto skutečností vypořádává jinak. Je důležité podotknout i to, vnímání integrace do českého prostředí dětí z části ovlivňuje i jejich rodič. Rozdíl je totiž v tom, zda rodič považuje integraci za dočasnou či permanentní (Henig 2007). Pokud děti od svých rodičů neustále poslouchají, že se budou vracet zpět na Ukrajinu, motivace dětí se začlenit do českého prostředí bude malá.

Tato životní událost představuje pro děti mimořádnou výzvu. Během fungování adaptační skupiny bylo vidět, že ukrajinské děti byly z počátku odtažené, hrály si samy, nechtěly se mnou komunikovat, přicházely ráno s pláčem, což indikovalo jejich rozrušení z nového prostředí. Postupně, jak se děti adaptovaly na nové prostředí, bylo vidět, že se jejich přístup k pobytu v ČR nejspíš změnil, a to v dobrém smyslu. Přechod do České republiky nevnímaly nadále jako negativní jev, ale spíše jako neutrální. Obzvláště u starších dětí, které měly nastupovat do prvních tříd základních škol, bylo vidět, že mají iniciativu se s celým

tímto procesem vypořádat. Ukrajinské uprchlické děti vnímaly integraci do českého prostředí jako hotovou věc, kterou musí podstoupit za účelem budoucího života v ČR.

Z kapitol výše je jasné, že se nejedná o snadný proces, který by se neobešel bez určitých konfliktů, nicméně určité překážky k procesu integrace patří. A právě integrační projekty jako jsou adaptační skupiny jsou určeny k tomu, aby dětem přechod na české území usnadnily. Podpora aktivní docházky do adaptačních skupin, které z většiny nahrazovaly klasické formy českého předškolního vzdělávání a péče, od nejtětlejšího věku napomáhá k vymazání integračních překážek a k celkové lepší integraci (Arun, Bailey & Szymczyk 2021). Česká republika je obecně vůči nově příchozím ukrajinským uprchlíkům velmi vstřícná (Daněk 2023). Podpora ukrajinských uprchlíků se navzdory obavám nezměnila (tamtéž). V České republice jsou podmínky dobré integrace velmi příznivé. Důkazem je snaha státu podporovat integraci a adaptaci ukrajinských dětí ať už skrze adaptační výzvy, dotace s podporou UNICEF („workplány“ Ministerstva práce a sociálních věcí a Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy) nebo humanitární pomoc prostřednictvím dávek a solidárního bydlení. Přívětivost můžeme pozorovat i v českých vzdělávacích zařízeních přidáním ukrajinských asistentů pedagoga, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy přeložilo přijímací a maturitní zkoušky do ukrajinského jazyka a povolilo uznání výsledků z ukrajinských středních škol pro přijímací řízení na vysoké školy v ČR. K integraci aktivně přispívají svými projekty i nestátní neziskové organizace jako je Charita ČR, Člověk v tísni či Konsorcium nevládních organizací pracujících s migranty. Potvrzuje to i výpověď psycholožky, která podotkla, že v ČR jsou podmínky k dobré integraci velmi nápomocné. Sama má děti, které již navštěvují školu v ČR a pociťuje, že chování k dětem je převážně kladné, nejen k ukrajinským dětem, ale i k těm českým (Psycholožka N.).

Jak se z výzkumu ukázalo, největší překážku při integraci ukrajinských dětí do českého prostředí představuje jazyková bariéra, kterou můžeme označit za základ ostatních navazujících problémů. Projevy nevole a agresivity ze strany ukrajinských dětí vůči českým asistentům byly často důsledkem jazykového nedorozumění. I z rozhovoru s psycholožkou vyplynulo, že neznalost českého jazyka je tou klíčovou bariérou, se kterou je potřeba se vypořádat. Její odstranění u ukrajinských dětí napomůže k lepší komunikaci v české společnosti, a tudíž i k celému procesu sociální integrace. Obzvláště u takto malých dětí, které neřeší své socioekonomické postavení či jak k nim přistupuje integrační politika hostitelské země (Vavrečková & Dobiášová 2012). Je potřeba větší podpory výuky jazyka ve školách a školkách, kde často dochází ke vzniku komunitních skupin – na jedné straně

české děti, na druhé ukrajinské. Závísí na nastavení kolektivu ve třídě. Za další, méně podstatné bariéry, můžeme označit i odlišnost kultur a mentalit. I přesto, že se může zdát, že česká a ukrajinské kultura je podobná, objevují se značné rozdíly ať už ve vnímání chodu dne či postavení dětí vůči konfliktu. Výsledná zjištění z části korespondují s Huddleston a Wolffhardt (2021), kde však odlišnost kultur způsobuje odlišné zacházení s dětmi-migranty.

Ukrajinské děti tvoří velkou část integrované populace do České republiky. Proto jsou současná integrační opatření formována pro úspěšnou integraci ukrajinských dětí, ale zároveň jsou to právě ukrajinské děti, které je naplňují, a tudíž i formují. Agendou ukrajinských dětí v politickém dění je integrace do českého prostředí (učení se českému jazyku, porozumění kultuře a zvykům, příprava na docházku do českých vzdělávacích zařízení atd.) za účelem lepšího soužití a případně představují další rozvojový potenciál české společnosti. Z tohoto důvodu je potřeba jejich zkušenosti, které z části reflektuje tato diplomová práce, vnímat a reagovat na ně. Nejedná se totiž pouze o politiku o dětech, ale o politiku pro děti. Děti jsou při procesu integrace velmi zranitelnou skupinou a je potřeba s ní zacházet šetrně. Obzvláště pokud se jedná o tak významnou sociální změnu, která ovlivní budoucí život dětí (Oswell 2018). Integrační opatření je potřeba vytvářet s ohledem na jejich potřeby a možnosti. Z tohoto důvodu je zasazení dítěte do veřejně politického dění jako aktéra zásadní. Zároveň toto zasazení napomáhá k porozumění toho, proč je důležité studovat proces integrace z pohledu dětí a proč je záhodné, aby byl jejich pohled zdůrazňován. Přínosem výzkumu integrace z pohledu dětí je tedy lepší porozumění jejich vnímání integračního procesu, které můžeme posléze aplikovat na další kroky integrace dětí. Můžeme si tudíž myslet, že víme, co dítě zažívá, avšak dokud se nezaměříme čistě na jeho prožitky, nemůžeme usuzovat, co je pro dítě nejlepší. Je důležité vědět, jak děti vnímají, tak nečekanou životní událost, protože si nemůžeme myslet, že světu dětí plně rozumíme. Jako dospělé osoby vstupujeme do světa dětí, jehož logika je snazší. Děti nemohou samy o sobě dělat výzkumy a publikovat studie, a proto jim musíme dát prostor se k tomu vyjádřit.

Diplomová práce vycházela z teoretického konceptu sociální inkluze, jehož některé složky se promítly do výsledků výzkumu. Podíváme-li se na výše uvedená zjištění, z perspektivy sociální exkluze, je patrné, že ukrajinské uprchlické děti byly z počátku svou charakteristikou vyloučeny z české společnosti. Agresivita, která se u dětí místy projevovala, potvrzuje předchozí výzkumy, které poukazují na to, že jedincovo vyloučení může vést k deviálnímu chování směřující k překonání bariér, které zamezují jedinci se podílet na integračním procesu (Vida 2003). S postupným odbouráváním jazykových bariér se

snižovalo riziko exkluze ukrajinských dětí. Perspektivu sociální participace nelze zcela na výzkumná zjištění aplikovat. Vzhledem k tomu, že se adaptační skupina vymezovala tím, že do ní docházely pouze ukrajinské uprchlické děti, není možné očekávat velký kontakt s majoritní společností. Vida (2003) uvádí, že pro úspěšnou integraci je potřeba navazovat vztahy ve společnosti, což během fungování adaptační skupiny přímo neprobíhalo, ani to nebylo jejím cílem. Neúmyslně tak docházelo k izolaci ukrajinských uprchlických dětí od české společnosti, a tudíž participace v majoritní společnosti byla minimální. Nicméně bylo během výzkumu vidět, že se většina dětí snažila participovat na procesu integrace tím, že se dobrovolně zapojovaly do aktivit a učily se česká slova v adaptační skupině. Obsáhlejší výzkum mimo adaptační skupinu by byl schopen obsáhnout vznik sociálních vazeb v české společnosti.

12. Summary

This thesis tried to present the integration process from the point of view of those who are most affected by the integration into Czech society due to the war in Ukraine - Ukrainian children. As a result of forced migration, they had to leave their familiar environment and start integrating into the Czech Republic, which was a completely unfamiliar environment for most of the children. Although this thesis is not a direct look at integration "through the eyes of a child", it describes at least partly their experiences, which complement the expert's findings. The contribution of this thesis is particularly its timeliness in response to the war conflict in Ukraine and inspiration from abroad in perceiving the child's position in public policy. The research of the thesis showed not only the vulnerability of these young Ukrainian children from the adaptation group of the Mother Centre Na zámečku (non-profit organization) in Nové Město nad Metují but also their bravery and determination to learn new things.

The perception of the transition to the Czech Republic is different for Ukrainian refugee children than for adults. Coming to the Czech Republic affects children in different areas than adults, mainly because adults not only have to deal with themselves but are also responsible for their children and are their main support throughout the process. Ukrainian children did not plan to move to the Czech Republic suddenly. They had to leave some of their family members, friends, pets, the apartment, or house where they lived, the school or kindergarten they attended, in short, they had to suddenly leave everything they had known. This is a major disruption to their lives and each child deals with this fact differently. It is also important to note that the perception of integration into the Czech environment of children is partly influenced by their parents. This is because there is a difference in whether the parent sees integration as temporary or permanent (Henig 2007). If children constantly hear from their parents that they will be going back to Ukraine, there will be little motivation for children to integrate into the Czech environment.

This life event poses an extraordinary challenge for children. During the functioning of the adaptation group, it was evident that the Ukrainian children were initially distant, playing by themselves, not wanting to communicate with me, coming crying in the morning, which indicated their upset about the new environment. Gradually, as the children adapted to their new environment, it was evident that their attitude towards being in the Czech Republic had probably changed, and in a good way. They no longer perceived the move to

the Czech Republic as a negative phenomenon, but rather as a neutral one. Especially the older children, who were about to enter the first grades of primary school, were seen to have the initiative to deal with the whole process. Ukrainian refugee children perceived integration into the Czech environment as a *fait accompli* that they had to undergo in order to live in the Czech Republic in the future.

From the chapters above, it is clear that this is not an easy process that would not be without some conflicts, but there are some obstacles to the integration process. It is integration projects such as adaptation groups that are designed to make the transition to Czech Republic easier for children. Encouraging active attendance in adaptation groups, which for the most part have replaced traditional forms of Czech pre-school education and care, from the earliest age helps to erase integration barriers and lead to better integration overall (Arun, Bailey & Szymczyk 2021). The Czech Republic is generally very welcoming towards newly arrived Ukrainian refugees (Daněk 2023). Support for Ukrainian refugees has not changed despite concerns (*ibid.*). The conditions for good integration are very favorable in the Czech Republic. This is evidenced by the state's efforts to support the integration and adaptation of Ukrainian children, whether through adaptation appeals, UNICEF-supported subsidies ("workplans" of the Ministry of Labor and Social Affairs and the Ministry of Education, Youth and Sports) or humanitarian assistance through benefits and solidarity housing. The friendliness can also be observed in Czech educational institutions by adding Ukrainian teaching assistants, the Ministry of Education, Youth and Sports has translated the entrance and matriculation exams into Ukrainian and allowed the recognition of results from Ukrainian secondary schools for admission to universities in the Czech Republic. Non-governmental, non-profit organizations such as Charity of the Czech Republic, People in Need and the Consortium of NGOs Working with Migrants are also actively contributing to integration through their projects. This is also confirmed by the testimony of the psychologist who noted that in the Czech Republic the conditions for good integration are very helpful. She herself has children who already attend school in the Czech Republic and feels that the behavior towards the children is mostly positive, not only towards the Ukrainian children but also towards the Czech ones (Psychologist N.).

As the research has shown, the biggest obstacle to the integration of Ukrainian children into the Czech environment is the language barrier, which can be described as the basis for other related problems. Expressions of resentment and aggression from Ukrainian children towards Czech assistants were often the result of language misunderstandings. The

interview with the psychologist also revealed that the lack of knowledge of the Czech language is the key barrier that needs to be dealt with. Removing it in Ukrainian children will help to improve communication in Czech society and therefore the whole process of social integration. Especially for such young children who do not address their socio-economic status or how the integration policy of the host country treats them (Vavrečková & Dobiášová 2012). There is a need for more support for Czech language teaching in schools and kindergartens, where community groups are often formed - Czech children on one side, Ukrainian children on the other. It depends on the setting of the collective in the classroom. Another, less significant barrier is the difference in cultures and mentalities. Even though it may seem that Czech and Ukrainian cultures are similar, significant differences emerge, either in the children's perception of the course of the day or their position in relation to the conflict. The resulting findings are partly consistent with Huddleston and Wolffhardt (2021), however, where the difference in cultures results in different treatment of child migrants.

Ukrainian children make up a large part of the population integrated into the Czech Republic. Therefore, the current integration measures are shaped for the successful integration of Ukrainian children, but at the same time it is Ukrainian children who fulfil and therefore shape them. The agenda of Ukrainian children in the political arena is integration into the Czech environment (learning the Czech language, understanding culture and customs, preparing for attendance at Czech educational institutions, etc.) in order to better coexist and possibly represent further development potential of Czech society. For this reason, their experiences, which are partly reflected in this thesis, need to be perceived and responded to. This is not only a policy about children, but a policy for children. Children are a very vulnerable group in the integration process and need to be treated gently. Especially when it is such a significant social change that will affect children's future lives (Oswell 2018). Integration policies need to be designed with their needs and capabilities in mind. For this reason, embedding the child as an actor in public policy is crucial. At the same time, this insertion helps to understand why it is important to study the integration process from the perspective of children and why it is important to highlight their perspective. Thus, the benefit of researching integration from the perspective of children is a better understanding of their perceptions of the integration process, which can then be applied to the next steps of children's integration. So, we may think we know what the child is experiencing, but unless we focus purely on the child's experience, we cannot conclude what is best for the child. It is important to know how children perceive such an unexpected life event because we cannot

think that we fully understand the world of children. As adults, we enter the world of children, whose logic is easier. Children cannot do research and publish studies on their own, so we need to give them a voice.

The thesis was based on the theoretical concept of social inclusion, some components of which were reflected in the research results. If we look at the findings above from the perspective of social exclusion, it is evident that Ukrainian refugee children were initially excluded from Czech society by their characteristics. The aggressiveness that the children displayed in places confirms previous research that points out that an individual's exclusion can lead to deviant behavior aimed at overcoming barriers that prevent the individual from participating in the integration process (Vida 2003). As the language barriers were gradually broken down, the risk of exclusion of Ukrainian children decreased. The perspective of social participation cannot be fully applied to the research findings. Given that the adaptation group was defined by the fact that only Ukrainian refugee children attended, it is not possible to expect much contact with the majority society. Vida (2003) argues that for successful integration it is necessary to establish relationships in society, which did not directly take place during the functioning of the adaptation group, nor was this its aim. This inadvertently led to the isolation of Ukrainian refugee children from Czech society and therefore participation in the majority society was minimal. However, it was evident during the research that most of the children tried to participate in the integration process by volunteering in activities and learning Czech words in the adaptation group. More extensive research outside the adaptation group would be able to capture the emergence of social ties in Czech society.

Použitá literatura

- ANDERSON, C. J. Political Action and Social Integration. *American Politics Quarterly*, 1996.
- ALBA, Richard a NEE, Victor. *Rethinking Assimilation Theory for a New Era of Immigration*. *International Migration Review*, 1997.
- ALDERSON, P. *Children as Researchers: The Effects of Participation Rights on Research Methodology*, in P. Christensen and A. James (eds) *Research with Children: Perspectives and Practices*. London: Falmer Press, 2000.
- ALDERSON, P. and C. GOODEY. *Research with Disabled Children: How Useful is Child-Centred Ethics?*, *Children and Society* 10, 1996.
- ARANGO, J. *Explaining migration: a critical view*. *International social science journal*, 52(165), 2000.
- ARUN, Shoba, BAILEY, Gavin a SZYMCZYK, Aleksandra. 2021. *Child Migrants 'Integrating': What Do We Know So Far?* [autor knihy] Fernando Hernández-Hernández, Juana M. Sancho-Gil, and Barbara Gornik Mateja Sedmak. *Migrant Children's Integration and Education in Europe Approaches, Methodologies and Policies*. Barcelona: Ediciones Octaedro SL, 2021.
- BELL, S., ALVES, S., de OLIVEIRA, E. S., & ZUIN, A. *Migration and Land Use Change in Europe: A Review*. *Living Reviews in Landscape Research*, 4, 2010.
- BOURDIEU, Pierre. *The Forms of Capital*, 1986.
- BOSCO, F. *Play, work or activism? Broadening the connections between political and children's geographies*, *Children's Geographies*, 8(4), 2010.
- BOYDEN, J. and J. ENNEW (eds). *Children in Focus: A Manual for Experiential Learning in Participatory Research with Children*. Stockholm: Rädga Barnen, 1997.
- BRYMAN, Alan. *Social research methods*. Oxford university press, 2016.
- COLEMAN, James S. *Social Capital in the Creation of Human Capital*. *American Journal of Sociology*, 1988.
- COMBES, J. *Social Exclusion*. Council of Europe, 1998.
- COUNCIL OF EUROPE. *Measurement and indicators of integration*. Council of Europe Publishing, 1997. 9287134987.
- CORSARO, W.A. *The Sociology of Childhood*. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press, 1997.
- DEMUTH, Andreas. *Some Conceptual Thoughts on Migration Research*, 2000.

- ELLINGSEN, Ingunn T.; THORSEN, Arlene Arstad; STØRKSEN, Ingunn. *Revealing children's experiences and emotions through Q methodology*. Child Development Research, 2014.
- FINE, G.A. and K.L. SANDSTORM. *Knowing Children: Participant Observation with Minors*, Qualitative Research Methods, Series 15. London: Sage, 1988.
- HÄKLI, Jouni; KALLIO, Kirsi Pauliina. *Theorizing children's political agency. Establishing geographies of children and young people*, 2018.
- HENDL, Jan. Úvod do kvalitativního výzkumu. Praha: Karolinum, 1997. 80-7184-549-3.
- HENIG, David. Migrace, 2007.
- HESS, Martin. 'Spatial' relationships? Towards a reconceptualization of embeddedness. Progress in Human Geography, 28(2), 2004.
- HODGE, Robert W. a TREIMAN, Donald J. *Social Participation and Social Status*. American Sociological Review, 1968.
- HOOD, S., P. KELLEY and B. MAYALL. 'Children as Research Subjects: A Risky Enterprise', Children and Society 10, 1996.
- JAGER, Jerneja. *The inclusion of disadvantaged children in preschool programs: The children's rights and social responsibility*. Zbornik Instituta Za Pedagoska Istrazivanja, 48(1), 2016.
- JACOB, Vigdor. *Civic Report No. 53: Measuring Immigrant Assimilation in the United States*. Manhattan Institute for Policy Research, 2008.
- JENNISSEN. *Macro-economic determinants of international migration in Europe*. Amsterdam. Rozenberg Publishers, 2004.
- JEŘÁBEK, Hynek a kol. *Úvod do sociologického výzkumu*. 1. Praha: Univerzita Karlova, 1992. 80-7066-662-5.
- KALLIO, Kirsi & HÄKLI, Jouni. *Children and Young People's Politics in Everyday Life*. Space and Polity, 2013.
- KALOYIROU, Chrystalla A. *Teachers' role in emotion recognition and emotion regulation within the process of intercultural adjustment of migrant children*. Educational Journal of the University of Patras UNESCO Chair, 2018.
- KAMALI, M. *Distorted Integration: Problems of Monolithic Order*. Innovation: The European Journal of Social Sciences, 1999.
- KLASEN, S. *Social Exclusion and Children in OECD Countries: Some Conceptual Issues*. Council of Europe, 1998.
- KLIMEŠOVÁ, Magdaléna, ŠATAVA, Jiří a ONDRUŠKA, Michal. *Situace uprchlíků z Ukrajiny*. Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2022.

KOSTELECKÁ, Yvona, HÁNA, David a HASMAN, Jiří. *Integrace žáků-cizinců v širším kontextu*. Praha : Univerzita Karlova, 2017. 978-80-7290-896-7.

KUNZ, E. *Exile and resettlement: Refugee theory*. In *International Migration Review*, 15, 1981.

LEE, E. S. *A Theory of Migration*. In: Jackson, J. A. (ed.): *Migration*. Cambridge University Press, London, Cambridge, 1969.

LINHARTOVÁ, Tereza a Barbora LOUDOVÁ STRALCZYNSKÁ. *Děti s odlišným mateřským jazykem v mateřských školách*. Praha: Meta - Společnost pro příležitosti mladých migrantů, 2018. 978-80-88171-18-8.

MATTHEWS, H. and LIMB, M. *Another white elephant? Youth councils as democratic structures*, *Space & Polity*, 7(2), 2003

MAUTHNER, M. *Methodological Aspects of Collecting Data from Children: Lessons from three Research Projects*, *Children and Society* 11, 1997.

Migrant integration statistics: 2020 edition. European Union. 2021. Eurostat, 2021. 978-92-76-27449-0.

PARK, Robert E.; BURGESS, Ernest. *Introduction to the Science of Sociology*. Chicago, IL: University of Chicago Press, 1969.

PETERSEN, William. *A General Typology of Migration*. *American Sociological Review*. 1958.

PORTES, A. *Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology*. [autor knihy] E.L. Esser. *Knowledge and Social Capital: Foundations and Applications*, 2000.

PROUT, A. and A. JAMES. *A New Paradigm for the Sociology of Childhood? Provenance, Promise and Problems*, in A. James and A. Prout (eds) *Constructing and Reconstructing Childhood*. London: Falmer Press, 1990.

PUNCH, Samantha. *RESEARCH WITH CHILDREN The same or different from research with adults?*. *Childhood* . 2002.

PUTNAM, R. D. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Simon and Schuster, 2001. 978-0743203043.

SKELTON, Tracey. *Taking young people as political actors seriously: opening the borders of political geography*. The Royal Geographical Society (with the Institute of British Geographers), 2009.

STAKE, Robert E. *The art of case study research*. Thousand Oaks: SAGE Publications, 1995. 0-8039-5767-X.

THOMAS, N. and C. O'KANE. *The Ethics of Participatory Research with Children*, *Children and Society* 12(5), 1998.

THORNE, B. *Gender Play: Girls and Boys in School*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 1993.

VAVREČKOVÁ, Jana a DOBIÁŠOVÁ, Karolína. *Integrace dětí migrantů ze třetích zemí v oblasti vzdělávání v České republice*, 2012.

VIDA, Beresnevièiûtë. *Dimensions of Social Integration: Appraisal of Theoretical Approaches*. Ethnicity studies, 2003.

Výzva Adaptační skupiny pro děti cizince migrující z Ukrajiny 2022. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2022.

WICKRAMASINGHE, A.A.I.N. a WIMALARATANA, Wijitapure. *INTERNATIONAL MIGRATION AND MIGRATION THEORIES*. Social Affairs: A Journal for the Social Sciences, 2016.

Online zdroje

BOSSWELL, Christina. *Addressing the causes of migratory and refugee movements: the role of the European Union*. UNHCR. Online. 2002. [cit. 2023-01-09]. Dostupné z: <https://www.unhcr.org/3e19ac624.pdf>.

ČECH VALENTOVÁ, Eva. *Integrace cizinců v Česku z pohledu nevládních organizací*. Online. 1. Konsorcium nevládních organizací pracujících s migranty, 2021, 2018 [cit. 2023-07-05]. Dostupné z: <https://www.cizinci.cz/documents/551336/568677/Integrace+cizinc%2525C5%2525AF+z+pohledu+neziskov%2525C3%2525BDch+organizac%2525C3%2525AD.pdf/24c8025f-41db-dd18-da16-c62cb4907058>

ČSÚ. R41 Mateřské, základní a střední školy, konzervatoře, vyšší odborné a vysoké školy - studující cizinci. *Český statistický úřad*. Online. 2021. [cit. 2023-01-03]. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/11292/32508273/c04R41_2021.pdf/1db54003-9897-4c28-8c58-a70159603c95?version=1.0.

DRBOHLAV, Dušan a UHEREK, Zdeněk. *natur.cuni.cz. Reflexe migračních teorií*. Online 2007. [cit. 2023-01-09]. Dostupné z: <https://web.natur.cuni.cz/ksgrsek/illegal/clanky/Uherek-Teorie.pdf>.

edu.cz. Metodické poznámky k zajištění ukrajinského asistenta pedagoga od září 2022. *edu.cz*. Online. 22. 12 2022. [cit. 2023-01-03]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/methodology/metodicke-poznamky-k-zajisteni-ukrajinskeho-asistenta-pedagoga-od-zari-2022/>

ENTZINGER, H.B, & BIEZEVELD, R.L. *Benchmarking in Immigrant Integration*. Online. 2003. [cit. 2023-01-09]. Dostupné z: <http://hdl.handle.net/1765/1180>

FINGERLAND, Jan. *Jan Fingerland: Od individualismu se vracíme ke kolektivismu. Dobrovolně i z donucení*. iRozhlas. Online. 10.10. 2022 [cit. 2023-06-1]. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/jan-fingerland-od-individualismu-se-vcime-ke-kolektivismu-dobrovolne-i-z-8843613>

DANĚK, V. *Pomoc ukrajinským uprchlíkům stále podporuje víc než polovina Čechů, ukazuje průzkum.* iRozhlas. Online. 15.5. 2023 [cit. 2023-06-1]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/ukrajinci-cesko-pomoc-pruzkum-stem_2304151041_ako

Do školek a škol nastoupilo 26 500 uprchlíků, míst je zatím podle ministerstva dost. ČT24 Online. 12. 4. 2022 [cit. 2022-05-30]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/3470490-do-skolek-a-skol-nastoupilo-26-500-uprchliku-mist-je-zatim-podle-ministerstva-dost>

HOLT-LUNSTAD, J., LEFLER, M. Social Integration. In: Gu, D., Dupre, M. (eds) *Encyclopedia of Gerontology and Population Aging*. Springer, Cham. Online. 2020. https://doi.org/10.1007/978-3-319-69892-2_646-2

CHRISTENSEN, PIA, and ALAN PROUT. “*Working with Ethical Symmetry in Social Research with Children.*” *Childhood*, vol. 9, no. 4. Online. 2002, [cit. 2023-09-01]. doi:10.1177/0907568202009004007.

Integrace ukrajinských dětí. In: ČŠI, MV ČR. Online. 2022 [cit. 2022-05-30].

JELÍNKOVÁ, Marie, VALENTA Ondřej. 2022. *Pojetí integrace migrantů v ČR perspektivou analýzy podpory stanovených priorit.* *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 58(1): 71-98. Online. 2022. [cit. 2023-05-31]. DOI: 10.13060/csr.2022.008. Dostupné z: https://sreview.soc.cas.cz/artkey/csr-202201-0004_migration-integration-in-the-czech-republic-an-analysis-of-the-priorities-the-country-has-set-and-its-support.php.

KAVANOVÁ, Martina. *Docházka ukrajinských dětí narostla. Problémem zůstává slabá výuka češtiny a nedostupnost kroužků.* PAQ Research. Online. 19.1. 2023 [cit. 2023-05-31]. Dostupné z: <https://www.paqresearch.cz/post/vzdelavani-ukrajina-nova-vlna>

Kolik dětí z Ukrajiny dorazí do škol? Jasno bude v červenci, peněz je zatím dost. In: Deník.cz. Online. 23.5.2022 [cit. 2022-05-30]. Dostupné z: https://www.denik.cz/z_domova/ukrajina-uprchlici-skoly.html

Measurement and indicators of integration. 2023. [cit. 2023-05-31]. https://www.coe.int/t/dg3/migration/archives/documentation/Series_Community_Relations/Measurement_indicators_integration_en.pdf

MELTON, Gary B, et al. *The SAGE Handbook of Child Research*. London, SAGE Publications Ltd, 2014. SAGE Research Methods. 30.5. 2022, [cit. 2023-05-31]. doi: <https://dx.doi.org/10.4135/9781446294758>.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Metodický pokyn k školní docházce žadatelů o azyl. MŠMT. Online. 2002. 10 149/2002-22.

OSWELL, David. *What Space for a Children's Politics? Rethinking Infancy in Childhood Studies.* *Reimagining Childhood Studies*. Ed. Spyros Spyrou, Rachel Rosen and Daniel Thomas Cook. London, Bloomsbury Collections Web, Bloomsbury Academic. Online. 2018. [cit. 2023-01-03]. <http://dx.doi.org/10.5040/9781350019256.ch-013>.

PHILO, Chris & SMITH, Fiona M. *Guest Editorial: Political geographies of children and young people*, *Space and Polity*, 7:2. Online 2003. [cit. 2022-05-30]. DOI: 10.1080/1356257032000133883

PUCHOVSKÁ, Anna. Model pro kritické čtení vizuálních materiálů. Metodický portál: Články. Online. 21. 09. 2021, [cit. 2023-03-30]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/22864/MODEL-PRO-KRITICKE-CTENI-VIZUALNICH-MATERIALU.html>. ISSN 1802-4785.

STOJANOV, R.; KLVAŇOVÁ, R.; SEIDLOVÁ, A.; BUREŠ, O. *Rizika a výzvy české migrační politiky v kontextu „migrační krize*. Provozně ekonomická fakulta, Mendelova univerzita v Brně. 2021. [cit. 2022-05-30]. Dostupné z: <https://smartmigration.cz>

ŠEĐOVÁ, Klára. ADAPTACE UKRAJINSKÝCH ŽÁKŮ BYLA V PRVNÍ FÁZI ŽIVELNÁ. *SYRI*. Online. 23. 2 2023. [cit. 2023-01-03]. Dostupné z: <https://www.syri.cz/adaptace-ukrajinskych-zaku-byla-v-prvni-fazi-zivelna>.

ŠINDELÁŘOVÁ, Jaromíra. *Metodická doporučení k začleňování žáků-cizinců do výuky v českých základních školách*. Metodický portál: Články. Online. 31. 10. 2011, [cit. 2023-04-19]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/14329/METODICKA-DOPORUCENI-K-ZACLENOVANI-ZAKU-CIZINCUCU-DO-VYUKY-V-CESKYCH-ZAKLADNICH-SKOLACH.html> ISSN 1802-4785.

Webové stránky

Amnesty International. Máte jasno v pojmech? *Amnesty International*. Online. Amnesty International. [cit: 2023-01-09.] <https://www.amnesty.cz/migrace/terminologie>.

European Commission. forced migrant. *home-affairs.ec.europa.eu*. Online. European Commission. [Citace: 20. 12 2022.] Dostupné z: https://home-affairs.ec.europa.eu/pages/glossary/forced-migrant_en.

Metodika sledování a hodnocení integrace cizinců z třetích zemí v České republice. Online. [cit. 2022-05-30]. Dostupné z: https://www.cizinci.cz/documents/551336/568661/Indikatory_integrace_140212.pdf/f23fd7bd-7d12-5e8c-fd76-68901e95a03e

Ministerstvo práce a sociálních věcí. Státní sociální podpora. MPSV. Online. 31. 12 2022. [cit. 2023-01-03]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/statni-socialni-podpora>.

Obecně o migrační a azylové politice České republiky. Ministerstvo vnitra ČR. Online. 2023 [cit. 2023-05-31]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/migrace/clanek/obecne-o-migracni-a-azylove-politice-ceske-republiky-obecne-o-migracni-a-azylove-politice-ceske-republiky.aspx>

PRŮBĚŽNÉ POČTY UKRAJINSKÝCH DĚTÍ V ČESKÝCH ŠKOLÁCH. *MŠMT*. Online. 20.9. 2022 [cit. 2023-05-31]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/prubezne-pocty-ukrajinskych-deti-v-ceskych-skolach>

Save the Children. savethechildren.org.uk. *Save the Children*. Online. [cit. 2023-01-16.] <https://www.savethechildren.org.uk/what-we-do/childrens-rights/united-nations-convention-of-the-rights-of-the-child>.

UNHCR ČR. "Uprchlíci" a "migranti". *UNHCR ČR*. Online. UNHCR ČR, 5. 9 2016. [cit. 2023-01-09]. Dostupné z: <https://www.unhcr.org/cz/365-cznews2016uprchlici-a-migranti.html.html>.

UNHCR. UNHCR Global Trends – Forced Displacement in 2014. *UNHCR The UN Refugee Agency*. Online. 2014. [cit. 2023-06-12]. Dostupné z: <http://unhcr.org/556725e69.html>.

UNHCR. Ukraine Refugee Situation . *Operational Data Portal* . Online. UNHCR. 2023 [cit. 2023-06-12]. Dostupné z: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

Children and migration: rights, resilience, and protection. UNICEF: Office of Research-Innocenti. Online. [cit. 2022-06-19]. Dostupné z: <https://www.unicef-irc.org/research/children-and-migration-rights-and-resilience/>

Zákony a úřední dokumenty

1948. *Všeobecná deklarace lidských práv*, 1948.

Krákorová, Andrea. *Závěrečná zpráva o realizaci 2022*. Nové Město nad Metují : Mateřské centrum Na zámečku, o.p.s., 2022.

Zákon č. 561/2004 Sb., Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)

Zákon č. 67/2022 Sb. o opatřeních v oblasti školství v souvislosti s ozbrojeným konfliktem na území Ukrajiny vyvolaným invazí vojsk Ruské federace

Teze Diplomové práce

Jméno studenta/studentky: Julie Diane Bartoňová-Dobenínová

Název v jazyce práce: Integrace z pohledu dětí: Případová studie dětí v adaptační skupině pro cizince dětí migrující z Ukrajiny

Název v anglickém jazyce: Integration from the child's perspective: Case study of children in the adaptive group for children of foreigners migrating from Ukraine

Klíčová slova: integrace, sociální integrace, migrace, uprchlíci, děti, adaptační skupina, perspektiva dětí, dítě jako politický aktér

Klíčová slova anglicky: integration, social integration, migration, refugees, adaptation group, child's perspective, children as actors

Akademický rok vypsání: 2021/2022

Jazyk práce: český jazyk

Typ práce: diplomová práce

Ústav: Katedra veřejné a sociální politiky

Vedoucí / školitel: PhDr. Marie Jelínková, Ph.D.

Obor práce: Veřejná a sociální politika

Teze diplomové práce (výzkumný projekt):

A. vymezení výzkumného problému, návaznost na jiné práce – současnou úroveň domácích a zahraničních poznatků (jejich podrobnější zdůvodnění a přehled lze uvést v části D. teoretická východiska), formulace a zdůvodnění výběru výzkumného problému. Na konci tohoto odstavce se pokuste formulovat výzkumný problém jednou větou.

Současné dění na Ukrajině způsobilo přísun velkého množství ukrajinských matek, a hlavně jejich dětí do mnoha zemí Evropy, včetně České republiky. K březnu 2022 bylo v České republice zaznamenáno zhruba 125 tisíc nové příchozích dětí ve věku 3 až 18 let prchajících z Ukrajiny (ČT24 2022). Od té doby můžeme očekávat, že se počet dětí prchajících před válkou na Ukrajině v České republice zřejmě ještě navýšil. Téma adaptačních skupin pro děti cizinců migrující z Ukrajiny se stalo jedním z velmi probíraných témat ve společnosti.

Vznik nové výzvy Adaptační skupiny pro děti cizince migrující z Ukrajiny 2022 od MŠMT můžeme považovat za reakci Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy na nově vzniklý problém v oblasti školství – nedostatek kapacit v mateřských a základních školách v České republice. Konečný počet ukrajinských dětí v českém školství nelze vzhledem k nejisté politické situaci na Ukrajině přímo odhadnout. Tehdejší ministr školství Petr Gazdík uvedl, že jednoznačnější čísla budou k dispozici až po 15. červenci,

kdy končí zápisy v českých školách (Gazdík pro Deník.cz 2022). Až na základě počtu přihlášených dětí budou ředitelé a zřizovatelé škol řešit změny prostorových kapacit a kapacity zaměstnanců (tamtéž). Právě adaptační skupiny, které mohou zřídít veřejné vysoké školy, územní samosprávný celek, městská část hlavního města Prahy a dobrovolný svazek obcí, příspěvková organizace zřízená obcí, krajem, hl. městem Prahou, městskou částí hlavního města Prahy nebo dobrovolným svazkem obcí, právnická osoba vykonávající činnost školy a školského zařízení zapsaná ve školském rejstříku, obec s výkonem přenesené působnosti v základním rozsahu, obec s výkonem přenesené působnosti v rozsahu pověřeného obecního úřadu a nestátní nezisková organizace (MŠMT 2022), mají sloužit k zaplnění této mezery. Zřizovatelé se odlišují podle druhu adaptačních skupin, které se rozlišují podle záměru a věku dítěte.

Výzkum diplomové práce se zabývá adaptační skupinou pro ukrajinské děti ve věku 3 až 6 let, které by měly nahradit mateřské školy. Do mateřských škol nenastoupilo až 75 % ukrajinských dětí v České republice (ČŠI, MV ČR 2022). Důvody mohou být různé, avšak mezi ty nejčastější patří kapacitní problémy mateřských škol. K 15. 5. 2022 bylo evidováno 19 301 ukrajinských dětí ve věku 3 až 5 let s oprávněním k pobytu na území České republiky vzhledem k situaci na Ukrajině (tamtéž). Malé děti jsou schopny vstřebávat informace snadněji. Z toho důvodu je potřeba, aby byly v kontaktu s českým prostředím co nejdříve. Jestliže české mateřské školy nemají kapacity je přijmout, jsou adaptační skupiny druhou nejlepší volbou, kterou musíme podporovat. Adaptační skupiny pod výzvou Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy mají zajistit podporu adaptace a socializace, podpořit rozvoj jazykových znalostí, přispět k duševní pohodě a zdraví dětí a neposlední řadě mají připravit ukrajinské děti k nástupu do českých škol (MŠMT 2022).

B. Cíle diplomové práce (jejich přímá souvislost s formulovaným výzkumným problémem)

Výzkumy zabývající se problematikou začleňování dětí s odlišným mateřským jazykem v českých školách existuje mnoho, ale mnohdy hlas dětí není slyšet. Příchod ukrajinských dětí, kteří přecháží před válkou do České republiky je pro ně významnou životní událostí, která obsahuje náhlou změnu prostředí a může mít dlouhodobé účinky. Plánovaný výzkum se proto snaží postihnout téma integrace i z perspektivy dětí samotných, jelikož

si můžeme myslet, že víme, co tyto děti zažívají, avšak ne vždy to tak musí být. Děti vnímají věci jinak než dospělí jedinci a jejich pohled je mnohdy zcela odlišný (Ellingsen 2014). Pohled dětí je obzvláště důležitý v momentě, kdy prožívají zásadní změny ve svém životě (tamtéž), jako je útěk před válkou a adaptace na nové prostředí. Jejich zkušenosti a vnímání dané situace může napomoci k udání směru řešení problematiky (tamtéž) integrace ukrajinských dětí na české prostředí. Výzkumným cílem je tedy zkoumat integraci ukrajinských dětí v adaptační skupině pro uprchlické děti z Ukrajiny z pohledu zúčastněných dětí. Na migraci z pohledu dětí se zaměřuje například výzkumná kancelář UNICEF Innocenti, která podotýká, že dat ohledně migrace dětí existuje málo (UNICEF Innocenti). Dále podotýká, že je důležité tvořit výzkumy na migrující děti, jelikož data z těchto výzkumů poslouží k lepšímu porozumění, jak chránit práva a well-being migrujících dětí (tamtéž). Avšak největším přínosem je samotný pohled dětí na migraci (tamtéž).

Cílovou skupinou výzkumu je adaptační skupina zřízená obecně prospěšnou společností Mateřské centrum Na zámečku v Novém Městě nad Metují, která se skládá z dětí ve věku 3 až 6 let a 2 zaměstnanců (jedna Ukrajinka, jedna Češka). Hlavním zkoumaným subjektem jsou děti docházející do výše zmiňované adaptační skupiny. Tradiční přístup pohlíží na dítě jako na objekt ve výzkumu, protože považuje dítě za osobu, za kterou je jednáno ostatními nežli za subjekt, který je schopen jednání samo o sobě (Christensen a Prout 2002). Nepovažuje tedy dítě jako sociální bytost, která by mohla působit ve výzkumu z důvodu své závislosti na rodičích (tamtéž). Novější přístupy nahlíží již na děti jako na individuální a samostatné aktéry, kteří se účastní výzkumu.

C. Výzkumné otázky

Hlavní výzkumná otázka:

Jak vnímají ukrajinské uprchlické děti integraci do českého prostředí?

Vedlejší výzkumné otázky:

Jak vnímají ukrajinské uprchlické děti přechod do České republiky?

Co považují ukrajinské uprchlické děti za největší problémy při integraci?

Proč je důležité považovat dítě za politického aktéra v problematice integrace migrantských dětí z Ukrajiny?

Co je přínosem výzkumu integrace z pohledu dětí?

D. Teoretická východiska

Součástí této části může být také konceptuální rámec, analytické modely reprezentující hlavní komponenty výzkumného problému a jeho sociálního, ekonomického a politického kontextu

Integrace dětí migrantů do českého prostředí není novým problémem. Existuje několik metodik začleňování dětí s odlišným mateřským jazykem do českých mateřských a základních škol (viz. Meta, o.p.s., InBáze) a řada výzkumů, které se touto problematikou zabývají. Avšak tyto výzkumy bývají zpravidla z pohledu pedagogů, rodičů či dalších veřejně politických aktérů. Pohled dítěte jako by byl z této problematiky vymazán. Přitom se jedná právě o děti, které mají být připraveny na nástup do českých škol a jejich pohled je proto významný. Děti nebývají zpravidla považovány za veřejně politické aktéry, avšak zahraniční výzkumy si postupně začínají všimnout důležitosti pohledu dětí ve veřejné politice. Většina politických teorií děti jako politické aktéry ignoruje (Oswell 2018). Nicméně je důležité, abychom vnímali děti jako politické aktéry, obzvláště v momentech sociální změny, která se dětí týká (tamtéž). Sice jsou děti považovány za „občansko-politicky“ neaktivní (např. nemohou volit) a za bezmocné (Toots in Melton 2014), avšak stále se plně účastní společenského života a jejich pohled by proto měl být zahrnut do veřejně-politického dění. Z těchto důvodů výzkum bude postupovat induktivnějším způsobem a jeho teoretická východiska se budou opírat o koncept integrace a koncept dítěte jako politického aktéra. Cílem není testovat teorii, nýbrž zjistit dojem dětí na tuto veřejně politickou problematiku.

Adaptační skupiny pro děti cizince migrující z Ukrajiny 2022 od MŠMT jsou novou výzvou, které vznikly jako reakce na současnou politickou situaci v České republice vlivem války na Ukrajině. Mohli bychom říct, že tento veřejně politický problém není nový, pouze se jedná o novou formu tohoto problému. Příchod uprchlíků z Ukrajiny do České republiky značně ovlivňuje veřejně-politické dění v České republice. Jak již bylo zmíněno v prvním bodě, české mateřské a základní školy se podotýkají s kapacitními problémy a nezvládají přijímat všechny nově příchozí ukrajinské děti. Přitom je jejich správná integrace zásadní složkou pro jejich dlouhodobý pobyt v České republice.

Integrace je podstatným nástrojem migrační politiky České republiky (Ministerstvo vnitra ČR). Můžeme ji definovat jako přizpůsobování migrantů a jejich potomků novému

prostředí v mnoha dimenzích – sociální, kulturní, politické a ekonomické (Ellis a Almgren in Bernard a Mikešová 2014). Tato diplomová práce bude obzvláště vycházet z teoretického konceptu sociální integrace, ke kterému se úzce vážou další koncepty sociální exkluze (vyloučení), sociální participace a sociálního kapitálu. Správná integrace vyžaduje aktivní zapojení migrantů pobývajících dlouhodobě na území České republiky a majoritní společnosti (Ministerstvo vnitra ČR), která na integraci reaguje (Ellis a Almgren in Bernard a Mikešová 2014). Obě strany jsou cílovou skupinou české integrační politiky, jejímž cílem je zajistit bezproblémové soužití majoritní skupiny a cizinců (Ministerstvo vnitra ČR). Předpokladem konceptu integrace není to, že se jedná o přímočarý proces, jehož výsledkem je vymizení rozdílů mezi migranty a majoritní společností, ale to, že postupně dojde ke snižování rozdílů mezi nimi (Bernard a Mikešová 2014). Jedná se tedy o multidimenzionální koncept, kde sbližování migrantů a majoritní společnosti probíhá v různých sociálních dimenzích, v rozdílných časových intervalech a skrze odlišné cesty (tamtéž).

E. Výzkumný plán

Výběr a zdůvodnění metod, zdroje dat

Zvoleným designem pro tento kvalitativní výzkum je případová studie v interpretativním pojetí. Případové studie přispívají k získání hlubokého a důkladného popisu a vysvětlení fenoménu z reálného světa (Dobson 1999). Interpretativní případová studie usiluje o nestrukturované induktivní zkoumání jednoho případu (Cavaye 1996). Proto, že se jedná právě o jeden případ, nemůžeme výsledky výzkumu zobecňovat (Kořan in Drulák 2008). Jedná se tedy o podrobnou analýzu, jejíž poznatky jsou i tak vědecky hodnotné (tamtéž) a prohloubí vhled do vybrané problematiky.

Primární zvolenou metodou pro sběr dat je zúčastněné pozorování v adaptační skupině. Zúčastněné pozorování je vhodnou metodou při zkoumání menších dětí, u kterých jsou jiné formy komunikace nemožné (Greig, Taylor a McKay 1999). Obzvláště v případě tohoto výzkumu, kdy zkoumanou jednotkou jsou ukrajinské děti, které ještě natolik neovládají český jazyk.

Další metodou sběru dat jsou rozhovory s dětmi. Vybranými přístupy jsou neformální rozhovory, kdy dítě nemusí zprvu poznat, že je zpovídáno, a skupinové vyprávění.

Neformální rozhovory nemají předem předpřipravené otázky, jako to bývá u strukturovaných rozhovorů, pouze tazatel udává směr rozhovoru. Výhodou neformálních rozhovorů je možnost přizpůsobení otázek respondentovi a tím se dosahuje větší hloubky dat. Garbariono (1989) uvádí, že děti uvádějí přesnější odpovědi při vlastním vyprávění, než když jsou dotazovány přímými otázkami. Vasquez (2000) tvrdí, že děti rády pocítují kontrolu nad tím, co budou dělat a říkat, proto je neformální rozhovor vhodný způsob pro dotazování dětí.

Skupinové vyprávění může být v adaptační skupině použito pomocí ranního kruhu ve skupině, kdy děti budou vyprávět o určité situaci, kterou zadá výzkumník. U zmíněných metod platí, že musí být prováděny nevtíravým způsobem a v přirozeném prostředí, kde se děti cítí bezpečně, protože děti bývají nedůvěřivé k cizím osobám a prostředí (Greig, Taylor a McKay 1999).

Od dětí v adaptační skupině nezjistíme pravděpodobně všechny potřebné informace. Proto jsou dalšími výzkumnými metodami polo-strukturované rozhovory s rodiči dětí, zaměstnanci a zřizovateli adaptační skupiny, případně i s vedením města, kde se adaptační skupina nachází. Dalším možným zdrojem dat bude i rozhovor s dětským psychologem, se kterým budou probírány situace nastalé během pobytu v adaptační skupině (například agrese dětí).

Výše zmíněné způsoby sběru dat budou dále doplněny rešerší a analýzou dokumentu, které se vztahují k problematice nově vzniklých adaptačních skupin a problematice integrace migrantských dětí z pohledu dětí.

Analýza získaných dat u případových studií může nastat již v průběhu sběru dat (Hendl 2005). Během výzkumu se střídají fáze sběru dat a analýzy (tamtéž), protože zde nejsou jasně stanovené hypotézy, které je nutno ověřit. Cílem není zobecnění či hledání toho, zda u jednoho případu platí obecné pravidlo. Prolínání sběru a analýzy dat vede k hlubšímu porozumění případu a trvá do té doby, dokud nejsou zodpovězeny všechny výzkumné otázky (tamtéž). Avšak i ty se mohou v průběhu výzkumu změnit. Výzkum je tedy celkově pružnější. Vzhledem k zmíněným metodám sběru dat a typu výzkumného designu se nabízí metody analýzy dat formou kvalitativního kódování za účelem porozumění a deskripce vybraného případu. Výzvou tohoto výzkumu je náročnost výzkumného designu, subjektivita výzkumníka a jazyková bariéra mezi ukrajinskými dětmi a rodiči a výzkumníkem. Ta bude prolomena pomocí zaměstnanců adaptační skupiny, kteří ovládají jak český jazyk, tak i ten ukrajinský.

Práce s dětmi ve výzkumu se řadí mezi náročnější disciplíny. Přináší s sebou nová etická dilemata a také klade vyšší důraz na výzkumníkovu zodpovědnost za výzkum (Christensen a Prout 2002). Stejně jako u ostatních typů výzkumu, musíme od všech účastníků výzkumu získat informovaný souhlas, dokazující dobrovolnou účast na výzkumu, nezpůsobit účastníkům jakoukoliv újmu a v neposlední řadě zajistit ochranu údajů a správné zpracování dat (Babbie 1986).

Výzkum s dětmi by neměl probíhat bez vědomí jejich rodičů (zákonných zástupců), proto budou rodiče s výzkumem seznámeni a informováni o jeho průběhu. Pokud by některý z rodičů nesouhlasil, bude zajištěno, aby informace o jeho dítěti nebyly do výzkumu zapracovány. Může se stát i opačný případ, kdy rodič dítěte bude souhlasit s účastí na výzkumu, avšak dítě ne. Proto je důležité, získat souhlas i od dětí samotných (pravděpodobně formou verbálního souhlasu) (Greig, Tayloy a McKay 1999). Žádné dítě by nemělo být do výzkumu nuceno. Děti, a i jejich rodiče by se měli po celou dobu výzkumu ho účastnit dobrovolně (tamtéž). Stejně zásady platí i u dalších účastníků výzkumu.

F. Seznam odborné literatury a zdrojů empirických dat

Odborná literatura:

BABBIE, Earl. 1986. *The Practice of Social Research*. Belmont: Wadsworth Publishing Company.

BERNARD, Josef a Renáta MIKEŠOVÁ. Sociální integrace imigrantů na rozhraní mezi dočasnou migrací a trvalým usazením. *Sociologický časopis* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2014 [cit. 2022-05-30]. Dostupné z:

<https://www.soc.cas.cz/sites/default/files/publikace/integrace.pdf>

Cavaye, A. (1996), Case Study Research: a multi-facteted research approach for IS, *Information Systems Journal*, 6: 227-242.

DRULÁK, Petr. JAK ZKOUMAT POLITIKU: Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích [online]. 1. Praha: Portál, 2008 [cit. 2022-04-24]. ISBN 978-80-7367-385-7. Dostupné z:

https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/503754/mod_resource/content/1/drulak_jak_zkoumat_politiku.pdf

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005.

CHRISTENSEN, PIA, and ALAN PROUT. "Working with Ethical Symmetry in Social

Research with Children.” *Childhood*, vol. 9, no. 4, Nov. 2002, pp. 477–497, doi:10.1177/0907568202009004007.

Garbarino, James and Stott, Frances M. (1989). *What Children Can Tell Us*, San Francisco and London, Jossey-Bass Inc.

Greig, A., J. Taylor, T. MacKay. (1999) 2007. *Doing Research with Children*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: SAGE Publications.

Melton, Gary B, et al. *The SAGE Handbook of Child Research*. London, : SAGE Publications Ltd, 2014. *SAGE Research Methods*. 30 May 2022, doi: <https://dx.doi.org/10.4135/9781446294758>.

NOVÁK, Jiří, Ondřej ANDRYS, Tomáš ZATLOUKAL, Tomáš PAVLAS a Markéta SPITZEROVÁ. Průběžná správa o integraci a vzdělávání ukrajinských dětí a žáků: Tematická zpráva [online]. Česká školní inspekce, 2022 [cit. 2022-05-30]. ISBN 978-80-88087-92-2. Dostupné z: https://www.csicr.cz/CSICR/media/Elektronicke-publikace/2022/TZ_Prubezna_zprava_integrace_vzdelavani_ukrajinskych_deti_zaku/html5/index.html?pn=3

Oswell, David. "What Space for a Children's Politics? Rethinking Infancy in Childhood Studies." *Reimagining Childhood Studies*. Ed. Spyros Spyrou, Rachel Rosen and Daniel Thomas Cook. London, : Bloomsbury Academic, 2018. 199–211. Bloomsbury Collections. Web. 30 May 2022. <http://dx.doi.org/10.5040/9781350019256.ch-013>.

VASQUEZ, Rosemary. Interviewing Children: Excerpts from an article for Court Appointed Special Advocates to help professional evaluators interview children [online]. 2000 [cit. 2022-06-21]. Dostupné z: https://www.hunter.cuny.edu/socwork/nrcfcpp/downloads/Interviewing_Children_0508.pdf

Výzva Adaptační skupiny pro děti cizince migrující z Ukrajiny 2022 [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2022.

Ostatní zdroje:

Children and migration: rights, resilience, and protection. UNICEF: Office of Research-Innocenti [online]. [cit. 2022-06-19]. Dostupné z: <https://www.unicef-irc.org/research/children-and-migration-rights-and-resilience/>

Do školek a škol nastoupilo 26 500 uprchlíků, míst je zatím podle ministerstva dost. ČT24 [online]. 12. 4. 2022 [cit. 2022-05-30]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/3470490-do-skolek-a-skol-nastoupilo-26-500-uprchliku-mist-je-zatim-podle-ministerstva-dost>

Integrace cizinců: Obecně o integraci. Ministerstvo vnitra ČR [online]. [cit. 2022-05-30]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/migrace/clanek/integrace-cizincu.aspx?q=Y2hudW09Mg%3d%3d>

Integrace ukrajinských dětí. In: ČŠI, MV ČR [online]. 2022 [cit. 2022-05-30].

Kolik dětí z Ukrajiny dorazí do škol? Jasno bude v červenci, peněz je zatím dost. In: Deník.cz [online]. 23.5.2022 [cit. 2022-05-30]. Dostupné z: https://www.denik.cz/z_domova/ukrajina-uprchlici-skoly.html

G. Předběžná náplň práce v anglickém jazyce

This master's thesis focuses on the integration of Ukrainian children in the Czech Republic. In the past few months, the Czech Republic has experienced a whole arrival of Ukrainian children and mother due to the war conflict in Ukraine. The number of incoming Ukrainian children has grown up to 125 thousand children (as of March) and Czech schools have been having capacity issues. As a response, the Czech Ministry of labor and social work has created adaptation groups which should serve as a gap filler for these capacity related issues.

The research of this master theses centers its attention to the already mentioned adaptation groups, which can be established by a municipality, school facility or a non-profit organization. The adaptation groups, under the call of the Ministry of Education, Youth and Sports, are to provide support for adaptation and socialization, support the development of language skills, contribute to the mental well-being and health of children and, last but not least, prepare Ukrainian children to enter Czech schools. The research unit is an adaptation group in Nové Město nad Metují, established by Mother Centre Na zámečku, (a non-profit organization). This adaptation group is concluded by children in the age of 3 to 6 and 3 employees, two of which speak both the Czech and Ukrainian language.

There is a lot of research dealing with the issue of the inclusion of children with a different mother tongue in Czech schools, but often the voice of the children is not heard. The arrival of Ukrainian children fleeing the war to the Czech Republic is a significant life event for them, which involves a sudden change of environment and can have long-term effects. The planned research therefore seeks to cover the topic of integration from the perspective of the children themselves, since we may think that we know what these children are experiencing, but it does not always have to be that way.

Most political theories ignore children as political actors (Oswell 2018). Nevertheless, it is important to consider children as political actors, especially in moments of social change that affect them (ibid.). Although children are considered to be "civil-politically" inactive (e.g. they cannot vote) and powerless (Toots in Melton 2014), they still fully participate in social life and their view should therefore be included in public-political events. For these reasons, the research will proceed in a more inductive way and its theoretical bases will be based on the concept of integration and the concept of the child as a political actor. The aim is not to test a theory, but to find out children's impression of this public policy issue.

Seznam grafických prvků

Seznam obrázků

Obrázek č. 1: Počty uprchlíků z Ukrajiny v přepočtu na 100 000 obyvatel (data aktuální k 9.7. 2022)

Obrázek č. 2: Obrázek bojiště od chlapce (5 let)

Obrázek č. 3: Použití barev ukrajinské barvy při vybarvování obrázků

Seznam grafů

Graf č. 1: Dítě jako agent v politickém dění

Graf č. 2: Zasazení ukrajinských dětí do schématu

Seznam příloh

Příloha č. 1: Závěrečná zpráva o realizaci aktivit

Příloha č. 2: Otázky k rozhovoru s psycholožkou

Příloha č. 3: Informovaný souhlas s nahráváním a využitím rozhovoru

Příloha č. 4: Informovaný souhlas s výzkumem v adaptační skupině

Příloha č.1: Závěrečná zpráva o realizaci aktivit

Závěrečná zpráva o realizaci aktivit			
Adaptační skupiny pro děti cizince migrující z Ukrajiny 2022			
Název organizace:	Mateřské centrum Na zámečku o.p.s.		
Název projektu:	Adaptační skupina Nové Město nad Metují		
Číslo rozhodnutí:	0203/14/UKR_AS/2022		
Údaje o finančních prostředcích se vyplňují do tabulky automaticky na základě vyplnění tabulky aktivit			
Poskytnuté finanční prostředky	Využité finanční prostředky	Vratka na neuskutečné aktivity	
		- Kč	
Aktivity	A	B	C
Počet aktivit dle Rozhodnutí	40		
Počet realizovaných a dokladovaných aktivit	40	0	0
Aktivity	A	B	C
Celkový počet zapojených dětí	24	0	0
Celkový počet podpořených dětí	24		
1.Cíle realizovaných aktivit			
<p>Cílem aktivit bylo adaptovat děti ukrajinských uprchlíků na české prostředí. Naučit je potřebné české fráze ke každodennímu životu v budoucím školním prostředí, vysvětlit jim české a místní zvyklosti a kulturu českého životního stylu, tak aby děti mohly samostatně a spokojeně žít a učit se v českém školském systému.</p>			
2.Obsah a témata realizovaných aktivit			
<p>Hlavním tématem realizovaných aktivit bylo zapojení dětí do každodenního života v České republice - seznámení s českou kulturou a zvyklostmi, procvičování slov českém jazyce (pozdravy, jména, dny v týdnu, číslice, barvy, oblečení, roční období, každodenní aktivity, úkony, rozkazy...), rozvoj jemné motoriky, základy slušného chování, samostatné stolování a vzájemná spolupráce mezi dětmi samotnými.</p>			
3.Metody a formy využívané při realizaci aktivit			
<p>Česká slova jsme se učili a procvičovali skrze obrázkové kartičky, názorné ukazování na těle, po místnosti, obrázky v knížkách, říkadla a písničky. Jemnou motoriku jsme rozvíjeli během výtvarných činností (vystřívování, lepení, provlíkání šňůrky, vybarvování) a aktivit zaměřených na jemnou motoriku (prvky Montessori). S českou kulturou jsme se seznamovali čtením pohádek, společným vyprávěním v kruhu a názorným představením. Základy slušného chování jsme si připomínaly každý den pravidly, které jsme si určili na začátku fungování skupiny a praxí například zdravením ostatních na chodbě a nebo jsme se učili z chyb ostatních. Během celého fungování adaptační skupiny jsme se učili kooperaci týmovými hry (například fotbal, frisbee, horká brambora atd.)</p>			
4.Využití výsledků realizovaných aktivit			
<p>Relaizované aktivity měly mnoho výsledků. Postupem času se děti naučily základní české pojmy, které jsou schopny využívat pro každodenní komunikaci ve zařízeních českého školského systému. tomu napomohlo i vzájemná spolupráce mezi dětmi, která se každým dnem utvrzovala. Výrobky, které si děti odnesly z výtvarných činností, dělaly radost nejen dětem, ale i maminkám a babičkám, které si děti vyzvedávaly. Celkově výsledky aktivit byly využity v průběhu fungování adaptační skupiny k zlepšení průběhu skupiny a vymýšlení nových aktivit, které dětem pomůžou se dále socializovat do českého prostředí.</p>			
Kontaktní osoba k věcnému plnění projektu (jméno, e-mail, příp. telefon):			
Mgr. Andrea Krákorová, mcnazamecku@gmail.com, [redacted]			

Příloha č.2: Otázky k rozhovoru s psycholožkou

Jak dlouho působíte jako psycholožka?

Čím se liší prožívání krizové situace dospělých od dětí?

- Co trápí dospělé a co děti?
- Jaké problémy řešíte s dospělými osobami a jaké naopak s dětmi?

Jak vnímají ukrajinské uprchlické děti příchod do České republiky?

- Jak se to může lišit od toho, jak to vnímají dospělé osoby?

Co je podle Vás za největší problém dětí při zapojení se do českého kolektivu?

Jaké faktory ovlivňují integraci ukrajinských uprchlických dětí do českého kolektivu?

- Liší se tyto faktory od těch, které ovlivňují integraci dospělých osob?

Jaký mají vliv kulturní rozdíly na integraci ukrajinských uprchlických dětí do české společnosti?

Jak na děti působí přítomnost českého asistenta (v adaptační skupině)? Jako někoho, koho děti neznají, nemluví jejich jazykem a je výrazně starší?

Děti často odmítaly se mnou (jakožto českým asistentem) spolupracovat a byly vůči mně agresivní. Čím se to dá vysvětlit?

Opakovaly se situace, kdy děti byly na sebe velmi agresivní, a to často bezdůvodně.

Jednalo se o malé konflikty, které vyeskalovaly v násilné rvačky. Co za tím může stát?

Jak jednat s takto agresivním dítětem, když nevíme, čím si prošlo, co mohlo vidět, jakou má situaci doma?

Jaké další problémy se mohou pojit s integrací ukrajinských uprchlických dětí?

Příloha č.3: Informovaný souhlas s nahráváním a využitím rozhovoru

Informovaný souhlas s rozhovorem a jeho užitím

V rámci diplomové práce s názvem „Integrace z pohledu dětí: Případová studie v adaptační skupině pro cizince dětí migrující z Ukrajiny“, která je realizovaná na KVSP Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy, jste byla oslovena o rozhovor. Cílem výzkumu je zkoumat integraci ukrajinských dětí v adaptační skupině pro uprchlické děti z Ukrajiny z pohledu zúčastněných dětí.

Část výzkumu, kterého jste součástí, probíhá formou kvalitativního dotazování. Vaše účast na výzkumu je zcela dobrovolná. Během rozhovoru máte kdykoliv nárok na jeho přerušeni, či úplné ukončení. Dále můžete odmítnout odpovídat na jakoukoliv otázku.

V rozhovoru ani v celé diplomové práci nebude uvedeno Vaše jméno, pouze Vaše pracovní pozice. Rozhovor bude nahrán na diktafon a následně přepsán do písemné formy. Odpovědi z rozhovoru budou zpracovány pouze pro účel této diplomové práce a nebudou mimo ni šířeny.

Datum rozhovoru:

Jméno výzkumnice:

Podpis výzkumnice:

Kontakt na výzkumnici:

Vaše jméno:

Váš podpis:

Příloha č. 4: Informovaný souhlas s výzkumem v adaptační skupině

Informovaný souhlas s rozhovorem a jeho užitím

V rámci diplomové práce s názvem „Integrace z pohledu dětí: Případová studie v adaptační skupině pro cizince dětí migrující z Ukrajiny“, která je realizovaná na KVSP Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy, jste byla oslovena o poskytnutí souhlasu s výzkumem ve Vaší adaptační skupině v Novém Městě nad Metují. Cílem výzkumu je zkoumat integraci ukrajinských dětí v adaptační skupině pro uprchlické děti z Ukrajiny z pohledu zúčastněných dětí.

Výzkum bude probíhat formou zúčastněného pozorování (aktivní účastník skupiny – asistent adaptační skupiny). Během výzkumu budou zaznamenávány poznámky z pozorování v adaptační skupině. Jména dětí a dalších asistentů budou anonymizována. Dětem během výzkumu nebude způsobena žádná újma. Poznatky z pozorování budou zpracovány pouze pro účel této diplomové práce a nebudou mimo ni šířeny. Vaše účast na výzkumu je zcela dobrovolná. Po dobu trvání výzkumu máte kdykoliv nárok na jeho přerušování, či úplné ukončení.

Datum zahájení výzkumu:

Jméno výzkumnice:

Podpis výzkumnice:

Kontakt na výzkumnici:

Vaše jméno:

Váš podpis: